

Aktywni Migranci i Migrantki - raport z badań

Spis treści

Spis treści	1
Wprowadzenie	4
Możliwe formy partycypacji migrantów/ migrantek na poziomie lokalnym	9
Ciała doradczo-konsultacyjne	10
Organizacje pozarządowe (NGO)	12
Wolontariat	14
Wypracowywanie rozwiązań służących migrantom/ migrantkom	16
Dostępne formy partycypacji migrantów/ migrantek w Polsce na poziomie lokalnym	17
Bariery w partycypacji migrantów/ migrantek i rozwiązania stosowane za granicą	18
Co wpływa na uczestnictwo mieszkańców–migrantów/ mieszkank–migrantek?	18
Bariera 1 – Brak wiedzy na temat możliwości uczestnictwa oraz obawa związana z nim	20
Bariera 2 – Brak znajomości języka kraju zamieszkania	23
Bariera 3 – Ograniczony czas	26
Bariera 4 – Dotarcie do migrantów/ migrantek i włączenie ich w działania	27
Bariera 5 – Brak zaufania do władz i/ lub procesu partycypacyjnego	29
Bariera 6 – Brak motywacji do udziału w działaniach partycypacyjnych	31
Rozwiązania stosowane w dużych miastach Polski	34
Informowanie o możliwości uczestnictwa i promocja	34
Pakiety powitalne	34
Informatory o partycypacji	35
Oficjalne portale internetowe miast	37
Włączanie migrantów/ migrantek do udziału w istniejących programach i strukturach partycypacyjnych	39
Ciała opiniodawcze, inicjatywne i doradcze, koalicje	39
Organizacje pozarządowe (NGO)	41
Budżet Obywatelski (BO)	42
Informowanie i promowanie	42
Strony internetowe	42
Materiały informacyjne i promocyjne	44
Spotkania	45
Migranci jako mieszkańcy/ migrantki jako mieszkanki	45
Udział migrantów/ migrantek w BO	49
Konsultacje społeczne	51
Migranci/ migrantki jako mieszkańcy/ mieszkanki?	51
Procesy konsultacyjne dot. dokumentów regulujących kwestie dot. m.in.	

migrantów/ migrantek	52
Inne procesy konsultacyjne, w których zadbano o udział migrantów/ migrantek	54
Panel obywatelski	56
Mikrogranty / inicjatywy sąsiedzkie	58
Inicjatywa lokalna	64
Miejsca aktywności lokalnej (sąsiedzkiej)	66
Dokumenty, programy, działania i miejsca dedykowane partycypacji migrantów/ migrantek	68
Przykładowe programy na rzecz partycypacji migrantów/ migrantek finansowane z innych źródeł	68
• Konkurs Inicjatyw Integracyjnych – województwo pomorskie	68
• Program “Cześć” – Gdańsk	68
• Projekt “Cudzoziemiec – Mieszkaniec – Sąsiad” – Łódź	69
• Projekt “Włącz się. Sieciowanie, edukowanie, komunikowanie – partycypacja łódzkich mniejszości” – Łódź	70
• Projekt “Poznajmy się” – województwo wielkopolskie	70
Miejsca dla migrantów/ migrantek i poświęcone ich partycypacji	71
• Łódzkie Centrum Wielokulturowe – Łódź	71
• Fabryka Aktywności Miejskiej – Łódź	72
• Centrum Wielokulturowe – Warszawa	72
• Centrum Wielokulturowe – Kraków	73
Dokumenty strategiczne	73
• Model Integracji Imigrantów – Gdańsk	73
• Model na Rzecz Równego Traktowania – Gdańsk	75
• Standard Minimum w Integracji Imigrantów – Obszar Metropolitalny Gdańsk – Gdynia – Sopot	75
• Program “Otwarty Kraków” – Kraków	76
• Polityka Różnorodności Społecznej – Warszawa	77
Partycypacja migrantów i migrantek we Wrocławiu	79
Wybrane programy partycypacyjne	79
Mikrogranty	79
Mikrogranty – ścieżka dla osób fizycznych i grup nieformalnych	79
Mikrogranty NGO	85
Mikrogranty młodzieżowe	87
Konsultacje społeczne	90
Rady osiedli (RO)	91
Wrocławski Budżet Obywatelski (WBO)	92
Nabór projektów	92
Głosowanie	92

Wyniki ankiet	93
Ankiety dla migrantów i migrantek	93
Ankiety skierowane do przedstawicieli i przedstawicielek instytucji i organizacji pozarządowych	105
Wyniki badań fokusowych	111
Wstęp	111
Obszar 1: Partycypacja i ja	113
Czego chcieliśmy się dowiedzieć?	113
Najważniejsze wątki	113
Wnioski	114
Obszar 2: Ocena wrocławskich konsultacji	115
Czego chcieliśmy się dowiedzieć?	115
Najważniejsze wątki	115
Wnioski	116
Obszar 3: Co możemy lepiej zrobić?	116
Czego chcieliśmy się dowiedzieć?	116
Najważniejsze wątki	117
Wnioski	118
Obszar 4: Jak możemy wam pomóc?	119
Czego chcieliśmy się dowiedzieć?	119
Najważniejsze wątki	119
Wnioski	120
Podsumowanie	120
Bibliografia	122

Wprowadzenie

W 2020 r. wspieraliśmy (członkowie i członkinie Fundacji na Rzecz Studiów Europejskich) Fundację Dom Pokoju w prowadzeniu panelu obywatelskiego we Wrocławiu. Jego temat brzmiał: "Jak usprawnić przemieszczanie się po Wrocławiu, mając na względzie poprawę jakości życia i ochronę klimatu?". Zgodnie z założeniami tego narzędzia partycypacji w panelu obywatelskim powinni wziąć udział losowo wyłonieni mieszkańcy i mieszkanki z uwzględnieniem kryteriów demograficznych, takich jak: płeć, grupa wiekowa, poziom wykształcenia oraz miejsce zamieszkania (we Wrocławiu, ze względu na tematykę panelu, jako 5. kryterium ustalono najczęściej wykorzystywany sposób przemieszczania się po mieście). Często mówi się, że takie kryteria demograficzne pozwalają w panelach odtworzyć "miasto w pigułce". Zważywszy na fakt, że według nieoficjalnych szacunków w 2020 r. we Wrocławiu mieszkało ok. 100 000 migrantów i migrantek (czyli była to co 7. osoba żyjąca w mieście), wydaje się, że w idealnym składzie panelu powinni znaleźć się również przedstawiciele i przedstawicielki tej grupy. Tymczasem, po wysyłce zaproszeń pod 20 000 adresów na terenie miasta, do udziału w panelu zgłosiło się 825 osób, wśród których byli tylko pojedynczy migranci i pojedyncze migrantki. Następnie spośród 825 osób, które zadeklarowały chęć udziału, metodą losowania wybrano 75 osób i ostatecznie żadna z nich nie była pochodzenia imigranckiego.

Obserwacja ta skłoniła nas do namysłu nie tylko nad przyczynami braku mieszkańców i mieszanek z doświadczeniem migranckim w panelu obywatelskim, ale i do zastanowienia się, jak udział ich wygląda w innych procesach partycypacyjnych we Wrocławiu. Ze względu na to, że od 2017 r. we współpracy z Gminą Wrocław i innymi organizacjami pozarządowymi odpowiadamy za prowadzenie konsultacji społecznych w mieście, z łatwością mogliśmy stwierdzić, że w poszczególnych procesach biorą udział pojedyncze osoby pochodzące spoza Polski. Dlaczego tak mało migrantów i migrantek uczestniczy w spotkaniach i wyraża swoją opinię? Jakie są bariery ich partycypacji? Czy udzielają się w innych wrocławskich programach, takich jak Mikrogranty czy Wrocławski Budżet Obywatelski? Jak udział migrantów i migrantek w lokalnych narzędziach

uczestnictwa wygląda w innych miastach Polski oraz za granicą? Jak włączyć przedstawicieli i przedstawicielki tych grup we współdecydowanie o mieście? Te i wiele innych nurtujących pytań skłoniło nas do napisania projektu pn. *Aktywni migranci i migrantki (Active Migrants)* finansowanego przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię z Funduszy EOG w ramach Programu Aktywni Obywatele – Fundusz Regionalny.

Projekt nasz obejmuje realizację następujących działań głównych:

- diagnoza partycypacji osób z doświadczeniem migracji mieszkających we Wrocławiu – poprzez tzw. *desk research*, ankiety przeznaczone dla wrocławskich migrantek i migrantów oraz dla podmiotów organizujących działania partycypacyjne i pracujących na co dzień z tą grupą wrocławian i wrocławianek; diagnoza obejmowała także badania fokusowe przeprowadzone z grupami mieszkanki i mieszkańców Wrocławia pochodzącymi z innych krajów;
- raport z diagnozy;
- „Partycypacyjna Akademia Migranta”, czyli cykl 8 warsztatów, podczas których opowiemy o wrocławskich sposobach na zmienianie miasta i nauczymy, jak pisać wnioski oraz organizować działania o zasięgu lokalnym i ogólnomiejskim. Po zakończeniu tych szkoleń planujemy wsparcie w formie indywidualnej opieki mentorskiej, czyli pomoc w wypełnianiu formularzy opinii i wniosków o dofinansowanie projektu, w udziale w procesie konsultacji społecznych itd.

Projekt ten pisaliśmy na początku 2021 r. Rok później, w lutym 2022 r., kiedy planowaliśmy poszczególne działania w ramach diagnozy partycypacji, wybuchła wojna w Ukrainie. Cała uwaga przedstawicieli i przedstawicielek wrocławskich organizacji pozarządowych, podmiotów publicznych i samych aktywnych migrantów i migrantek skoncentrowała się na działaniach o charakterze pomocowym. Jako zespół projektu podjęliśmy zatem decyzję o odłożeniu badań ankietowych i fokusowych do czasu, aż sytuacja się ustabilizuje (oczywiście liczyliśmy na jak najszybsze zakończenie tego konfliktu zbrojnego). W międzyczasie skupiliśmy się na innych działaniach, przede wszystkim dotyczących rozwoju instytucjonalnego organizacji (te także były wpisane w projekt).

Sytuacja zaistniała na świecie wpłynęła nie tylko na długość pisania całego raportu, ale i na jego kształt. Dokument podzieliłam bowiem na 3 główne części, z których każda pisana była w innym czasie i oparta na odmiennych materiałach źródłowych:

- Część I – *Bariery w partycypacji migrantów i rozwiązania stosowane za granicą* pisałam jesienią 2022 r. na podstawie materiałów zebranych wiosną tego samego roku. Ta część raportu opracowana została przede wszystkim na podstawie zagranicznych artykułów, w tym – prac naukowych, a także opisów dobrych praktyk w partycypacji migrantów.
- Część II – *Rozwiązania stosowane w dużych miastach Polski*, pisana na przełomie wiosny i lata 2022 r. w oparciu o dane zebrane wiosną tego roku, bazuje w pełni na przeglądzie materiałów dot. rozmaitych programów partycypacyjnych dostępnych na stronach internetowych urzędów polskich miast. W części tej starałam się przedstawić w miarę wielostronnie stosowane rozwiązania, tak, abyśmy – jako mieszkańcy i mieszkanki Wrocławia oraz przedstawicielki i przedstawiciele instytucji i organizacji – mogli porównać, jakie działania są prowadzone u nas i jakich brakuje, a następnie wspólnie zastanowić się, czy warto wdrożyć te rozwiązania, których u nas nie ma. Z uwagi na to, że Wrocław jest jednym z największych miast Polski, do porównania wybrałam inne metropolie (Warszawa, Kraków, Łódź, Poznań, Gdańsk i Katowice – jako największe miasto konurbacji śląskiej). Dodatkowo – ze względu na znaczącą liczbę migrantów/ migrantek oraz fakt, że są to ważne ośrodki na “mapie partycypacji” w Polsce – przedstawiłam rozwiązania stosowane w Gdyni i Lublinie.
- Część III – *Partycypacja migrantów we Wrocławiu* – powstała najpóźniej, na przełomie zimy i wiosny 2023 r. Została opracowana dzięki danym uzyskanym od wielu instytucji i organizacji (informacje te zbierałam wiosną i latem 2022 r.), a także na podstawie wyników ankiet przeprowadzonych jesienią 2023 r. i rezultatów badań fokusowych z początku kwietnia tego samego roku.

Dodatkowo rozdziały te uzupełnia część wprowadzająca, w której przedstawiam możliwości partycypacji migrantów/ migrantek na poziomie lokalnym za granicą i w Polsce.

Podane powyżej daty zbierania materiałów są istotne ze względu na to, że 2022 r., w dużej mierze przez wojnę toczącą się na terytorium Ukrainy i związanym z nią napływem osób uchodźczych do Polski, był bardzo dynamiczny pod względem rozwoju inicjatyw na rzecz osób z doświadczeniem migranckim i uchodźczym, w tym – działań z obszaru partycypacji. Można powiedzieć, że część programów partycypacyjnych przechodziła wręcz rewolucję w zakresie zwiększenia dostępności dla tej grupy osób – wiele opisów programów doczekało się obcojęzycznych wersji, a operatorzy działań o charakterze społecznym w priorytetach określali, że inicjatywy lokalne powinny zakładać aktywny udział nowych mieszkanek i mieszkańców. Z jednej strony przekształcenia te bardzo mnie cieszyły – w końcu właśnie na tym nam zależało! Jednocześnie te dynamiczne zmiany stanowiły dla mnie duże wyzwanie przy pisaniu II i III części raportu. Początkowo zbierając materiały próbowałam bowiem ująć wszystkie te nowości, wiedząc, że opis danych programów w momencie publikacji raportu w przeciwnym razie będzie już nieaktualny. Z czasem jednak pogodziłam się z tym, że będzie on raczej przedstawiał różne narzędzia partycypacji pod kątem dostępności dla migrantów i migrantek tak, jak jawiły mi się one w pierwszej połowie 2022 r.

Przy obecnym znacznym wzroście liczby mieszkańców i mieszkanek z doświadczeniem migranckim i uchodźczym wydaje się, że operatorzy programów partycypacyjnych będą dążyć do dalszego zwiększania dostępności swoich działań dla osób pochodzących z innych kultur i posługujących się na co dzień innymi językami. Mam nadzieję, że raport ten, tak jak i inne działania w ramach projektu *Aktywni migranci i migrantki*, będzie przydatnym źródłem informacji, mówiącym o tym, jak procesy partycypacyjne angażują migrantów i migrantki obecnie oraz na co zwrócić uwagę, pragnąc zwiększyć udział przedstawicieli/ przedstawicielek tej grupy w przyszłości.

Na koniec chciałabym bardzo podziękować tym migrantkom i migrantom, którzy wypełnili ankietę lub wzięli udział w badaniach fokusowych, oraz przedstawicielom/ przedstawicielkom organizacji i instytucji, którzy wypełnili ankietę. Pragnę także wyrazić ogromną wdzięczność operatorom programów takich jak: Mikrogranty (ścieżki dla osób fizycznych i grup nieformalnych, nieformalnych grup młodzieżowych i młodych organizacji pozarządowych), Wrocławski Budżet

Obywatelski i konsultacje społeczne we Wrocławiu za dotychczasowy kontakt oraz wszelkie przekazane przez Was materiały i informacje. Bez Was ta publikacja by nie powstała!

Owocnej lektury!

Anna Cwynar

Możliwe formy partycypacji migrantów/ migrantek na poziomie lokalnym

Mimo że udział całej społeczności danego kraju, w tym migrantów i migrantek, którzy nie mają obywatelstwa kraju zamieszkania, jest kluczowy dla legitymizacji demokratycznych systemów politycznych¹, w wielu krajach doświadczają oni ograniczeń w partycypacji politycznej (m.in. brak możliwości udziału w wyborach czy współtworzenia partii politycznych). Warto zauważyć jednak, że sama naturalizacja nie sprawi, że staną się osobami aktywnymi politycznie i społecznie. Uzyskanie obywatelstwa kraju zamieszkania przyczyni się raczej do zwiększenia partycypacji wśród tych osób, które już wcześniej aktywnie uczestniczyły w życiu społecznym². Co więcej, choć część miast, w celu zwiększenia partycypacji cudzoziemców, propagowała uzyskanie przez nich obywatelstwa, jeśli tylko było to możliwe³, należy podkreślić, że jego brak czy też ograniczenia związane z partycypacją w życiu politycznym nie wykluczają migrantów/ migrantek z udziału w życiu społecznym kraju, w którym się osiedlili⁴. Na poziomie lokalnym miasta mogą wspierać aktywne uczestnictwo tej grupy, co przyczynia się m.in. do budowania poczucia przynależności do społeczności, pozwala na wyrażanie potrzeb i oczekiwań czy podkreśla ich wkład w życie społeczności⁵.

¹Organization for Security and Co-operation [we:] *Frameworks for democracy: an overview of legal and political provisions for migrant political participation in the OSCE region*, Warszawa 2017, s. 5, [on-line:] <https://www.osce.org/odihr/374080> [22.10.2022].

²Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Migrant political participation: a review of policies and integration results in the OSCE region*, Warszawa 2017, s. 23, [on-line:] <https://www.osce.org/files/f/documents/2/c/367936.pdf> [22.10.2022].

³Przykładowo Boston promował wśród swoich mieszkańców uzyskanie obywatelstwa USA po upływie 5 lat od zamieszkania w kraju, aby jak najszybciej mogli oni brać udział w wyborach i ich głos był słyszalny; por.: Chaib L., *Immigration and Local Urban Participatory Democracy: A Boston-Paris Comparison*, Paris 2004, s. 7–8, [on-line:] https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=523302 [22.10.2022].

⁴Gsir S., *Civic Participation and Integration: A country of origin perspective*, Interact Research Report No 3, Fiesole 2014, s. 4, [on-line:] <http://aei.pitt.edu/79335/1/Gsir.pdf> [22.10.2022].

⁵*Frameworks for democracy...*, s. 23–24.

Ciała doradczo-konsultacyjne

Jednym z często wykorzystywanych przez miasta narzędzi, mających na celu umożliwienie migrantom i migrantkom bez praw wyborczych wypowiedzenie się na tematy publiczne, w tym przede wszystkim – kwestie ich dotyczące, jest tworzenie różnego rodzaju **ciała doradczo-konsultacyjnych**⁶. Rada Europy wyróżnia ich trzy typy:

1. udział przedstawicieli osób o pochodzeniu migranckim jako głosu doradczego w obradach komisji samorządowych,
2. ciała doradcze “mieszane”, składające się z przedstawicieli władz lokalnych oraz mieszkańców–migrantów,
3. rady, których członkami są wyłącznie przedstawiciele społeczności migranckich.

Rolą ciał doradczo-konsultacyjnych jest konsultowanie różnego rodzaju polityk i dokumentów prawnych oraz inicjowanie własnych rekomendacji na tematy dotyczące ich działalności⁷.

Ze względu na to, że ciała te – jak sama nazwa wskazuje – pełnią funkcję doradczą, ograniczoną do składania propozycji, nie mają one możliwości podejmowania decyzji wiążących⁸. W wielu publikacjach przeczytać można więc o ich słabości i braku realnego wpływu na polityki. Może to być spowodowane m.in. sposobem wybierania członków tych ciał czy zasadami funkcjonowania, ich niedofinansowaniem, brakiem konieczności regularnych spotkań oraz nieliczeniem się z ich zdaniem przez

⁶ Council of Europe, *Migrant representation & participation bodies in the intercultural city: key considerations & principles*, s. 1, [on-line:] <https://rm.coe.int/16806f1b02> [22.10.2022].

⁷ OSCE ODIHR, *Local Authorities' Migrant Integration Guide*, Warsaw 2018, s. 26-27, [on-line:] <https://www.osce.org/files/Local%20Authorities%20Migrant%20Integration%20Guide%20web.pdf> [22.10.2022].

⁸ Ahokas L., *Promoting immigrants' democratic participation and integration*, Tampere 2010, s. 23, [on-line:] https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/promoting-immigrants-democratic-participation-and-integration_en [22.10.2022].

decydentów politycznych czy też faktem, że rady te są powoływane lub odwoływane w zależności od woli władz⁹.

Wśród rekomendacji, mających na celu usprawnienie działania tych organów i zapobieganiu ich fasadowości, w publikacjach Rady Europy wymienia się czynniki takie, jak:

- "skład: członkostwo otwarte i zróżnicowane, równa reprezentacja migrantów i społeczności lokalnych, szeroka reprezentacja członków–migrantów,
- wybór: wybór przez mieszkańców–migrantów lub stowarzyszenia migranckie, a nie nominacja przez władze,
- cele: jasno określone, uszeregowane pod względem ważności, finansowane i regularnie ewaluowane,
- działania: konsultacje i promowanie uczestnictwa obywatelskiego i politycznego,
- funkcjonowanie: prawo do bycia informowanym i konsultowania, inicjowania konsultacji, otrzymywania odpowiedzi oraz posiadania niezbędnych zasobów finansowych i ludzkich"¹⁰.

Ważne są również: jasne określenie kompetencji ciała doradczego i jego związku z istniejącymi strukturami decyzyjnymi, regularne spotkania i wymiana informacji z radą miasta oraz organizacjami pozarządowymi i instytucjami, a także dotarcie do różnorodnych społeczności migranckich. Rada Europy podkreśla też, że migranckie ciała konsultacyjno-doradcze mają większy wpływ, gdy formułują rekomendacje z własnej inicjatywy¹¹.

⁹Na temat słabych stron migranckich ciał doradczych patrz m.in.:

1. *Migrant political participation...*, s. 17,
2. *Frameworks for democracy...*, s. 3,
3. *Migrant representation & participation...*, s. 1.
4. Climent-Ferrando V., Triviño-Salazar J., *Incorporating immigrant voices? Formal access to participatory mechanisms in the city of Barcelona*, Swedish International Centre For Local Democracy, "Working Paper" No 17, 2022, s. 9, [on-line:] https://icld.se/app/uploads/2022/01/WP_Trivino_Salazar_2021-final-web.pdf [22.10.2022].

¹⁰Gsir S., Martiniello M., *Local consultative bodies for foreign residents—a handbook*, Strasbourg 2004, s. 10-12.

¹¹*Migrant representation & participation...*, s. 2–6.

Przykłady

Wśród migranckich ciał doradczych wymienić można m.in.: Lokalną Radę ds. Imigracji i Międzykulturowości, która powstała w 2016 r. w Walencji i służyła np. włączeniu migrantów i organizacji do procesu tworzenia polityki migracyjnej¹², czy też Miejską Radę Imigracji w Barcelonie – ciało konsultacyjne powstałe w 1998 r., a istniejące do dzisiaj. Rada ta ma na celu umożliwienie wypowiedzenia przez migrantów opinii nt. miejskich polityk oraz wyrażania potrzeb tej społeczności, a także opracowywanie powstających co 3 lata miejskich planów dot. migracji i integracji. Ciało składa się z przedstawicieli władz lokalnych oraz 72 organizacji reprezentujących migrantów, pracujących z nimi lub pragnących uwzględnić obecność różnorodności społecznej w działaniach miasta¹³.

Oprócz ciał konsultacyjnych zajmujących się kwestiami migranckimi, istnieją również podmioty doradcze, reprezentujące osoby uchodźcze. Przykładowo w mieście Tilburg działa Regionalny Komitet Doradczy ds. Uchodźców, który składa się z 12 członków i członkiń. Na początku działania tego podmiotu jego przedstawiciele/ przedstawicielki zaangażowali się w sporządzenie raportu nt. polityki i programów miasta dot. uchodźców. Obecnie Komitet skupia się na doradztwie dotyczącym określonych projektów i interwencji politycznych¹⁴. Również w Amsterdamie istnieje doradcza grupa robocza ds. uchodźców, która przygotowuje rekomendacje na temat projektowania, komunikacji i wdrażania polityki dot. osób uchodźczych¹⁵.

Organizacje pozarządowe (NGO)

Udział w życiu społecznym i politycznym miasta umożliwiają również **organizacje pozarządowe**, wśród których wymienić należy organizacje migranckie (oraz

¹² Walencja – opis miasta na stronie projektu *Moving cities* stowarzyszenia [United4Rescue - Gemeinsam Retten](https://moving-cities.eu/pl/walencja), <https://moving-cities.eu/pl/walencja> [22.10.2022].

¹³ Climent-Ferrando V., Triviño-Salazar J., *op. cit.*, s. 17.

¹⁴ Regionalny Komitet Doradczy ds. Uchodźców, *Nic o nas bez nas* – opis na stronie projektu *Moving cities* stowarzyszenia [United4Rescue - Gemeinsam Retten](https://moving-cities.eu/pl/tilburg-3/regionalny-komitet-doradczy-ds-uchodzcow-nic-o-nas-bez-nas), moving-cities.eu/pl/tilburg-3/regionalny-komitet-doradczy-ds-uchodzcow-nic-o-nas-bez-nas [22.10.2022].

¹⁵ Amsterdam – opis miasta na stronie projektu *Moving cities* stowarzyszenia [United4Rescue - Gemeinsam Retten](https://moving-cities.eu/pl/amsterdam-3/amsterdamska-kultura-goscinnosci-perspektywy-uchodzco-w-w-zakresie-wdrazania-i-projektowania-polityki), moving-cities.eu/pl/amsterdam-3/amsterdamska-kultura-goscinnosci-perspektywy-uchodzco-w-w-zakresie-wdrazania-i-projektowania-polityki [22.10.2022].

proimigranckie), a także inne, nieukierunkowane bezpośrednio na działania na rzecz tej grupy społecznej. Warto zauważyć, że według niektórych źródeł migranci są bardziej skłonni do partycypacji właśnie w lokalnych organizacjach niż do działalności o charakterze politycznym¹⁶. Aktywne uczestnictwo przedstawicieli i przedstawioelek tej grupy w organizacjach uwarunkowane jest m.in. ich odpowiednim finansowaniem, działaniami informacyjno-promocyjnymi oraz zasadami członkostwa i rekrutacji pracowników. Udział w działaniach organizacji często wiąże się z rozwijaniem potencjału migrantów, w tym – z rozwojem ich kompetencji społecznych i obywatelskich czy też umiejętności liderkich umożliwiających realizację działań w nowym kraju zamieszkania¹⁷.

Organizacje migranckie wzmacniają obcokrajowców poprzez oferowanie im: możliwości budowania relacji z innymi migrantami i członkami społeczności przyjmującej, pielęgnowanie tradycji, kultury czy bogactwa językowego danej narodowości lub grupy etnicznej oraz pomocy w zrozumieniu zawiłości związanych z dostępem do usług publicznych, rynku pracy czy kultury nowego kraju zamieszkania¹⁸. Z punktu widzenia partycypacji publicznej często pełnią one rolę lokalnych ekspertów¹⁹.

Przykładowo miasto Barcelona zwróciło się do organizacji pozarządowych jako do ekspertów w celu skonsultowania z nimi strategii ochrony osób uchodźczych. Również Boston, który podkreśla partnerską relację z organizacjami pozarządowymi, opracowuje programy wspólnie z lokalnymi organizacjami. Dzieje się tak m.in. ze względu na ich doświadczenie w pracy ze społecznościami migranckimi²⁰ czy znajomość ich problemów²¹. Organizacje reprezentują też interesy migrantów/

¹⁶Marschall M. J., *Does the Shoe Fit? Testing Models of Participation for African-American and Latino Involvement in Local Politics*, *Urban Affairs Review*, s. 37, California 2001, pp. 227–248, cyt. za: Sacco M., *Political participation of immigrants through new urban policies in Brussels: constraints and small opportunities*, Brussels 2011, [on-line]: <https://journals.openedition.org/belgeo/6363> [22.10.2022].

¹⁷Organization for Security and Co-operation in Europe, *Good Practices in Migrant Integration: Trainee's Manual*, Warszawa 2018, s. 195, [on-line]: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/2/393554.pdf> [22.10.2022].

¹⁸ *Ibidem*, s. 195.

¹⁹ Triviño-Salazar, J.C., *The local reception of refugees through multilevel lens. A retrospective look at Barcelona and Madrid*. International Studies Association Conference, Abril 6-10 2021, za: Climent-Ferrando V., Triviño-Salazar J, *op. cit.*, s. 17 i Chaib L., *op. cit.*, s. 9, 11.

²⁰Sacco M., *op. cit.*, *passim*.

²¹ Ahokas L., *op. cit.* s. 26.

migrantek wobec władz. Podmioty te mogą “informować władze o szczególnych potrzebach migrantów, lobbować na rzecz zmian legislacyjnych i być rodzajem trampoliny do dalszego uczestnictwa migrantów w życiu politycznym”²², w tym – angażowania się w działania **organizacji społeczeństwa przyjmującego**²³. W przeciwieństwie do migranckich, te organizacje, określane jako organizacje “głównego nurtu” (ang. *mainstream organizations*), skupiają się na działaniach na rzecz kwestii istotnych dla obywateli kraju zamieszkania, w tym m.in. rozwoju społeczności lokalnych, poprawy przestrzeni miejskiej, zwiększenia np. jakości usług z zakresu służby zdrowia czy edukacji²⁴. W celu włączenia migrantów/ migrantek w aktywności tych podmiotów konieczne jest nie tylko promowanie ich działań, ale i zwiększenie ich dostępności dla nowoprzybyłych osób²⁵. Istotne jest tu m.in. otwarcie się organizacji na ludzi o pochodzeniu migranckim²⁶, w tym promowanie członkostwa w tej grupie oraz zatrudnianie ich w charakterze pracowników²⁷.

Wolontariat

Organizacje pozarządowe (zarówno migranckie, jak i społeczeństwa przyjmującego) często promują ideę **wolontariatu**, wiele z ich działań jest też realizowanych dzięki właśnie takiemu wsparciu. To kolejna forma partycypacji społecznej, która umożliwia migrantom i migrantkom aktywność obywatelską²⁸. Zaangażowanie członków tej grupy w wolontariat wskazuje na kwestie istotne dla nich, zaś włączenie się w przedsięwzięcia na rzecz dobra wspólnego, np. danej mikrospołeczności, może sprzyjać nawiązaniu lub umocnieniu relacji pomiędzy migrantami i reprezentantami kraju przyjmującego²⁹. Wolontariat często przyczynia się do rozwijania umiejętności społecznych i obywatelskich oraz umożliwia wykorzystanie ich w praktyce przez

²² *Good Practices in Migrant...*, s. 195.

²³ Jacobs D., Tillie J., *Introduction: social capital and political integration of migrants*, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 30, no. 3, 2004, pp. 419-27, za: *Migrant political participation...*, s. 16.

²⁴ Gsir S., *Civic Participation...*, s. 4.

²⁵ *Ibidem*, s. 5, Ahokas L., *op. cit.*, s. 24–25.

²⁶ Ahokas, L., *ibidem*, s. 25.

²⁷ *Good Practices in Migrant...*, s. 193.

²⁸ Ahokas, L., *op. cit.*, s. 24.

²⁹ *Migrant political participation...*, s. 12; Ahokas L., *op. cit.*, s. 24.

migrantów, zwykle niedoreprezentowanych w życiu społecznym i politycznym³⁰. Możliwość takiej aktywności oferują różnorodne podmioty – od szkół i innych instytucji edukacyjnych, poprzez kluby sportowe, organizacje działające na rzecz danej społeczności czy osiedla, organizacje “tematyczne” (np. kulturalne, ekologiczne), aż po organizacje migranckie czy międzynarodowe. Ważne, aby przy planowaniu oferty wolontariatu podmioty te nie tylko pamiętały o promocji ukierunkowanej również na środowiska migranckie, ale i o rozwoju inkluzywnej polityki, pozwalającej na włączenie i utrzymanie nowych członków o pochodzeniu migranckim³¹. Mowa tu m.in. o:

- zapewnieniu informacji w języku potencjalnych odbiorców,
- wypracowaniu zasad rekrutacyjnych, umożliwiających udział migrantom,
- zaangażowaniu przedstawicieli środowisk migranckich w planowanie przedsięwzięć,
- ukierunkowaniu na rozwój kompetencji wolontariuszy i umożliwienie im wykorzystania dotychczasowej wiedzy i umiejętności,
- zapewnieniu wolontariuszom możliwości kontaktu i współdziałania z lokalną społecznością,
- docenianiu pracy wolontariuszy,
- planowaniu działań tak, aby wolontariusze–migranci mieli realny wpływ np. na zamieszkiwane otoczenie³².

Jako **przykład** inicjatywy, która miała na celu m.in. włączenie migrantów/ migrantek w wolontariat w organizacjach pozarządowych oraz budowanie relacji między przedstawicielami i przedstawicielkami tej grupy a społeczeństwem większościowym, wymienić można duński projekt *Multicoloured voluntary social work*, realizowany w latach 2007–2009. W jego ramach przeprowadzono działania edukacyjne dla 19 aktywnych przedstawicieli środowisk migranckich. Następnie zadaniem tych osób było informowanie o możliwościach wolontariatu różnorodnych społeczności migranckich, m.in. poprzez relacjonowanie swoich własnych doświadczeń z tego obszaru aktywności. W ramach projektu odbyło się kilkadziesiąt warsztatów i targów

³⁰ *Good Practices in Migrant...*, s. 204.

³¹ *Migrant political participation...*, s. 13.

³² Ahokas L., *op. cit.*, s. 29–31.

łączących organizacje pozarządowe z migrantami oraz mających na celu budowanie współpracy na poziomie lokalnym, między: organizacjami społeczeństwa przyjmującego i migranckimi oraz innymi aktywnymi grupami. Dzięki temu przedsięwzięciu opracowano w 7 językach (w tym 6 językach obcych) przewodnik nt. zakładania organizacji pozarządowych³³.

Wypracowywanie rozwiązań służących migrantom/ migrantkom

Wśród narzędzi partycypacyjnych dostępnych dla migrantów na poziomie lokalnym, wymienić należy również **możliwość wypracowywania przez środowiska migranckie rozwiązań służących samym tym społecznościom**. Do tego typu działań zaliczyć można m.in. projektowanie polityki migracyjnej we współpracy, wypracowanie postulatów mających na celu przekształcenie instytucji działających na rzecz obcokrajowców czy też opracowanie wytycznych dotyczących włączenia migrantów w działania partycypacyjne.

Przykłady:

- Migranci brali udział w opracowaniu pomysłu na Dzielnicę Azylową (Dzielnicę Schronienia) w londyńskim Lewisham³⁴.
- W Poczdamie grupa robocza, której członkami byli m.in. migranci/ migrantki, wypracowała wytyczne dot. działania miejskiego Urzędu ds. Cudzoziemców³⁵.
- W Barcelonie grupa robocza, składająca się z ekspertów i ekspertek w zakresie różnorodności, działaczy/ działaczek reprezentujących organizacje i urząd, wypracowała postulaty dotyczące włączenia mieszkańców o pochodzeniu migranckim do przedstawionego przez miasto dokumentu – strategii partycypacji obywatelskiej³⁶.

³³ Ahokas, L., *op. cit.*, s. 35–36.

³⁴ Londyn – opis miasta na stronie projektu *Moving cities* stowarzyszenia [United4Rescue - Gemeinsam Retten](https://moving-cities.eu/pl/lewisham-londyn), <https://moving-cities.eu/pl/lewisham-londyn> [22.10.2022].

³⁵ Inspirujące strategie – Poczdam. Przekształcenie dyskryminującej instytucji – opis na stronie projektu *Moving cities* stowarzyszenia [United4Rescue - Gemeinsam Retten](https://moving-cities.eu/pl/poczdam/przekształcenie-dyskryminujacej-instytucji), <https://moving-cities.eu/pl/poczdam/przekształcenie-dyskryminujacej-instytucji> [22.10.2022].

³⁶ Climent-Ferrando V., Triviño-Salazar J., *op. cit.*, s. 18.

Dostępne formy partycypacji migrantów/ migrantek w Polsce na poziomie lokalnym

Narzędzia partycypacji dostępne obcokrajowcom na poziomie lokalnym w Polsce opisane zostały w publikacji Magdaleny Kruszyńskiej-Kośmickiej oraz Marcina Princa pt. "Partycypacja cudzoziemców w gminach – zagadnienia administracyjno-prawne"³⁷. Wśród form, z których mogą korzystać wszyscy migranci, bez względu na kraj pochodzenia, wymienić należy:

- prawo dostępu do informacji publicznej,
- kontakt z radnymi i organami wykonawczymi (wójt, burmistrz, prezydent),
- możliwość zrzeszania się w organizacjach pozarządowych, w tym – w organizacjach pożytku publicznego – na zasadach obowiązujących obywateli polskich,
- inicjatywę lokalną,
- konsultacje społeczne,
- budżet obywatelski.

Pozostałe formy współdecydowania, takie jak: czynne i bierne prawo wyborcze (na poziomie lokalnym), udział w referendum lokalnym, obywatelska inicjatywa uchwałodawcza czy możliwość kandydowania do rad gmin i jednostek pomocniczych (np. rad osiedli i dzielnic)³⁸ dostępne są wyłącznie obywatelom: Polski oraz Unii Europejskiej, którzy ukończyli 18 lat i stale zamieszkują na terenie danej gminy.

³⁷ Kruszyńska-Kośmicka M., Princ M., *Partycypacja cudzoziemców w gminach – zagadnienia administracyjnoprawne*, "Acta Iuridica Resoviensia", nr 4(35), Rzeszów 2001, s. 179.

³⁸ *Ibidem*, s. 179–188.

Bariery w partycypacji migrantów/ migrantek i rozwiązania stosowane za granicą

Co wpływa na uczestnictwo mieszkańców–migrantów/ mieszkanek–migrantek?

Czynniki, mające wpływ na uczestnictwo mieszkańców i mieszkanek w życiu publicznym danego społeczeństwa, są bardzo różnorodne. Część z nich dotyczy zarówno stałych mieszkańców danego kraju, jak i migrantów. Są to m.in. wiek, wykształcenie, zawód, posiadane umiejętności (w tym: korzystania z Internetu³⁹), dochód, posiadanie domu, zatrudnienie, płeć, priorytet nadawany pracy zawodowej⁴⁰. Istnieje również wiele aspektów dotyczących wyłącznie osób o pochodzeniu migranckim. Wymienić można tu m.in. narodowość, status imigracyjny, długość pobytu w kraju zamieszkania, kraj pochodzenia (migranci są bardziej skłonni do partycypacji społecznej w państwie, graniczącym z ich krajem pochodzenia bądź też takim, którego kultura, język czy historia są powiązane z miejscem ich pochodzenia) i poziom jego demokratyzacji (potwierdza to obserwacja, że migranci pochodzący z krajów demokratycznych, dbających o prawa obywatelskie i zapewniające obywatelom możliwość uczestnictwa w życiu publicznym, są bardziej skłonni do partycypacji obywatelskiej kraju zamieszkania), znajomość języka kraju zamieszkania czy uzyskanie obywatelstwa⁴¹. Jako ważny czynnik wymienia się również sieć kontaktów, jak i – przeciwnie – brak powiązań społecznych w kraju zamieszkania. Tu warto zauważyć, że część migrantów angażuje się w życie publiczne np. dopiero po sprowadzeniu swoich rodzin i nawiązaniu znajomości z osobami z kraju zamieszkania, inni – przeciwnie – decydują się na działanie społeczne lub

³⁹ Zdaniem autorów artykułu *Incorporating immigrant voices?...* brak umiejętności korzystania z platformy decidim.barcelona, obok braku lub niewystarczającej znajomości języków hiszpańskiego i katalońskiego oraz niedostatecznej "kultury partycypacji", może być jedną z głównych przyczyn niskiego poziomu partycypacji społecznej wśród mieszkańców miasta o pochodzeniu migranckim (*ibidem*, s. 19).

⁴⁰ *Migrant political participation...*, s. 28; Ahokas L, *op. cit.*, s. 19, 22 i 47; *Civic Participation and...*, s. 3.

⁴¹ *Migrant political participation...*, s. 28–29.

dołączenie do organizacji w celu m.in. nawiązania kontaktów z przedstawicielami kraju przyjmującego⁴². Dodatkowo, w przypadku części nowych mieszkańców, bariery indywidualne, utrudniające uczestnictwo, mogą wiązać się z brakiem pewności siebie, obawą przed uprzedzeniami czy tokenizmem⁴³.

Wymienione wyżej czynniki to indywidualne cechy, mające wpływ na partycypację. Autorzy badań nt. włączenia w budżet obywatelski migrantów z Ameryki Łacińskiej zamieszkających w Chicago zauważają również, że w celu budowania zaangażowania obywatelskiego przedstawicieli tej grupy kluczowe jest zidentyfikowanie indywidualnych czynników, mających wpływ na to, czy włączą się oni w dyskusję (proces partycypacyjny), czy też nie. Ich zdaniem podczas rozmów konieczne jest, m.in. dla utrzymania zainteresowania – samą rozmową i całym procesem partycypacyjnym – zaangażowanych osób, spełnienie co najmniej pięciu warunków: przedstawienie idei, wskazanie powodów dla poparcia omawianego pomysłu, współpraca z innymi uczestnikami rozmowy, przywołanie podczas rozmowy wcześniejszych doświadczeń uczestników/ uczestniczek i wykorzystanie ich do wyobrażenia sobie przyszłości⁴⁴.

Na zaistnienie sytuacji, w której dojdzie do zaangażowania w proces, składają się takie aspekty, jak: sposób przeprowadzania rozmowy, używany język, wybór mówców/ mówczyń, wiedza o tym, do kogo należy podjęcie decyzji oraz ich jakość i waga, a także możliwość wpływu przez uczestników na zasady dyskusji⁴⁵. W przeciwieństwie do czynników indywidualnych, sytuację partycypacyjną kształtują zatem przede wszystkim instytucje publiczne odpowiedzialne za formowanie i prowadzenie tych działań. Partycypacja migrantów/ migrantek zależy w dużym stopniu od otwarcia tych podmiotów, tworzenia możliwości uczestnictwa przedstawicieli/

⁴² *Ibidem*, s. 29.

⁴³ Ahokas L., *op. cit.*, s. 47.

⁴⁴ Meléndez J. W., Martínez-Cosío M., *Differentiating Participation: Identifying and Defining Civic Capacities Used by Latino Immigrants in Participatory Budgeting*, "City & Community" Vol. 20, Issue 3, September 2021, s. 212–234 [on-line:] journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1535684121993473 [23.10.2022].

⁴⁵ *Incorporating immigrant voices?...* s. 11.

przedstawicielek tej grupy oraz przekształcenia istniejących procedur i praktyk administracyjnych, aby były bardziej dostępne dla osób o pochodzeniu migranckim⁴⁶.

Usunięcie barier w ramach procesów partycypacyjnych słusznie identyfikowane jest zatem przez badaczy i badaczki jako fundament umożliwiający migrantom/ migrantkom aktywny udział w życiu publicznym nowej społeczności⁴⁷. Bariery

partycypacji należy przy tym rozumieć szeroko, zaliczając do nich również indywidualne czynniki, w tym m.in. ograniczenia czasowe wynikające z nadawania priorytetu pracy zawodowej lub opiece nad członkami rodziny czy brak zaufania do przedstawicieli władzy⁴⁸. Wyniki badań prowadzonych w miastach takich jak Nowy Jork czy Chicago na temat udziału migrantów w budżecie obywatelskim pokazują, że dzięki usunięciu tradycyjnych barier uczestnictwa, tworzeniu bezpiecznych przestrzeni do wyrażania potrzeb oraz postrzeganiu przez uczestników procesu danych inicjatyw jako ważnych dla siebie osobiście, migranci chętnie biorą korzystając z takich narzędzi podejmowania decyzji⁴⁹.

Warto zatem omówić szczegółowo podstawowe bariery, utrudniające (lub uniemożliwiające) partycypację migrantów i przytoczyć rozwiązania stosowane przez samorządy w różnych krajach.

Bariera 1 – Brak wiedzy na temat możliwości uczestnictwa oraz obawa związana z nim

Jedną z głównych barier dotyczących partycypacji migrantów jest brak wiedzy o możliwości korzystania z różnorodnych narzędzi partycypacyjnych.

Mimo że w niektórych krajach migranci/ migrantki nieposiadający obywatelstwa kraju zamieszkania mogą głosować w wyborach (lokalnych), często nie są tego świadomi⁵⁰. Problem ten dotyczy również krajów, w których mieszkańcy/ mieszkanki

⁴⁶ Ahokas L., *op. cit.*, s. 19; Gsir S., *Civic Participation and Integration...*, s. 3; Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D., *Immigrant Engagement in Participatory Budgeting in New York City*, "New Political Science", 2017, s. 80.

⁴⁷ Coleman S., Cardoso Sampaio R., *Sustaining a democratic innovation: a study of three e-participatory budgets in Belo Horizonte*, *Information, Communication & Society*, No. 20(5), 2016, s. 754-769.

⁴⁸ Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D., *op. cit.*, s. 84.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 78 i 84; Meléndez J. W., Martínez-Cosío M., *op. cit.*, *passim*.

⁵⁰ Ahokas, L., *op. cit.*, s. 198.

nieposiadający obywatelstwa nie mają praw wyborczych, ale mogą korzystać z innych form partycypacji, np. na poziomie lokalnym. W takim przypadku łatwo założyć, że skoro nie można głosować w wyborach na różnym szczeblu, to nie ma się również praw do wypowiedzania się na temat spraw miejskich, m.in. poprzez budżet obywatelski⁵¹. Dodatkowo, jak wykazało badanie dot. zaangażowania migrantów w budżet partycypacyjny w Nowym Jorku, osoby o pochodzeniu migranckim zamieszkałe w tym mieście zwyczajnie nie wiedziały, czym jest taki budżet lub nie były świadome, że działanie takie ma miejsce tam, gdzie mieszkają⁵². Kolejnym problemem, dotyczącym części osób, jest lęk przed zatrzymaniem lub deportacją. Obawa ta może powstrzymywać osoby o nieuregulowanym statusie prawnym od uczestnictwa w oficjalnych działaniach, w tym w miejskich programach partycypacyjnych⁵³.

Wśród rozwiązań stosowanych w innych krajach, mających na celu przełamanie tych barier, wymienić można m.in.:

- Prowadzenie kampanii na temat praw politycznych migrantów/ migrantek (m.in. możliwość udziału w wyborach na poziomie lokalnym), a także ułatwianie procedur dotyczących rejestracji wyborców⁵⁴.

Przykładem może być kampania "I can vote" przeprowadzona w 2017 r. w Luksemburgu, która miała na celu promocję wyborów lokalnych wśród migrantów mieszkających w tym kraju od co najmniej 5 lat. Również w ramach projektu "iCount" realizowanego w Helsinkach promowano udział migrantów w tamtejszych wyborach samorządowych w ramach kampanii "Our elections" z 2012 r.)

- Promowanie uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym migrantów/ migrantek wśród przedstawicieli/ przedstawicielek m.in. organizacji

⁵¹ People Powered. Global Hub for Participatory Democracy, *Want to engage immigrants and refugees in participatory budgeting? Here are 5 ideas*. [on-line]: www.peoplepowered.org/news-content/five-ideas-engaging-immigrants-refugees-pb [23.10.2022].

⁵² Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D., *op. cit.*, s. 86.

⁵³ *Ibidem*, s. 79 i 90.

⁵⁴ O sposobach na zwiększenie świadomości migrantów na temat ich praw wyborczych zob.: *Good Practices in Migrant Integration: Trainee's Manual...*, s. 198–200.

pozarządowych, członków/ członkiń partii politycznych i reprezentantów/ reprezentantek społeczeństwa przyjmującego⁵⁵.

- Zniesienie wymogów dotyczących posiadania obywatelstwa kraju zamieszkania w procesach partycypacyjnych (gdy jest to możliwe pod względem prawnym), aby procesy te były jak najbardziej dostępne dla migrantów/ migranek⁵⁶.
- Przegląd danych na temat odbiorców/ odbiorczyń określonych programów partycypacyjnych pod kątem tego, jakich grup brakuje, i ustalenie, w jaki sposób do tych grup dotrzeć.
- Zachęcenie do uczestnictwa migrantów/ migrantek, którzy/ które mogą szczególnie zyskać na włączeniu się w działania/ procesy partycypacyjne.
- Publiczne oświadczenia nt. praw migrantów/ migrantek, w tym osób nieposiadających obywatelstwa kraju zamieszkania i mających nieuregulowany status imigracyjny, do korzystania z różnych narzędzi partycypacji, m.in. w oficjalnych dokumentach i komunikatach na temat tych narzędzi czy poprzez oficjalne wypowiedzi rządzących, radnych, przedstawicieli/ przedstawicielek organizacji pozarządowych itp⁵⁷.

Część przedstawicieli rady w Nowym Jorku oficjalnie zapewniało nieudokumentowanych migrantów/ migrantki zamieszkałych w tym mieście o bezpieczeństwie związanym z uczestnictwem w budżecie partycypacyjnym. Niektórzy radni podkreślali też wagę uczestnictwa migrantów/ migrantek w tym programie⁵⁸.

- Publiczne zapewnienia o tym, że procesy partycypacyjne będą prowadzone (moderowane) w sposób zapewniający otwartość na różnorodne grupy społeczne, z gwarancją szacunku i bezpieczeństwa.

⁵⁵ *Ibidem.*, s. 204.

⁵⁶ Leighninger J., *Participatory and Deliberative Democracy Strategies for the Intercultural City*, Intercultural Cities Policy Briefs, 2017, [on-line]: rm.coe.int/icc-policy-brief-participatory-and-deliberative-democracy-strategies-f/168073f6b8; Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D., *op. cit.*, s. 78.

⁵⁷ *Want to engage immigrants and refugees...*

⁵⁸ Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D., *op. cit.*, s. 90.

Bariera 2 – Brak znajomości języka kraju zamieszkania

Znajomość języka kraju zamieszkania to jeden z głównych czynników, wpływających na uczestnictwo w życiu publicznym⁵⁹. Badania przeprowadzone w Nowym Jorku wskazują, że w dzielnicach, gdzie mieszka dużo osób, dla których angielski nie jest językiem ojczystym, mniej osób bierze udział w głosowaniu na budżet obywatelski. Bariera językowa może wpływać na ograniczenie dostępu do informacji na temat danego programu partycypacyjnego (m.in. cele, informacja o prawie migrantów/ migrantek do uczestnictwa, sposób, w jaki można zaangażować się w proces, i wiedza o korzyściach wiążących się z zaangażowaniem)⁶⁰.

Barceloński portal partycypacyjny (decidim.barcelona), choć prezentuje inicjatywy skierowane również do osób przyjezdnych, dostępny jest wyłącznie w językach: hiszpańskim i katalońskim⁶¹, co utrudnia zapoznanie się z projektami tym, którzy nie znają tych języków.

Decidim.org to znana na całym świecie cyfrowa platforma, która umożliwia różnorodnym podmiotom (takim jak: organizacje pozarządowe, rady miasta, uniwersytety, związki zawodowe, itp.) inicjowanie i prowadzenie procesów partycypacyjnych. Decidim używana jest zarówno przez instytucje państwowe i regionalne (np. francuskie Zgromadzenie Narodowe, autonomię Katalonii czy kanadyjską prowincję Quebec), jak i władze miast, m.in. Barcelonę, Nowy Jork, Mediolan, Zurych czy Helsinki. W Polsce platforma ta jest używana przez miasto Gdynia.

Dodatkowo wielojęzyczność danej społeczności komplikuje prowadzenie procesów partycypacyjnych, zwłaszcza tych opartych na deliberacji. Autorzy artykułu na temat zaangażowania latynoamerykańskich migrantów w budżet obywatelski w Chicago zauważają, że podczas obrad jednej z komisji, w której skład wchodziły osoby anglo- i hiszpańskojęzyczne, monologi mówców, wymagające tłumaczenia (na angielski lub hiszpański), uniemożliwiły swobodną wymianę zdań. Ostatecznie na pierwszym

⁵⁹ Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D., *op. cit.*, s. 79.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 85–86.

⁶¹ Climent-Ferrando V., Triviño-Salazar J., *op. cit.*, s. 18.

spotkaniu w obrady zaangażowały się wyłącznie osoby mówiące po angielsku, bo mogły wejść ze sobą w dialog. W rezultacie na kolejnym spotkaniu pojawiła się tylko jedna osoba mówiąca po hiszpańsku, która ostatecznie zrezygnowała. Co więcej, żaden z pomysłów osób z Ameryki Łacińskiej nie został ostatecznie opracowany jako projekt do budżetu, na który można by zagłosować. Mimo tego przykładu badacze podkreślają, że wielojęzyczność nie musi być przeszkodą w uczestnictwie w procesach podejmowania decyzji niedoreprezentowanych społeczności⁶².

Warto przywołać praktyki stosowane w zagranicznych miastach, mające na celu włączanie w procesy partycypacyjne mimo bariery językowej.

Praktyki mające na celu informowanie o procesie:

- materiały informacyjne w dzielnicach czy na osiedlach (m.in. plakaty) dostępne w językach społeczności migranckich zamieszkujących określone miasta (rozwiązanie to zastosowano w Barcelonie)⁶³;
- zatrudnianie osób promujących procesy partycypacyjne poprzez odwiedzanie domów i wręczanie materiałów informacyjnych (rozwiązanie to zastosowano w Nowym Jorku (jako ciekawostkę warto powiedzieć, że później okazało się, iż część materiałów przetłumaczono niepoprawnie, co zrodziło nieporozumienia; co więcej, część tych tłumaczeń była niepotrzebna, gdyż dobrze wykształceni migranci z Korei czy Indii nie musieli korzystać z materiałów dostępnych w swoich językach ojczystych ze względu na bardzo dobrą znajomość angielskiego)⁶⁴;
- korzystanie z pomocy wolontariuszy/ wolontariuszek, tłumaczy/ tłumaczek, liderów/ liderok lokalnej społeczności, członków/ członkiń rodzin, którzy znają język kraju zamieszkania i języki obce do promocji procesów wśród społeczności migranckich⁶⁵;
- promocja poprzez lokalne media migranckie⁶⁶.

⁶² Meléndez J. W., Martínez-Cosío M., *op. cit.*, *passim*.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D., *op. cit.*, s. 86.

⁶⁵ Leighninger, *op. cit.*, s. 12–14, J.; Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D., *op. cit.*, s. 78.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 87.

Rozwiązanie to zostało zasugerowane przez jedną z organizacji społecznych działających w Nowym Jorku. Zdaniem jej przedstawiciela media migranckie są często głównym źródłem informacji o bieżących wydarzeniach w społecznościach, przez co mogłyby zapewnić zwiększenie świadomości grup migranckich nt. procesów partycypacyjnych. Co więcej, promowanie procesów partycypacyjnych przez te media gwarantowałoby dobrą jakość tłumaczenia informacji o procesach.

Wymienione wyżej praktyki zwykle wiążą się z koniecznością wygospodarowania budżetu zarówno na tłumaczenia, jak i na zatrudnienie osób wspierających promocję, co – niestety – stanowi duże wyzwanie dla samorządów i praktyków partycypacji.

Praktyki umożliwiające migrantom/ migrantkom nieposługującym się (biegle) językiem kraju zamieszkania udział w procesie deliberacyjnym:

- Zapewnienie na spotkaniach materiałów przetłumaczonych na języki obce oraz tłumaczeń samych spotkań. Wydaje się, że rozwiązania te sprawdzają się w przypadku spotkań o charakterze informacyjnym, ale nie deliberacyjnym. Jak pokazuje opisany wyżej przykład (spotkania w sprawie budżetu obywatelskiego w Chicago), w przypadku spotkań mających na celu dyskusję, osoby nieznające języka kraju zamieszkania, więc niemogące swobodnie uczestniczyć w rozmowie, szybko straciły zainteresowanie obradami. Podobną sytuację ilustrują słowa jednej z przedstawicielek organizacji migranckich w Nowym Jorku: nieanglojęzyczni członkowie jej organizacji, którzy uczestniczyli w spotkaniach dot. budżetu obywatelskiego, czuli się wykluczeni, pomimo zapewnienia tłumaczenia spotkań⁶⁷.
- Przeprowadzenie osobnych (lub równoległych) spotkań w językach obcych – rozwiązanie, które – zdaniem praktyków – umożliwia swobodną dyskusję, w

⁶⁷ *Ibidem*, s. 87.

tym dzielenie się doświadczeniami, słuchanie, uczenie się od siebie nawzajem⁶⁸.

- Prowadzenie stron internetowych nt. partycypacji w różnych językach (np. materiały dot. konkretnych inicjatyw w formie nagrań opracowywane przez samych uczestników procesu, a następnie tłumaczone – umożliwia to korzystanie z nich migrantom i obywatelom kraju przyjmującego. Rozwiązanie takie zastosowano w ramach procesu mającego na celu włączenie migrantów zarobkowych w realizację inicjatyw o charakterze miękkim w Taoyuan w Tajwanie)⁶⁹.

Bariera 3 – Ograniczony czas

Kolejna bariera utrudniająca lub wręcz uniemożliwiająca partycypację wiąże się z ograniczoną dostępnością czasową, często uwarunkowaną przez pracę zawodową oraz konieczność opieki nad członkami rodziny⁷⁰. Zdaniem autorów badań dot. zaangażowania migrantów w nowojorski budżet obywatelski ograniczony czas, jakim dysponowały osoby poddane badaniu, mógł mieć wpływ na preferowane przez nich formy partycypacji. Przykładowo w przypadku budżetu partycypacyjnego wyższe wskaźniki udziału migrantów obserwuje się w fazie głosowania, niższe zaś – w fazie przygotowawczej, która zakłada m.in. udział w różnorodnych spotkaniach⁷¹.

Próbując wyjść naprzeciw barierom związanym z brakiem czasu i zobowiązaniami zawodowymi czy rodzinnymi, miasta mogą:

⁶⁸ Rozwiązanie zastosowane m.in. w:

- Nowym Jorku – w ramach budżetu obywatelskiego niektóre dzielnice organizowały osobne spotkania w językach hiszpańskim czy mandaryńskim (zob. *Ibidem*, s. 87);
- Chicago – w ramach budżetu obywatelskiego działała komisja hiszpańskojęzyczna (zob. Meléndez J. W., Martínez-Cosío M., *op. cit.*);
- Taoyuan w Tajwanie – podczas jednego wydarzenia dot. włączenia migrantów w realizację inicjatyw o charakterze miękkim (pozainfrastrukturalnym) miały miejsce równoległe dyskusje grup migrantów zarobkowych pochodzących z różnych krajów prowadzone w ich językach ojczystych (zob. *Participatory Budgeting for Migrant Workers*, 2017 [on-line:] oidp.net/distinction/en/record01.2018.php) [23.10.2022].

⁶⁹ *Participatory Budgeting...*

⁷⁰ Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D., *op. cit.*, s. 88–89.

⁷¹ *Ibidem*, s. 89.

- zapewniać opiekę nad dziećmi podczas spotkań, co umożliwi osobom dorosłym udział popołudniami lub w weekendy, a także zachęci do uczestnictwa całej rodziny⁷²;
- oferować bezpłatną możliwość przejazdu na miejsce spotkań (np. bilety komunikacji miejskiej), organizować spotkania “po sąsiedzku”, jak i zapewniać wyżywienie⁷³;
- w przypadku procesów partycypacyjnych, wymagających od uczestników/uczestniczek dużych nakładów czasowych (np. udział w panelu czy kolegium obywatelskim) dobrą praktyką jest zapewnienie kompensacji finansowej (diety)⁷⁴.

Warto pamiętać również, że o zapewnianym wsparciu należy napisać w materiałach informacyjnych i mówić podczas działań promocyjnych dot. danego procesu.

Bariera 4 – Dotarcie do migrantów/ migrantek i włączenie ich w działania

W celu dotarcia do migrantów oraz zaangażowania ich w uczestnictwo w życiu publicznym, praktycy partycypacji stosują różnorodne rozwiązania, m.in. polegające na “wychodzeniu w teren”, do miejsc, gdzie mieszkają lub przebywają przedstawiciele środowisk migranckich, stosowania odpowiednich strategii promocyjnych ukierunkowanych na te grupy czy też nawiązywaniu partnerstw z lokalnymi działaczami i organizacjami, w tym liderami kręgów osób przyjezdnych.

a) “Wyjście w teren”:

- Jednym z opisanych już wyżej rozwiązań, mających na celu informowanie nt. procesów partycypacyjnych, jest zatrudnianie osób odwiedzających. Według badań tego typu działania informacyjne silnie oddziałują zwłaszcza na społeczności migranckie, tj. znacznie zwiększają frekwencję przedstawicieli tej grupy⁷⁵.

⁷² Leighninger J., *op. cit.*, s. 7.

⁷³ Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D., *op. cit.*, s. 78 i 89–90.

⁷⁴ Leighninger J., *op. cit.*, s. 17–18.

⁷⁵ Pons V., Liegey G., *Increasing the Electoral Participation of Immigrants: Experimental Evidence from France*, *The Economic Journal*, Volume 129, 2019, Issue 617, s. 481–508; za: *Migrant political participation...*, s. 19.

- Dobrym sposobem jest prowadzenie spotkań roboczych, obrad oraz głosowań w miejscach łatwo dostępnych, m.in. w punktach, gdzie migranci i migrantki załatwiają codzienne sprawy czy do których mogą dojść pieszo, organizowanie mobilnych punktów głosowania na osiedlach, umożliwienie głosowania w instytucjach (szkoły, biblioteki, centra lokalne)⁷⁶.
- Istotne jest również umożliwienie uczestnictwa bez wychodzenia z domu dzięki wykorzystaniu narzędzi cyfrowych, pozwalających m.in. na promocję inicjatyw w mediach społecznościowych, wypowiedanie opinii na tematy poddane do dyskusji czy udział w procesie głosowania.

b) **Promocja:**

- korzystanie z kanałów komunikacji używanych przez migrantów i migrantki⁷⁷;
- jasny i spójny przekaz, ułatwiający rozpowszechnianie wiedzy nt. programów czy inicjatyw;
- wielokrotne powtarzanie tego samego przekazu poprzez różne źródła i nacisk na spersonalizowane zaproszenia (telefoniczne, osobiste);
- rekrutowanie nowych osób przez dotychczasowych uczestników działań (m.in. informowanie o programach lub inicjatywach członków rodzin czy znajomych);
- docieranie do społeczności dzięki współpracy z lokalnymi liderami i działaczami.

c) **Współpraca z działaczami lokalnymi i organizacjami:** zaangażowanie migranckich ciał doradczych, organizacji (migranckich, lokalnych), a także liderów działających na określonym obszarze do promowania partycypacji, pomocy w komunikacji i w celu poszerzania wiedzy przedstawicieli i przedstawicielek władz lokalnych nt. potrzeb społeczności migranckich⁷⁸.

⁷⁶ Zob. m.in.: Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D. *op. cit.*, s. 89; Meléndez J. W., Martínez-Cosío M.; *op. cit.*

⁷⁷ *Local Authorities' Migrant Integration Guide.*, s. 27.

⁷⁸ Climent-Ferrando V., Triviño-Salazar J., *op. cit.*, s. 17; Sacco M., *Political participation of immigrants through new urban policies in Brussels: constraints and small opportunities*, Belgeo, Urban studies in Belgium, 2011, [on-line]: journals.openedition.org/belgeo/6363 [26.10.2022]; Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D, *op. cit.*, s. 80–81.

Przykładowo miasta przy organizacji procesów partycypacyjnych mogą wygospodarowywać budżet w formie małych grantów dla lokalnych i migranckich organizacji pozarządowych, by promować je w społecznościach niedoreprezentowanych i by zwiększyć udział mieszkańców dzielnic o niższej frekwencji. Rozwiązanie takie zastosowano przy organizowaniu budżetu obywatelskiego w Nowym Jorku (edycja 2014–2015) w celu dotarcia do migrantów, osób nieznających języka angielskiego, mieszkańców o niskich dochodach, młodzieży i przedstawicieli różnorodnych grup etnicznych⁷⁹.

Bariera 5 – Brak zaufania do władz i/ lub procesu partycypacyjnego

Włączenie do współpracy różnorodnych podmiotów, w tym organizacji, instytucji, reprezentantów/ reprezentantek (liderów/ liderek) społeczności migranckich oraz bardziej doświadczonych uczestników i uczestniczek procesów jest niezwykle istotne⁸⁰, gdyż pomaga nie tylko w promocji programów partycypacyjnych w tej grupie, ale i też w budowaniu zaufania do władz lokalnych i koordynowanych przez nich programów. Wśród podmiotów, darzonych szacunkiem i zaufaniem przez reprezentantów społeczności migranckich, obok organizacji pozarządowych wymienić można m.in. szkoły, biblioteki, instytucje i organizacje religijne czy centra lokalne. Przedstawiciele władz samorządowych często angażują te podmioty do współrealizacji procesów partycypacyjnych. Przykładem może być szwedzki Göteborg. Tam przedstawiciele środowisk migranckich (zarówno dorośli, jak i dzieci) zostali włączeni do udziału w projekcie (realizacja inicjatyw społecznych) dzięki współpracy władz samorządowych z lokalną szkołą oraz publicznymi i prywatnymi spółkami mieszkaniowymi⁸¹. Z kolei miasto Taoyuan w Tajwanie zaangażowało do działania lokalne grupy wsparcia, których zadaniem było zrekrowanie do procesu partycypacyjnego migrantów zarobkowych. Podczas realizacji samego projektu, w celu przełamania problemów komunikacyjnych oraz bariery związanej z brakiem zaufania do władz, nawiązano zaś partnerstwo ze studentami zagranicznymi oraz z

⁷⁹*Ibidem*, s. 86.

⁸⁰ Ahokas L., *op. cit.*, s. 50; Leighninger J., *op. cit.*, s. 8–10, 20, *Participatory Budgeting for...*

⁸¹ *Want to engage...*

urodzonymi w Tajwanie osobami o korzeniach migranckich⁸². Ważną rolę w całym procesie pełniły orga

nizacje pozarządowe, wspierające władze lokalne na poszczególnych etapach realizacji przedsięwzięcia⁸³. Również w Nowym Jorku w promowanie budżetu partycypacyjnego włączyły się organizacje działające na rzecz migrantów. Część z nich, mówiąc o procesie, prowadziła spotkania informacyjne w swoich siedzibach oraz zawiadamiała o nim swoich członków. Działania te prowadzone były w językach ojczystych migrantów⁸⁴. Z kolei praktyka miasta Chicago pokazuje, że równie dobrym rozwiązaniem jest zaangażowanie doświadczonych już osób o pochodzeniu migranckim do pomocy nowym ludziom w poznawaniu różnorodnych narzędzi partycypacyjnych⁸⁵.

Oprócz budowania zaufania do samej partycypacji (przez angażowanie osób i podmiotów znanych migrantom), operatorzy programów nie mogą zapominać o zapewnieniu tej grupie jasnej i pełnej informacji nt. kontekstu, celów i oczekiwanych rezultatów procesu (oraz poszczególnych spotkań w jego ramach). Tego typu komunikaty określać powinny również związane z procesem ograniczenia oraz informacje na temat stopnia, w jakim można wpłynąć na ostateczną decyzję w danej sprawie⁸⁶. Ważną rolę powinna tu odgrywać bezpośrednia komunikacja pomiędzy urzędnikami a uczestnikami procesu, bo pomaga to w przełamaniu dystansu władzy i pozwala na lepsze zrozumienie potrzeb mieszkańców–migrantów, zaś uczestnikom procesu daje możliwość dowiedzenia się z pierwszej ręki o różnorodnych ograniczeniach (wynikających m.in. z prawa, budżetu przedsięwzięcia, planów lokalnych itp.) na etapie składania wniosków i opinii. Dzięki temu osoby formułujące je będą mniej rozczarowane, jeśli ich propozycje zostaną odrzucone lub nie zostaną w pełni zrealizowane⁸⁷.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Participatory Budgeting for...*

⁸⁴ Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D, *op. cit.*, s. 90.

⁸⁵ Meléndez J. W., Martinez-Cosio M., *op. cit.*

⁸⁶ Leighninger J., *op. cit.*, s. 12–14.

⁸⁷ *Participatory Budgeting for...*

Bariera 6 – Brak motywacji do udziału w działaniach partycypacyjnych

W publikacjach nt. doświadczeń związanych z partycypacją migrantów/ migrantek dostrzec można trzy główne rozwiązania, mogące spowodować zwiększenie zaangażowania tej grupy społecznej w procesy partycypacyjne.

Pierwszym sposobem jest **włączenie ich do dyskusji na tematy społeczne i polityczne** niejako **przy okazji**. Steven Clift, założyciel portalu e-democracy.org, podkreśla, że onlajnowe platformy o charakterze stricte politycznym zwykle przyciągają osoby uprzywilejowane, których głosy często i tak dominują w “tradycyjnej” polityce. W przeciwieństwie do nich sąsiedzkie fora internetowe, gdzie można dyskutować o życiu społecznym, umawiać się na wymianę różnorodnych przedmiotów czy rozmawiać o sprawach obywatelskich w sposób, wynikający z codziennych problemów, angażują różne osoby⁸⁸. Jak mówi Clift:

To niesamowite, jak wiele osób dołączyło do naszego forum, ponieważ zgubiło swojego kota. Próbujesz znaleźć swojego kota i z konieczności dołączasz do sieci. Potem zostajesz i podejmujesz dyskusję o studium cienia związanego z nowym budynkiem obok linii kolejki miejskiej. Sąsiedzi mają odmienne zdanie na ten temat – najbliższe mieszkające osoby są najbardziej zdenerwowane, zaś osoby, które mieszkają trochę dalej, mają nadzieję na otwarcie kawiarni w tym nowym budynku⁸⁹.

Clift podkreśla jednak, że, aby forum angażowało różne grupy, niezwykle ważna jest refleksja na temat tego, kim są jego członkowie/ członkinie. Jego zdaniem pierwszym krokiem powinno być zadanie sobie przez administratorów danego forum pytań: “Kogo tu brakuje i jak możemy do tych osób dotrzeć? Kto do nich dotrze?”⁹⁰

⁸⁸ Zob. Abdullah C., Karpowitz C. F., Raphael Ch., 2016, *Equity and Inclusion in Online Community Forums: An Interview with Steven Clift*, Journal of Public Deliberation: Vol. 12 : Iss. 2 , Article 11, [on-line]: www.researchgate.net/publication/330304249_Equity_and_Inclusion_in_Online_Community_Forums_An_Interview_with_Steven_Clift/fulltext/5eac18b845851592d6ae89c8/Equity-and-Inclusion-in-Online-Community-Forums-An-Interview-with-Steven-Clift.pdf, [26.10.2022].

⁸⁹ “It's amazing how many people have joined our forums because they lost their cat. You're trying to find your cat, and out of necessity, you join the network. Then you stay and end up having a discussion about the shade study related to the new building next to the light rail line, and there's back-and-forth between the nearest neighbors that are most upset and the people a little further away hoping for a new coffee shop in that new building.” Zob. *ibidem*.

⁹⁰ “Who's not here, and how do we reach them? And who will reach them?”, *ibidem*, s. 4.

Częstym argumentem, wpływającym na uczestnictwo migrantów/ migrantek w procesach partycypacyjnych, jest możliwość **zaangażowania społeczności migranckich na każdym etapie danego procesu** – zarówno na samym początku, tj. podczas planowania⁹¹, jak i na końcu, np. poprzez współpracę przy realizacji dofinansowanych inicjatyw⁹². To przyczynia się do wzmocnienia poczucia sprawstwa oraz przynależności do lokalnej społeczności. Z kolei zaangażowanie pomysłodawców danego przedsięwzięcia w jego wykonanie nie tylko daje pewność działania zostaną zrealizowane właściwie⁹³, ale i pozwala na dostrzeżenie przez te osoby realnych rezultatów, co może być niezwykle motywujące.

Trzecie rozwiązanie, mające na celu zachęcenie migrantów do korzystania z narzędzi partycypacji, oparte jest na przedstawianiu procesów partycypacyjnych jako dających **możliwości: artykułowania potrzeb danej społeczności, (częściowego) przekazanie władzy informacji o ich problemach i uzyskania korzyści (o charakterze materialnym i niematerialnym)**. Warto zauważyć tu, że zgodnie z założeniami pionierskiego budżetu obywatelskiego z Porto Alegre, w proces ten mieli zaangażować się przedstawiciele/ przedstawicielki niedoreprezentowanych społeczności jako podmiotów podejmujących decyzje w zakresie alokacji środków w obrębie swoich dzielnic.⁹⁴ Założenie takie w pewnym stopniu odzwierciedla zamysł budżetu partycypacyjnego w Paryżu, zgodnie z którym duża część pełnej puli finansów przeznaczona jest na projekty w biedniejszych dzielnicach miasta. Daje to mieszkającym w tych częściach miasta osobom o różnorodnym pochodzeniu możliwość wspólnego – sąsiedzkiego – wypracowywania rozwiązań problemów danego obszaru oraz zdobycia środków na realizację potrzeb określonej społeczności⁹⁵. Szansa na wprowadzenie drobnych, lecz korzystnych zmian

⁹¹ Ahokas L. *op. cit.* s. 50.

⁹² *Want to engage...*

⁹³ Participatory Budgeting for...

⁹⁴ Avritzer L., *New Public Spheres in Brazil: Local Democracy and Deliberative Politics*, *International Journal of Urban and Regional Research*, No. 30, 2006, pp. 623-0637; Cabannes, Y., *Participatory budgeting: a significant contribution to participatory democracy*, *Environment and Urbanization*, No. 16 (1), 2006, pp. 27-46.; Fung A., *Survey Article: Recipes for Public Spheres: Eight Institutional Design Choices and Their Consequences*, *Journal of Political Philosophy*, No. 11, 2004, pp. 338-67 (za: "Differentiating Participation: Identifying and Defining Civic Capacities Used by Latino Immigrants in Participatory Budgeting").

⁹⁵ Leighninger J., *op. cit.*, *passim*.

materialnych lub dotyczących życia codziennego grupy może stanowić główną motywację do zaangażowania się w proces partycypacyjny⁹⁶. Wyraźnie widać to na przykładzie wymiany zdań między przedstawicielami/ przedstawicielkami komisji hiszpańskojęzycznej w ramach budżetu obywatelskiego w Chicago. Wynika z niej, że odkąd migranci i migrantki z Ameryki Łacińskiej zaczęli utożsamiać jeden z parków miejskich (z którego to ta społeczność korzystała przede wszystkim) jako “swój problem”, tj. problem tej grupy mieszkańców miasta, w pełni zaangażowali się w planowanie projektów, mających na celu wprowadzenie pozytywnych zmian na tym terenie (m.in. zwiększenie bezpieczeństwa)⁹⁷.

Do zaangażowania w procesy partycypacyjne mogą też motywować inicjatywy, mające znaczenie (np. kulturowe) dla danej społeczności. W Nowym Jorku podczas jednej z edycji budżetu partycypacyjnego odnotowano duży udział osób pochodzących z Bangladeszu. Społeczność ta chciała uzyskać dofinansowanie na pomnik poświęcony Międzynarodowemu Dniowi Języka Ojczystego – dla Banglijczyków dzień ten wiąże się bowiem z uznaniem języka bengalskiego i jest kojarzony z uzyskaniem niepodległości. Warto zaznaczyć, że aktywność tej społeczności objęła nie tylko udział w głosowaniu, ale i włączenie organizacji i liderów/ liderok lokalnych w opracowanie projektu i jego upowszechnienie. Choć przedsięwzięcie nie otrzymało dofinansowania, zostało dostrzeżone przez jednego z radnych miejskich, który zadeklarował sfinansowanie pomnika z innych źródeł. Przykład ten pokazuje, że procesy partycypacyjne mogą nie tylko naświetlać potrzeby społeczności niedoreprezentowanych i marginalizowanych, w tym migrantów, ale też zwiększać prawdopodobieństwo, że potrzeby te zostaną uwzględnione podczas podejmowania decyzji dotyczących rozwoju społeczności lub polityki lokalnej⁹⁸.

⁹⁶ Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D., *op. cit.*, s. 78, 91.

⁹⁷ Meléndez J. W., Martínez-Cosío M., *op. cit.*, *passim*.

⁹⁸ Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D., *op. cit.*, s. 91–92.

Rozwiązania stosowane w dużych miastach Polski

Informowanie o możliwości uczestnictwa i promocja

Pakiety powitalne

Niektóre miasta informowanie nowych mieszkańców i mieszkank nt. możliwości uczestnictwa w życiu publicznym rozpoczynają już od **broszury powitalnej**. W tego typu informatorach m.in. przedstawiane są możliwości włączenia się w wolontariat, opisane są sposoby korzystania z miejskich narzędzi partycypacyjnych i przestrzeni ukierunkowanych na oddolne działania mieszkańców/ mieszkank czy przedstawiony jest proces zakładania własnej organizacji pozarządowej.

Przykłady

- Urząd Miasta Łodzi wydał trzy przewodniki dla obcokrajowców “Zostań w Łodzi”⁹⁹ (każdy z nich dostępny w wersjach: polskiej, angielskiej i ukraińskiej); to publikacja skierowana do osób, które zastanawiają się nad dłuższym pobytem w mieście. Oprócz informacji na temat organizacji działających na rzecz migrantów/ migrantek, zawiera wiadomości o tym, czym jest organizacja pozarządowa i jakie wsparcie można otrzymać w przypadku założenia własnej¹⁰⁰.
- W pakiecie powitalnym “Witaj w domu! Przewodnik dla cudzoziemców mieszkających w Krakowie”¹⁰¹, dostępnym w językach: polskim, angielskim,

⁹⁹ Urząd Miasta Łodzi, *Przewodnik dla obcokrajowców. Część 1 - Pierwsze kroki*, Łódź 2019, [on-line]: (mlodziwlozdi.pl/wp-content/uploads/czesc-1_polski.pdf), Urząd Miasta Łodzi, *Przewodnik dla obcokrajowców. Część 2 - Studiuj w Łodzi*, Łódź 2019, [on-line]: (mlodziwlozdi.pl/wp-content/uploads/czesc_2_polski.pdf), Urząd Miasta Łodzi, *Przewodnik dla obcokrajowców. Część 3 - Zostań w Łodzi*, Łódź 2019, [on-line]: (mlodziwlozdi.pl/wp-content/uploads/czesc-3_polski.pdf), [10.05.2022].

¹⁰⁰ Urząd Miasta Łodzi, *Przewodnik dla obcokrajowców. Część 3 - Zostań w Łodzi*, s. 51–53.

¹⁰¹ Strona internetowa - Otwarty Kraków, Open Krakow, *Pakiet powitalny dla cudzoziemców*, [on-line]: otwarty.krakow.pl/program/217945.artykuł.pakiet_powitalny_dla_cudzoziemcow.html, [10.05.2022].

ukraińskim oraz rosyjskim, w części “Wsparcie dla cudzoziemców i proces integracji społecznej. Organizacje pozarządowe” wzmiankowane są m.in. Program “Otwarty Kraków” czy Centrum Wielokulturowe, a także krakowskie organizacje pozarządowe, których celem jest zapewnienie pomocy i wsparcia cudzoziemcom/ cudzoziemkom i mniejszościom narodowym. Można dowiedzieć się również o możliwościach podjęcia wolontariatu w istniejących organizacjach pozarządowych i o tym, jak założyć własną.

- Broszura “Witaj w Gdyni. Informator dla nowych mieszkańców” dostępny jest w językach: polskim, angielskim i rosyjskim. Zawiera rozdział “Miej wpływ na rozwój miasta”, w którym przedstawione zostały inicjatywy partycypacyjne takie jak: budżet obywatelski, konsultacje społeczne oraz aplikacja Asystent Mieszkańca wraz z linkami do odpowiednich stron internetowych. W rozdziale tym również mówi się o organizacjach pozarządowych. W kolejnej części publikacji, “Bądź z nami, rozwijaj pasje i włącz się w kulturalne życie miasta”, autorzy przedstawiają miejsca takie jak Centra Sąsiedzkie (tzw. Przystanie), Młodzieżowe Centrum Innowacji Społecznych i Designu (Wymiennikownia), Centrum Aktywności Seniora (CAS) czy Urban Café (miejsce dialogu i dyskusji o mieście, w którym odbywają się spotkania mieszkańców, aktywistów, urzędników i naukowców)¹⁰².

Informatory o partycypacji

Część dużych miast w Polsce opracowało **przewodniki, przybliżające dostępne w danej gminie narzędzia partycypacyjne**. Przybierają one formę publikacji bądź specjalnie opracowanych witryn internetowych. Przewodniki te, oprócz zachęty do aktywności miejskiej, mają na celu przedstawienie, w jaki sposób można włączyć się do dialogu w mieście, oraz ułatwienie wyboru odpowiedniego programu, w ramach którego możliwe jest inicjowanie własnych działań. Wśród publikacji wymienić należy m.in. broszury zawierające opisy narzędzi partycypacyjnych wydane przez Warszawę (opisuje się tam budżet obywatelski, konsultacje społeczne, referendum lokalne,

¹⁰²Witaj w Gdyni, Informator dla nowych mieszkańców, Gdynia 2020, s. 35–37, [on-line:] <https://przystan.gdynia.pl/wp-content/uploads/2021/11/Informator-dla-nowych-mieszkancow-PL.pdf>, [10.05.2022].

inicjatywa uchwałodawcza, skargi, wnioski i petycje, Miejsca Aktywności Lokalnej - MAL, Spółdzielnia Kultury, inicjatywa lokalna, wolontariat. W publikacji omawia się także, czym są: rady osiedli, partnerstwa lokalne, społeczne ciała doradcze i organizacje pozarządowe. Dodatkowo wydawnictwo pomaga zorientować się, jak funkcjonuje miasto, i zawiera listę przydatnych z punktu widzenia danych grup mieszkańców kontaktów i linków)¹⁰³, Kraków (czym są, i jak działają programy takie jak: budżet obywatelski, inicjatywa lokalna oraz konsultacje społeczne)¹⁰⁴, Lublin (budżet obywatelski, zielony budżet, konsultacje społeczne, planowanie przestrzenne, panel obywatelski, inicjatywa lokalna, organizacje pozarządowe, program "Lublin dla wszystkich")¹⁰⁵ czy Gdańsk (broszura została podzielona na 4 części: 1. "Mam pomysł, chcę działać" zawiera zarówno informacje o dostępnych grantach, możliwościach zainicjowania przez mieszkańców uchwały czy referendum, jak i o przestrzeniach i wydarzeniach, służących do realizacji pomysłów mieszkańców; 2. "Mam opinię, chcę się wypowiedzieć" – programy pozwalające na zabranie głosu przez mieszkańców; 3. "Angażuję się, chcę uczestniczyć" – istniejące w Gdańsku zespoły i struktury, w których działanie mogą włączyć się mieszkańcy oraz informacje o wyborach samorządowych i do rad dzielnic; 4. "Interesuję się, chcę wiedzieć" – w jaki sposób mieszkańcy Gdańska mogą uzyskiwać dostęp do informacji o mieście)¹⁰⁶. Warto wspomnieć też o opracowaniu miasta Łodzi. Prezentuje ono przykłady działań zrealizowanych do tej pory w ramach programów partycypacyjnych i dotacji projektów zainicjowanych przez mieszkańców/ mieszkanki i organizacje pozarządowe. Co ciekawe, opracowane zostały w formie zbliżonej do przepisów

¹⁰³ Centrum Komunikacji Społecznej Urzędu m.st. Warszawy, *Warszawa po mojemu. Przewodnik dla wszystkich, którzy chcą mieć wpływ na Warszawę*, Warszawa 2019, [on-line]: (um.warszawa.pl/documents/54320/21584862/Warszawa+Po+Mojemu.pdf/a0725f18-b270-7a20-30e3-c8d24f51ed2f?t=1629198590419) [10.05.2022].

¹⁰⁴ Urząd Miasta Krakowa, Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia, *Partycypedia. Czyli jak możesz zmieniać swoje miasto*, Kraków 2021, [on-line]: obywatelski.krakow.pl/start/244609,artykul,dobre_praktyki_i_ciekawe_publicacje.html, [15.05.2022].

¹⁰⁵ Miasto Lublin – Biuro Partycypacji Społecznej, Fundacja Hesperos, *Twoje miasto, ty decydujesz. Przewodnik dla mieszkańców i mieszkanki*, [on-line]: (lublin.eu/gfx/lublin/userfiles/public/mieszkanicy/organizacje_pozarządowe/ppliki_do_pobrania/folder_partycypacja_pl.pdf) [15.05.2022].

¹⁰⁶ Urząd Miejski w Gdańsku – Wydział Rozwoju Społecznego, *Jestem z Gdańska, jestem aktywny. Aktywator obywatelski. Szybka pomoc techniczna*, [on-line]: (download.cloudgdansk.pl/gdansk-pl/d/201807110620/aktywator-obywatelski.pdf) [15.05.2022].

kulinarnych, a opisy inicjatyw pogrupowano następująco: “Kulturalnie i kreatywnie”, “Ochrona środowiska i ekologia”, “Poznaj Łódź”, “Przyjazna okolica”, “Remont”, “Sport i zdrowie”, “Wspieramy zwierzęta” oraz “Sąsiedzkie spotkania”¹⁰⁷. Informatory w formie stron internetowych prowadzą zaś Katowice¹⁰⁸ i Gdynia¹⁰⁹.

Część miast, w celu dotarcia do mieszkańców/ mieszkanek obcojęzycznych, przygotowała **przewodniki partycypacyjne w innych wersjach językowych**.

Przykłady:

- Warszawski “Niezbędnik aktywnych mieszkańców” (poprzednik aktualnej broszury “Warszawa po mojemu. Przewodnik dla wszystkich, którzy chcą mieć wpływ na Warszawę”) z 2016 r. przetłumaczony został na języki: angielski, ukraiński oraz wietnamski¹¹⁰.
- Publikacja “Lublin. Twoje miasto, Ty decydujesz. Przewodnik dla mieszkańców i mieszkanek” dostępna jest, oprócz wersji polskiej, również w językach: angielskim i ukraińskim¹¹¹.
- Na stronie internetowej pn. “Niezbędnik KatoObywatela”(Katowice) o programach i instrumentach partycypacyjnych przeczytać można w językach: polskim, angielskim i ukraińskim¹¹².

Oficjalne portale internetowe miast

W celu informowania o programach partycypacyjnych osób, nieznających języka polskiego, część miast publikuje komunikaty na **obcojęzycznych wersjach głównych portali internetowych** urzędów.

Przykłady:

¹⁰⁷ Urząd Miasta Łodzi, Przewodnik: *Przepis na Łódź. Instrukcja wspólnego tworzenia miasta*, Łódź 2021, [on-line:] uml.lodz.pl/files/public/uploads/Przepisy_na_lodz_internet.pdf, [15.05.2022]

¹⁰⁸ Urząd Miasta Katowice, Przewodnik: *Niezbędnik – KatoObywatel*, [on-line]: katoobywatel.katowice.eu/niezbednik, [15.05.2022].

¹⁰⁹ Miasto Gdynia, *Niezbędnik Dialogu*, Gdynia moje miasto, Platforma Dialogu [on-line]: konsultujemy.gdynia.pl/pages [15.05.2022].

¹¹⁰ *Warszawa po mojemu*

¹¹¹ *Lublin. Twoje miasto...*

¹¹² *Niezbędnik – KatoObywatel*

- Strona urzędu miasta stołecznego Warszawy dostępna jest w wersjach: polskiej, angielskiej, rosyjskiej i ukraińskiej. Obcojęzyczne wersje zawierają zakładki nazwane odpowiednio: "Public society" (ang.) / "Участие в жизни города" (ros.) / "Участь у житті міста" (ukr.). Są na nich krótkie wzmianki o warszawskich instrumentach partycypacyjnych. Wśród nich wymienione zostały: wolontariat, inicjatywa lokalna, Miejsca Aktywności Lokalnej, budżet obywatelski czy Spółdzielnia Kultury (przy czym warto zauważyć, że na obcojęzycznych stronach nie wymienione zostały wszystkie programy partycypacyjne). Na podstronach dot. każdego z tych narzędzi dostępne są krótkie opisy w językach obcych oraz linki do oficjalnych stron internetowych na temat tych programów, jednak już te witryny dotyczące programów partycypacyjnych są zazwyczaj wyłącznie w polskiej wersji językowej.
- Wersja angielska portalu pozn.pl zawiera zakładkę "Social impact". Znaleźć można na niej anglojęzyczne podstrony o programach partycypacyjnych takich jak: budżet obywatelski, panel obywatelski, Centra Inicjatyw Lokalnych czy Centrum Inicjatyw Senioralnych wraz z linkami do oficjalnych stron internetowych poświęconych tym programom. Dodatkowo istnieje podstrona na temat aplikacji "Smart City Poznań", pozwalającej m.in. na: udział w ankietach i sondażach, tworzonych przez jednostki miejskie oraz rady osiedli, daje możliwość zgłaszania pomysłów na inicjatywy lokalne czy spraw, którymi powinny zająć się służby miejskie. Aplikacja ta jest dostępna wyłącznie w języku polskim.
- W angielsko- i ukraińskojęzycznych wersjach oficjalnego portalu miasta Lublina (lublin.eu) znajduje się zakładka "Lublin 4 all" / "Люблін для всіх". Są tam podstrony nazwane odpowiednio: "Active citizenship" / "Громадський Люблін". Zawierają krótkie informacje w językach: angielskim i ukraińskim nt. budżetu obywatelskiego, inicjatywy lokalnej i konsultacji społecznych oraz narzędzi takich jak: Skrzynka Dialogu Społecznego (pozwala na zgłaszanie pomysłów, wyrażanie opinii i wskazywanie problemów miasta) czy NaprawmyTo (serwis pozwalał na zgłaszanie drobnych usterek w przestrzeni publicznej Urzędowi Miasta; jest już nieaktywny; obecnie funkcję tą pełni portal zglysto.lublin.eu).

Włączanie migrantów/ migrantek do udziału w istniejących programach i strukturach partycypacyjnych

Ciała opiniodawcze, inicjatywne i doradcze, koalicje

Przestrzeń do reprezentowania interesów cudzoziemców na poziomie lokalnym mogą zapewnić tematyczne komisje dialogu społecznego (obywatelskiego), koalicje, zespoły czy rady. W niektórych dużych miastach istnieją zespoły, działające **na rzecz równego traktowania** oraz przeciwdziałania dyskryminacji, m.in. ze względu na pochodzenie etniczne i narodowe, rasę, religię czy wyznanie. Co więcej, w części miast funkcjonują też **grupy pracujące nad kwestiami dotyczącymi migrantów/ migrantek**. Włączenie do nich przedstawicieli/ przedstawicielek środowisk migranckich i organizacji działających na rzecz mieszkańców/ mieszkanki miast pochodzących z innych krajów służy możliwości wspólnego kształtowania lokalnych działań i strategii mających na celu inkluzję nie tylko “odgórną” (przez urzędników i ekspertów), ale i przez samych reprezentantów społeczności migranckich.

Przykłady zespołów działających na rzecz migrantów:

- W Warszawie działa **Branżowa Komisja Dialogu Społecznego ds. Cudzoziemców**. W jej skład wchodzi przedstawiciele organizacji pozarządowych, których cele statutowe obejmują działania na rzecz cudzoziemców, oraz przedstawiciele Centrum Komunikacji Społecznej Urzędu m.st. Warszawy.
- Podobne ciało doradcze powołane zostało w 2021 r. w Lublinie pod nazwą **Komisja Dialogu Obywatelskiego Migracje**. W jej skład wchodzi reprezentanci/ reprezentantki organizacji pozarządowych oraz Urzędu Miasta. Lublin ma doświadczenie w pracy zespołowej dotyczącej zarządzania różnorodnością kulturową już od 2012 r., kiedy to, w ramach projektu “Lublin dla Wszystkich”, powstała Grupa Wsparcia Integracji.
- Miasto Kraków, które realizuje Program “Otwarty Kraków”, w 2017 r. powołało **Zespół interdyscyplinarny ds. współpracy na rzecz realizacji Programu „Otwarty Kraków”**. Jego celem jest wypracowywanie koncepcji, pomysłów i

rozwiązań na rzecz realizacji Programu. Oprócz przedstawicieli/ przedstawicielek komórek organizacyjnych Urzędu Miasta oraz miejskich jednostek organizacyjnych, w skład zespołu wchodzi reprezentanci/ reprezentantki instytucji kulturalno-oświatowych, uczelni wyższych, organizacji pozarządowych, a także innych instytucji i służb działających na terenie miasta.

Od marca 2022 r. w mieście działa również **Koalicja Otwarty Kraków**, zapewniająca wsparcie osobom uchodźczym z Ukrainy. Zrzesza kilkadziesiąt podmiotów (przede wszystkim organizacje pozarządowe).

- W Gdyni od 2016 r. działa **Grupa na rzecz wspierania imigrantów**. W jej działania zaangażowane są miejskie instytucje i urząd miejski, przedstawiciele/ przedstawicielki organizacji pozarządowych oraz reprezentanci/ reprezentantki społeczności migranckich. W wyniku działania grupy powstały m.in. Punkt Informacyjny dla Cudzoziemców i dwa sklepy społeczne z żywnością. Zainicjowano działanie zespołu pracowników socjalnych zorientowanych na rodziny cudzoziemskie. Utworzono także grupę (na portalu Facebook) skierowaną do migrantów.
- **Koalicja Łódź Różnorodności** założona została z inicjatywy organizacji pozarządowej – Stowarzyszenia HaKoach – w 2020 r. W koalicji, oprócz licznych organizacji pozarządowych, działają reprezentanci instytucji edukacyjnych i religijnych, przedstawiciele Urzędu Miasta oraz komendanta wojewódzkiego policji. Partnerstwo służy wspieraniu różnorodności i rozwijaniu dialogu międzykulturowego w Łodzi.
- **Gdańska Rada Imigrantów i Imigrantek** przy Prezydencie Miasta Gdańska to podmiot pełniący rolę konsultacyjno-doradczą. Składa się wyłącznie z przedstawicieli środowisk imigrantów. Została powołana w 2016 r. w wyniku powstania Modelu Integracji Imigrantów. Do zakresu działań Rady (ściśle powiązanej z wdrażaniem tego Modelu) należy:
 1. “doradzanie i występowanie do Prezydenta Miasta Gdańska w zakresie inicjatyw zmierzających do realizacji zadań określonych w Modelu;

2. wspieranie działań i inicjatyw, które służą integracji, zgodnie z normami i wartościami zawartymi w gdańskim Modelu (...) oraz uczestnictwo we wdrażaniu Modelu;
3. współpraca z organizacjami i instytucjami zajmującymi się tematyką integracji i migracji;
4. wyrażanie wspólnych stanowisk i opinii w sprawach dotyczących sytuacji imigrantów lub mogących mieć na nią wpływ;
5. rozpowszechnianie wiedzy na temat Modelu¹¹³.

Kadencja Rady trwa 2 lata. W 2020 r. rozpoczęła działanie Rada III kadencji (na lata 2020–2022). Zgodnie z wymogami rekrutacyjnymi z 2020 r., mogą do niej kandydować mieszkańcy/ mieszkanki miasta mający doświadczenie migranckie, którzy: znają język polski, nie wykonują płatnych działań na rzecz cudzoziemców, znają treść Modelu Integracji Imigrantów oraz działania na rzecz integracji realizowane przez gdańskie organizacje i instytucje.

Organizacje pozarządowe (NGO)

Jak opisano powyżej, ciała opiniodawcze i doradcze mogą angażować przedstawicieli **organizacji pozarządowych**. Tworzenie zespołów doradczo-inicjatywnych, złożonych z reprezentantów organizacji oraz samorządów, to jedna z form współpracy podmiotów administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi. Kooperacja ta przejawia się również m.in. w zleceniu NGO realizacji zadań publicznych, wzajemnym informowaniu się o planowanych kierunkach działalności czy konsultowaniu projektów aktów prawnych w dziedzinach dotyczących działalności statutowej tych organizacji¹¹⁴. W przypadku organizacji zajmujących się kwestiami migrantów/ migrantek w miastach oznacza to możliwość realizacji inicjatyw pozwalających m.in. na animację czy wsparcie nowych mieszkańców/ mieszkanek. Daje to również szansę na przekazywanie przedstawicielom urzędu informacji dot. społeczności cudzoziemców w danym mieście oraz na konsultowanie oficjalnych dokumentów

¹¹³ Źródła: regulamin Rady Imigrantów i Imigrantek przy Prezydencie Miasta Gdańska III Kadencji, 2020–2022 oraz strona Rady w BIP-ie: bip.gdansk.pl/prezydent-miasta/gdanskie-rady/III-Kadencja-2020-2022,a,186761, [18.05.2022].

¹¹⁴ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. 2003 Nr 96 poz. 873 ze zm.).

regulujących miejskie działania na rzecz tych osób (a zatem reprezentowanie interesów tej grupy).

Co istotne, osoby o doświadczeniu migranckim mogą nie tylko angażować się w działania istniejących organizacjach, ale i zakładać własne stowarzyszenia i fundacje. Wiele organizacji pozarządowych, pracujących na rzecz cudzoziemców, aktywizuje również tę społeczność m.in. poprzez **wolontariat**. W tym miejscu warto podkreślić rolę tej formy uczestnictwa społecznego, pozwalającej na włączenie się w życie publiczne wspólnoty miasta nawet nowo przybyłym osobom.

W dużych polskich miastach wiele organizacji działa na rzecz migrantów/ migrantek i mniejszości oraz podejmuje tematykę międzynarodową. Listy tych podmiotów wraz z omówieniem obszarów ich pracy odnaleźć można w miejskich broszurach powitalnych czy na oficjalnych stronach internetowych miast. Są one także dostępne na portalu ngo.pl.

Budżet Obywatelski (BO)

“Dla zwiększenia partycypacji społecznej ekspatów, w tym rozwinięcie poczucia przynależności do miasta, niezwykle istotna wydaje się większa popularyzacja idei budżetu obywatelskiego, możliwa przy zastosowaniu nie tylko wielojęzycznego przekazu, ale także zróżnicowanych kanałów komunikacji, czy to cyfrowej, czy w przestrzeni miejskiej. (...)

Równocześnie wielu Ukraińców, z uwagi na brak gotowości do przyjęcia polskiego obywatelstwa, nie może – w odróżnieniu od ekspatów legitymujących się obywatelstwem Unii Europejskiej – uczestniczyć w wyborach samorządowych. Udział w głosowaniu nad budżetem obywatelskim mógłby być namiastką partycypacji społecznej w ich wypadku i dać im pewne poczucie sprawczości.¹¹⁵”

Informowanie i promowanie

Strony internetowe

Jak wspomniano w rozdziale “Informowanie i promowanie możliwości uczestnictwa”, część dużych miast (Warszawa, Lublin, Poznań) ma **na obcojęzycznych wersjach swoich głównych portali internetowych stałe zakładki poświęcone udziałowi w**

¹¹⁵ Brzozowski J., Legut A., Pędziwiatr K., Trzeczcyńska P., Wiktor-Mach D., *Ekspaci w Krakowie w kontekście procesów zadomawiania*, Obserwatorium Wielokulturowości i Migracji, 2021, s. 93--94, [on-line:] owim.uek.krakow.pl/index.php/publikacje, [25.05.2022].

życiu publicznym. Zakładki te zawierają podstrony z krótkimi definicjami wybranych narzędzi partycypacyjnych oraz linkami do witryn internetowych na temat każdego programu. Jednym z takich narzędzi jest budżet obywatelski (BO). Informacje na ten temat na obcojęzycznych wersjach strony warszawa.pl dostępne są pod następującymi linkami: [wersja angielska](#), [wersja rosyjska](#), [wersja ukraińska](#). Krótka informacja o BO dostępna jest na angielsko- i ukraińskojęzycznych wersjach strony głównej miasta Lublina (wersja angielska: [Civic Budget / Lublin City Office](#), wersja ukraińska: [Громадський бюджет / Місто Люблін \(lublin.eu\)](#)). O poznańskim budżecie obywatelskim w języku angielskim można poczytać [w odpowiedniej zakładce](#). Gminy takie jak Warszawa i Kraków promują BO wśród migrantów poprzez **aktualności na stronach internetowych.** O IX edycji warszawskiego BO można było przeczytać w aktualnościach na głównej stronie miasta w wersjach: [angielskiej](#), [rosyjskiej](#) oraz [ukraińskiej](#). W odróżnieniu od stałych zakładek, komunikaty takie szybko tracą ważność. Mimo to są przydatne, bo pozwalają na łatwiejsze dotarcie do informacji o programie. Informowanie o nadchodzących edycjach BO w aktualnościach ma na celu zachęcenie obcokrajowców do składania przez nich pomysłów na inicjatywy oraz do udziału w głosowaniu. Jak zaznaczono w komunikacie na stronie Otwarty Kraków, skierowanej m.in. do społeczności migrantów, “[w]arto wiedzieć, że projekty do budżetu obywatelskiego mogą składać wszyscy mieszkańcy Krakowa – złożyć wniosek, a także brać udział w głosowaniu na poszczególne projekty mogą również obcokrajowcy mieszkający w Krakowie.” Dobrą praktyką jest **zamieszczanie na stronach dotyczących narzędzi partycypacyjnych informacji w językach obcych.** Urząd Miasta Krakowa na stronie poświęconej Budżetowi Obywatelskiemu umieścił rozwijane menu z zakładką “For foreigners”, dostępną w językach: angielskim, ukraińskim i rosyjskim. Na podstronie w danym języku dodano linki do **przetłumaczonych dokumentów**, np.: Uchwała ws. Regulaminu BO Miasta Krakowa oraz “Głosowanie w BO 2021 – Co trzeba wiedzieć?”. Brakuje tam jednak choćby krótkiego opisu program. Tego typu wiadomości w języku angielskim dostępne są na stronie warszawskiego BO. Czytelnik/ czytelniczka dowiaduje się z niej o tym, kto może złożyć projekt, jak przebiega proces (od składania wniosków, przez ich ocenę formalną i merytoryczną i możliwości odwołania od oceny negatywnej, po głosowanie, wybór zwycięskich projektów i ich realizację)

oraz zapoznać się z najczęściej zadawanymi pytaniami. Na podstronie w języku angielskim podany jest też kontakt mailowy. W kontraście do warszawskiej strony, zawierającej wyłącznie podstronę po angielsku, **witryna nt. BO** w Gdyni **dostępna jest w trzech wersjach językowych**: polskiej, angielskiej i rosyjskiej. Treści obcojęzyczne są rozbudowane i w dużym stopniu odzwierciedlają strukturę strony podstawowej w języku polskim. Dostępne są na nich zakładki takie jak:

- O budżecie obywatelskim (Czym jest budżet obywatelski?),
- Poradnik BO (zakładka podzielona jest na części: Harmonogram, Pula środków, Zakres projektów, Warunki, które muszą spełniać projekty, Rodzaje projektów, Pomoc w wypełnianiu wniosków, Weryfikacja wniosków, Głosowanie, Realizacja projektów),
- Poprzednie edycje (krótkie informacje nt. minionych edycji BO od 2014 r. do 2021 r.),
- Kontakt.

Tak opracowana strona pozwala nieznanym języka polskiego na łatwe i szybkie zdobycie szczegółowych informacji nt. programu. Co równie istotne, wszystkie osoby zainteresowane zgłoszeniem inicjatywy w zakładce "Poradnik BO" (w części "Pomoc w wypełnianiu wniosków") znajdują **zapewnienie o możliwości uzyskania wsparcia w przygotowaniu wniosku** ze strony pracowników wydziałów i jednostek urzędu miasta oraz Laboratorium Inicjatyw Społecznych (LIS). Szczegółowa informacja na temat oferowanego wsparcia dostępna jest w wersji polskiej, w wersji angielskiej oraz w wersji rosyjskiej.

Materiały informacyjne i promocyjne

Oprócz komunikatów na stronach internetowych, część miast opracowuje **broszury i ulotki w językach obcych**. Gdynia od 2019 r. publikuje materiały informacyjne w formie folderów w językach: polskim i rosyjskim, a od 2020 r. są one dostępne również po angielsku. Przygotowywane przez LIS broszury dotyczą całego cyklu budżetu obywatelskiego – od składania wniosków pod głosowanie. Urząd Miasta w Krakowie skupił się zaś na promowaniu wśród nowych mieszkańców/ mieszkanek etapu głosowania. W tym celu w 2018 r. opracowane zostały ulotki w czterech językach obcych (ukraińskim, rosyjskim, angielskim oraz niemieckim), zaś w 2021 r. stworzono

jedną ulotkę w trzech językach (ukraińskim, rosyjskim i angielskim), a na stronie internetowej programu udostępniono dokumenty do pobrania zawierające często zadawane pytania dot. procesu głosowania.

Innym pomysłem Krakowa na informowanie o BO było opracowanie **materiałów filmowych**. W nagraniach dostępnych w językach: polskim, angielskim, ukraińskim, rosyjskim i białoruskim wolontariusze krakowskiego Punktu Informacyjnego dla Obcokrajowców przekazują informacje o tym narzędziu. Filmiki dostępne są na kanale Youtube Fundacji Współpracy Polsko-Ukraińskiej "U-WORK", brakuje ich jednak na stronie internetowej o programie.

Spotkania

Sposobem na zachęcenie społeczności migranckiej do włączenia się w działania w ramach budżetu obywatelskiego są również spotkania. W krakowskim Punkcie Informacyjnym dla Obcokrajowców w 2019 r. zorganizowane zostało najpierw **spotkanie, w ramach którego można było uzyskać informację nt. BO, a następnie – maraton pisania projektów (Inicjatywa Amnesty International)**. Pomocą podczas obu wydarzeń służyli przedstawiciele Urzędu Miasta oraz tłumacze języków obcych. Co równie ważne, **Punkt Informacyjny dla Cudzoziemców był później jednym z miejsc, gdzie można było zagłosować na projekty BO**¹¹⁶. Również w Łodzi zorganizowane zostały spotkania dla migrantów/ migrantek, podczas których mogli oni skonsultować pomysły na projekty. Spotkania takie odbyły się wiosną 2022 r. w językach: polskim, angielskim oraz ukraińskim i były organizowane przez Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS (które współprowadzi Łódzkie Centrum Wielokulturowe) we współpracy z Biurem Aktywności Miejskiej.

Migranci jako mieszkańcy/ migrantki jako mieszkanki

Wymienione wyżej działania, mające na celu zachęcenie migrantów/ migrantek do zgłaszania projektów oraz do uczestnictwa w głosowaniu w ramach BO, opierają się na **tłumaczeniu różnorodnych materiałów informacyjno-promocyjnych oraz gwarancji dostępności tłumaczy podczas spotkań**. Warto zauważyć, że wielu

¹¹⁶ Sprawozdanie z realizacji Programu "Otwarty Kraków" za 2019 r., s. 28.
www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/269592/karta?_ga=2.24229178.1297078116.1654884180-891244560.1651856944, [29.05.2022],

migrantów zamieszkałych w naszym kraju porozumiewa się w języku polskim, z czym wiąże się możliwość korzystania z materiałów polskojęzycznych. Ważne jest zatem **podkreślanie** na różnorodnych stronach i w dokumentach, **że cudzoziemcy są uprawnieni do zgłaszania inicjatyw oraz głosowania**. Istotne jest również opisanie, **na jakich zasadach to się odbywa**.

Przykłady zapisów odnośnie możliwości korzystania migrantów/ migrantek z budżetu obywatelskiego:

- Łódź, zarówno w przypadku składania projektów, jak i głosowania, informuje jedynie ogólnie, że uprawnionymi do tych czynności są wszyscy mieszkańcy/ mieszkanki, bez względu na miejsce zameldowania¹¹⁷. Na stronie nie ma wyszczególnienia, że dotyczy to również migrantów/ migrantek zamieszkałych w mieście.
- W Gdyni informacja nt. możliwości udziału wszystkich mieszkańców/ mieszkank miasta w BO, w tym również cudzoziemców, podkreślona jest na stronie Gdyńska Platforma Dialogu. Zgodnie z zapisem osoby, które nie są zameldowane w tym mieście ani wpisane do tamtejszego rejestru wyborców, w celu oddania głosu powinny złożyć oświadczenie, że tu mieszkają. Taką informację można znaleźć w raporcie z 2021 r.: “[o]soby nie znajdujące się w bazie meldunków, w rejestrze wyborców, czy nie posiadające Karty Mieszkańca mogły zostać dopisane do listy osób uprawnionych do głosowania na podstawie złożonego oświadczenia”. Powyższy zapis oznacza, że, pod warunkiem złożenia dokumentu, w głosowaniu uczestniczyć mogli również mieszkańcy/ mieszkanki niebędący obywatelami/ obywatelkami Polski, którzy nie mieli numeru PESEL. Osoby te po wcześniejszym złożeniu oświadczenia o zamieszkanu w Gdyni mogły zalogować się poprzez wygenerowany w systemie kod aktywacyjny, podając dodatkowo imię ojca¹¹⁸.

¹¹⁷ Odpowiedzi na najczęściej zadawane pytania, [on-line:]

uml.lodz.pl/budzet-obywatelski/lbo-20222023/najczesciej-zadawane-pytania [22.10.2022].

¹¹⁸ Patrz części *Osoby uprawnione do udziału w procesie oraz Głosowanie na projekty w Raporcie z przeprowadzenia konsultacji społecznych z mieszkańcami Gdyni dotyczących Budżetu Obywatelskiego 2021*, [on-line]:

bo.gdynia.pl/cms/fck/uploaded/2021-07-06_Raport%20podsumowuj%C4%85cy%20BO%202021_pop.pdf [29.05.2022].

- Na stronie Krakowa brakuje zdania mówiącego wprost, że do udziału w budżecie obywatelskim (zarówno do składania projektów, jak i głosowania) zaproszeni są obcokrajowcy mieszkający tam. Jest tam jednak, wspomniana już wcześniej, zakładka “For foreigners” dostępna w trzech językach. Wydaje się ona jasno sugerować, że cudzoziemcy są uprawnieni do korzystania z BO. Ze sprawozdań z realizacji Programu “Otwarty Kraków” wynika również, że do głosowania uprawnione są także osoby, które nie mają numeru PESEL. W takim przypadku system głosowania generuje kod identyfikacyjny, pozwalający na oddanie głosu¹¹⁹.
- Miasto Warszawa w witrynie dotyczącej BO wskazuje, że możliwe jest zgłoszenie projektu i głosowanie przez wszystkich mieszkańców/ wszystkie mieszkanki miasta, bez względu na wiek, narodowość czy miejsce zameldowania. Zgłosić projekt może każdy mieszkaniec–cudzoziemiec/ mieszkanka–cudzoziemka, jednakże – w przeciwieństwie do Krakowa i Gdyni – do udziału w głosowaniu uprawnieni są wyłącznie osoby posiadające PESEL. Informacja nt. możliwości uczestnictwa migrantów w BO dostępna jest również w “Raporcie z konsultacji społecznych z mieszkańcami Miasta Stołecznego Warszawy w zakresie budżetu obywatelskiego na rok 2022” w punkcie 1.3 “Udział cudzoziemców”.
- Gdańsk pozwala na złożenie projektów wszystkim stałym mieszkańcom/ mieszkankom, bez względu na wiek, zameldowanie czy obywatelstwo. W przypadku chęci zgłoszenia projektu przez obcokrajowca nieposiadającego numeru PESEL, w celu wpisania projektu do systemu elektronicznego należy zgłosić się do Urzędu Miejskiego. Na stronie internetowej brakuje jasnego zapisu, mówiącego o tym, że obcokrajowcy mogą również brać udział w głosowaniu. Tekst dotyczący tego tematu na portalu Gdańskiego Centrum Świadczeń informuje natomiast: “W Budżecie Obywatelskim mogą wziąć udział wszyscy mieszkańcy Gdańska, także dzieci i młodzież. Mogą być to osoby zameldowane na pobyt stały lub czasowy w naszym mieście, osoby dopisane w Gdańsku do rejestru wyborców lub posiadające Kartę Mieszkańca”.

¹¹⁹ Zob. część *Inicjatywa lokalna i budżet obywatelski* w sprawozdaniach z realizacji Programu “Otwarty Kraków” za rok 2020 oraz 2021. Sprawozdania te są dostępne do pobrania pod tym linkiem: otwarty.krakow.pl/program/217942.artykuł.sprawozdania_i_raporty.html [14.05.2023].

- Na stronie Poznania w zakładce zawierającej FAQ dot. składania projektów napisano, że wszystkie osoby fizyczne mieszkające w mieście, w tym mieszkańcy/ mieszkanki niezameldowani/ niezameldowane tam i obcokrajowcy mogą zgłosić projekt do Poznańskiego Budżetu Obywatelskiego. Warto, aby dopisek dot. możliwości składania projektów przez cudzoziemców znalazł się również na podstronie “Jak złożyć projekt?” w odpowiedzi na pytanie “Kto może zgłosić projekt?”. W dokumencie zatytułowanym “Zasady i tryb Poznańskiego Budżetu Obywatelskiego 2022” o osobach uprawnionych do głosowania napisano: “Prawo głosu ma każdy mieszkaniec, tj. osoba fizyczna zamieszkująca na terenie Poznania.” Również tutaj można podkreślić, że zapis ten obejmuje migrantów mieszkających w Poznaniu.
- W przeciwieństwie do Poznania czy Gdańska, Katowice na swojej stronie wprost komunikują, że w głosowaniu mogą brać udział cudzoziemcy zamieszkali w mieście. Obcokrajowcy, zameldowani w Katowicach, lecz niemający PESEL-u, mogą oddać głos w punktach stacjonarnych, po dopisaniu się do listy głosujących¹²⁰. Broszura poświęcona IX edycji BO dodatkowo informuje, że w systemie głosowania automatycznie znajdą się wszyscy mieszkańcy zameldowani/ wszystkie mieszkanki zameldowane w Katowicach na pobyt stały lub czasowy¹²¹. Odnośnie zgłaszania propozycji inicjatyw do BO, w odpowiedzi na pytanie: “Kto może zgłaszać zadania do Budżetu Obywatelskiego?” zawarte w FAQ, brakuje jasnej informacji, czy możliwość taką mają również migranci/ migrantki mieszkający/ mieszkające w Katowicach.
- Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku miasta Lublin, które informuje ogólnie, że złożyć wniosek może “osoba zamieszkująca na terenie Miasta Lublin”, bez doprecyzowywania, że dotyczy to również osób nieposiadających polskiego obywatelstwa. Możliwość udziału migrantów/ migrantek jest jednak

¹²⁰ Urząd Miasta Katowice, Budżet Obywatelski Katowice, *Czym jest budżet obywatelski*, [on-line]: [Czym jest budżet obywatelski? \(katowice.eu\)](https://katowice.eu), patrz zapis z części *Głosowanie*, [30.05.2022].

¹²¹ Broszura dot. IX edycji BO w Katowicach ([IX-edycja-BO-broszura-informacyjna.pdf \(rip19.katowice.pl\)](https://rip19.katowice.pl)), s. 14, [30.05.2022].

podkreślana w przypadku głosowania: “Zagłosować może każda osoba zameldowana w Lublinie lub dopisana do listy osób głosujących. Udział w głosowaniu mogą brać także obcokrajowcy. Aby dopisać się do listy osób głosujących, należy przyjść do Biura Partycypacji Społecznej lub zrobić to za pośrednictwem karty do głosowania w jednym z wyznaczonych punktów.” Lista uprawnionych do głosowania tworzona jest w oparciu o listę osób mogących głosować w latach poprzednich oraz osób zameldowanych w mieście na pobyt stały¹²².

Udział migrantów/ migrantek w BO

Z opracowywanych przez miasta statystyk można dowiedzieć się m.in.:

- ile osób łącznie bierze udział w głosowaniu w danym roku (jaka jest frekwencja),
- jaką część osób głosujących w BO stanowią kobiety, a jaką mężczyźni,
- jak wygląda struktura wieku głosujących,
- jaki sposób głosowania wybierają mieszkańcy (jaki procent mieszkańców głosuje elektronicznie, a jaki – papierowo) oraz jaki jest preferowany sposób głosowania według grup wiekowych,
- jaka jest frekwencja z podziałem na dzielnice (osiedla) oraz ile projektów zostało wybranych w poszczególnych dzielnicach (osiedlach),
- jak rozkładają się głosy składane elektronicznie w poszczególnych dniach głosowania,
- jakie są kategorie tematyczne najchętniej wybieranych projektów,
- jaka jest liczba oddanych głosów ważnych i nieważnych oraz liczba głosów oddanych na projekty ponadosiedlowe i osiedlowe,
- ile osób zagłosowało przy użyciu Karty Mieszkańca.

¹²² Urząd Miasta Lublin, Portal Partycypacyjny, Budżet Obywatelski, [on-line:] decyduje.lublin.eu/pl/budzet-obywatelski-l/regulamin-bo, [30.05.2022].

Wśród statystyk **brakuje pomiarów odwzorowujących udział migrantów/ migrantek**¹²³. **Trudno doszukać się również informacji nt. składania przez nich projektów.** Pewien obraz korzystania przez migrantów/ migrantki z narzędzia, jakim jest budżet obywatelski, daje wydany w grudniu 2020 r. raport krakowskiego Obserwatorium Wielokulturowości i Migracji pt. "Stosunek migrantów do usług publicznych oraz tworzenie więzi sąsiedzkich w mieście 'globalizującym się'. Studium przypadku miasta Krakowa"¹²⁴. Raport ten bazuje na badaniach: ilościowym (kwestionariusz ankiety, liczebność próby – 291) oraz jakościowym (wywiady pogłębione, liczba uczestników – 15), do których zaproszeni zostali pełnoletni obcokrajowcy mieszkający w Krakowie od co najmniej 3 miesięcy (także osoby posiadające polskie obywatelstwo).

Ankiety on-line skierowaną do migrantów/ migrantek (dostępną w językach: polskim, angielskim, rosyjskim i ukraińskim) udostępniano poprzez sieci środowisk migranckich, fora internetowe oraz media społecznościowe, wokół których skupieni są mieszkający w Krakowie cudzoziemcy. Wypełniły ją osoby pochodzące z 56 krajów. Jedną z kwestii poruszanych w badaniu był udział migrantów/ migrantek w miejskich działaniach partycypacyjnych. **Na pytanie, czy dana osoba, mieszkając w Krakowie, kiedykolwiek brała udział w tworzeniu projektu lub głosowaniu w ramach budżetu obywatelskiego, aż 12,9% respondentów/ respondentek udzieliło odpowiedzi twierdzącej**, co – jak zauważają autorzy – kontrastuje z ogólną

¹²³ Zob. m.in.: nagranie z ogłoszenia wyników głosowania w ramach 8. edycji budżetu obywatelskiego w Warszawie z 2021 r. [on-line: www.youtube.com/watch?v=psuc0gzlVIY], prezentację podsumowującą głosowanie w 2021 r. w Krakowie [on-line: budzet.krakow.pl/aktualnosci/254161.1909.komunikat.budzet.obywatelski.tak.zdecydowali.krakowianie_.html], nagranie z ogłoszenia wyników BO 2022 w Gdańsku [on-line: ne-np.facebook.com/gdanskpl/videos/og%C5%82oszenie-wynik%C3%B3w-bud%C5%BCetu-obywatelskiego-2022/237727935066470/], nagranie z ogłoszenia wyników BO 2021 w Gdyni [on-line: www.facebook.com/budzetobywatelskigdynia/videos/og%C5%82oszenie-wynik%C3%B3w-bo2021/522786082376241/], opis z podsumowaniem wyników VIII edycji BO w Lublinie [on-line: lublin.eu/mieszkanicy/partycypacja/budzet-obywatelski/aktualnosci/znamy-wyniki-glosowania-na-projekty-viii-edycji-budzetu-obywatelskiego.82.3627.1.html] czy krótkie podsumowanie frekwencji w IX edycji BO w Łodzi [on-line: uml.lodz.pl/aktualnosci/artukul/ilu-lodzian-i-lodzianek-zaglosowalo-w-ix-edycji-lodzkiego-budzetu-obywatelskiego-id45215/2021/11/12/], [29.05.2022].

¹²⁴ Kubicki P., Czarska-Shaw K., *Stosunek migrantów do usług publicznych oraz tworzenie więzi sąsiedzkich w mieście „globalizującym się”. Studium przypadku miasta Krakowa*, Obserwatorium wielokulturowości i migracji, Kraków 2020, [on-line]: owim.uek.krakow.pl/index.php/publikacje [29.05.2022].

frekwencją w BO w ostatnich latach (oscylowała ona wokół 5–7%). Co więcej, jedynie 4,2% osób, które wypełniło ankietę, nie angażowało się w żaden z wymienionych typów aktywności społecznej. Fakt ten wydaje się świadczyć o tym, że badacze mieli do czynienia z aktywną grupą cudzoziemców. Być może tak duży udział migrantów/ migrantek, którzy wypełnili ankietę o działaniach partycypacyjnych, powiązać można z ich poziomem edukacji (aż 88,2% deklarowało wykształcenie wyższe) i statusem (większość badanych obcokrajowców zarabiała powyżej przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w Krakowie). Jak zauważają sami autorzy raportu, “[d]obranie reprezentatywnej próby do badań ilościowych w przypadku zjawiska imigracji jest zadaniem trudnym. Wynika to z faktu, że w tym przypadku mamy do czynienia ze zjawiskiem bardzo dynamicznym, a także często wymykającym się oficjalnym statystykom (nielegalna imigracja, praca ‘na czarno’ itp.). Dodatkowo, w polskim kontekście nakładają się (...) problemy związane z dużymi rozbieżnościami dotyczącymi ustalenia faktycznej liczby obcokrajowców mieszkających w Krakowie, a co za tym idzie – ich struktury. Ponadto sytuacja pandemii i związane z nią obostrzenia epidemiczne sprawiały, że zarówno badania jakościowe, jak i ilościowe realizowane były wyłącznie on-line, skutkiem czego nie można było osiągnąć zakładanej reprezentatywności, między innymi z uwagi na wykluczenie cyfrowe potencjalnych respondentów oraz szereg innych czynników”¹²⁵.

Trudno nie odnieść zatem wrażenia, że dane dot. odsetka imigrantów biorących udział w krakowskim budżecie obywatelskim, wskazane w powyższym raporcie, nie tylko nie pozwalają na oszacowanie partycypacji cudzoziemców/ cudzoziemek w BO w innych dużych miastach Polski, ale i na ustalenie faktycznego procentowego udziału w tym programie wszystkich zamieszkałych w Krakowie obcokrajowców.

Konsultacje społeczne

Migranci/ migrantki jako mieszkańcy/ mieszkanki?

Największe miasta Polski umożliwiają **udział w konsultacjach społecznych** wszystkim, w tym również migrantom/ migrantkom. Przykładowo w “Regulaminie przeprowadzania konsultacji z mieszkańcami Warszawy” odnaleźć można taki zapis:

¹²⁵Ibidem, s. 19.

“Planując konsultacje społeczne należy umożliwić włączenie się osobom o ograniczonej mobilności i percepcji, szczególnie uwzględniając: (a) osoby mające trudności w poruszaniu się (b) osoby starsze (c) osoby niewidome i słabowidzące (d) osoby głuche i słabosłyszące (e) opiekunów z małymi dziećmi (f) obcokrajowców nieznających języka polskiego”. Nie wszystkie duże miasta dają jednak osobom nieposiadającym czynnego prawa wyborczego możliwość **zgłaszania wniosków o realizację konsultacji społecznych**, co wyklucza tych, którzy nie mają obywatelstwa polskiego lub unijnego – tu przykładem takiego miasta jest Warszawa. Dodatkowo w części metropolii (np. w Katowicach czy Poznaniu) osoby bez numeru PESEL nie mogą podpisywać list poparcia wniosków o przeprowadzenie konsultacji. Istotne jest zatem wdrożenie zmian w zapisach miejskich dokumentów regulujących prowadzenie konsultacji, aby umożliwiały one wszystkim mieszkańcom/ mieszkankom miast inicjowanie procesów konsultacyjnych.

Oprócz przeciwwskazań prawnych wykluczających liczną grupę migrantów/ migrantek z pełnego korzystania z tego narzędzia partycypacji, wiele gmin nie zamieszcza na stronach poświęconych konsultacjom adnotacji informującej osoby o pochodzeniu migranckim o tym, że są one uprawnione do uczestnictwa w konsultacjach oraz do składania wniosków o ich przeprowadzenie. Tymczasem dodanie takiej wzmianki byłoby jasnym sygnałem, że ich uczestnictwo w tym programie jest nie tylko możliwe, ale i mile widziane. Dodatkowo, w związku z tym, że treści związane z konsultacjami społecznymi rzadko tłumaczone są przez gminy na języki obce, dobrym rozwiązaniem zwiększającym dostępność informacji byłoby dodanie opcji tłumaczenia automatycznego (np. za pomocą Tłumacza Google).

Procesy konsultacyjne dot. dokumentów regulujących kwestie dot. m.in. migrantów/ migrantek

Część przeprowadzanych przez gminy procesów konsultacyjnych dotyczy **dokumentów strategicznych bądź polityk miejskich, których celem jest kształtowanie bardziej otwartych miast, włączających różnorodne grupy społeczne, w tym migrantów/ migrantki**. Ze względu na tematykę tych dokumentów, przy realizacji procesów konsultacyjnych na ich temat miasta dbają o

promocję ukierunkowaną również na migrantów/ migrantki oraz o dostępność form konsultacji (m.in. spotkań) dla osób, które nie posługują się językiem polskim.

Przykłady

- **Konsultacje społeczne “Warszawa Różnorodna – czyli jaka?”**

Podczas I etapu na stronie internetowej nt. konsultacji, oprócz pełnego opisu w języku polskim, dodano krótką informację o przedmiocie oraz formach konsultacji w językach: angielskim, ukraińskim i rosyjskim. W celu dotarcia do obcokrajowców zamieszkałych w Warszawie proces promowano m.in. poprzez Centrum Wielokulturowe czy Welcome Point Uniwersytetu Warszawskiego. Również formy konsultacji zostały zaplanowane tak, aby umożliwić wyrażenie opinii osobom nieposługującym się językiem polskim – m.in. zorganizowano dodatkowe spotkanie (po angielsku) i dyżury telefoniczne po angielsku, ukraińsku i rosyjsku. Warto zauważyć jednak, że zarówno plakat, jak i raport z konsultacji, w których uczestniczyły osoby obcojęzyczne, dostępne były tylko po polsku. Co więcej, również II etap konsultacji (konsultacje projektu dokumentu) prowadzony był wyłącznie w języku polskim.

- **Konsultacje społeczne Modelu Integracji Imigrantów w Gdańsku**

Model opracowywany był w sposób partycypacyjny przy współpracy ponad 140 interesariuszy/ interesariuszek reprezentujących przeszło 80 podmiotów, w tym przedstawicieli/ przedstawicielki środowisk akademickich, organizacji pozarządowych, instytucji publicznych, podmiotów prywatnych, a także środowisk migranckich. Dokument został przedstawiony m.in. podczas spotkań z zarządami dzielnic w Gdańsku, Komisji i Sesji Rady Miasta oraz Młodzieżowej Rady Miasta. Mieszkańcy i mieszkanki mogli zgłaszać opinie przez ankietę i w czasie spotkań otwartych, w których udział brali urzędnicy/ urzędniczki i mieszkańcy/ mieszkanki Gdańska, w tym imigranci/ imigrantki. W ramach konsultacji odbył się także czat z zastępcą prezydenta ds. polityki społecznej, podczas którego z przedstawicielami i przedstawicielkami środowiska migrantów rozmawiano o integracji i migracji. Konsultacje społeczne Modelu promowane były m.in. poprzez portal Info Migrator.

- **Konsultacje społeczne Gdańskiego Modelu na rzecz Równego Traktowania**

Proces konsultacji podzielono na dwa etapy – w pierwszej kolejności rozmawiano nt. rekomendacji Modelu, a następnie – na temat samego Modelu. W ramach obu procesów przeprowadzono po dwa spotkania z mieszkańcami/ mieszkankami; opinie można też było wyrazić za pomocą formularza. W raportach z obu etapów konsultacji nie zawarto informacji nt. udziału obcokrajowców, nie pojawiła się też w nich informacja nt. tego, czy promocja konsultacji ukierunkowana była na osoby o pochodzeniu migranckim.

- **Konsultacje społeczne Standardu Minimum w Integracji (dokumentu dla Obszaru Metropolitalnego Gdańsk – Gdynia – Sopot)**

Konsultacje Standardu były dostępne dla wszystkich mieszkańców/ mieszanek Metropolii. Opinie należało składać drogą mailową.

Inne procesy konsultacyjne, w których zadbano o udział migrantów/ migrantek

Część procesów konsultacyjnych, prowadzonych w dużych miastach Polski, dotyczących ważnych dokumentów, takich jak strategie rozwoju, plany i programy, prowadzona jest na większą skalę, co pozwala dotrzeć do jak najszerszego grona. Próba uzyskania opinii również od mieszkańców/ mieszanek miast o pochodzeniu migranckim wiąże się m.in. z rozbudowaniem działań promocyjnych, tłumaczeniami materiałów informacyjnych, prowadzeniem spotkań dla osób nieposługujących się językiem polskim czy angażowaniem w dialog działaczy/ działaczek i ekspertów/ ekspertek ze środowisk migranckich.

Przykłady

- **Konsultacje społeczne Strategii Rozwoju Miasta Łodzi 2030+**

W ramach I etapu konsultacji Strategii przeprowadzono m.in. spotkania on-line w językach: polskim, ukraińskim i angielskim. Łącznie wzięło w nich udział 45 osób, z czego 11 uczestniczyło w spotkaniach po angielsku i po ukraińsku. Nagrania z zebrań przeprowadzonych po polsku i po ukraińsku

zostały później umieszczone na stronie internetowej¹²⁶. W raporcie z konsultacji opinie wyrażone w języku angielskim zostały przepisane w formie oryginalnej wraz z tłumaczeniem na polski, zaś opinie zgłoszone po ukraińsku zapisano po polsku. Na podstawie uwag z I etapu konsultacji opracowany został projekt Strategii i streszczenie, przetłumaczone na angielski i ukraiński.

II etap – konsultacje Projektu Strategii – prowadzony był wyłącznie w języku polskim. Obejmował spotkania konsultacyjne i dyżury telefoniczne oraz udostępnione materiały (zaktualizowany Projekt Strategii wraz ze zaktualizowanym streszczeniem, prezentację przedstawiającą zmiany w projekcie Strategii po I etapie konsultacji, informacje o konsultacjach, formularz konsultacyjny i raport).

- **Konsultacje społeczne dot. projektu Strategii Lublin 2030**

Proces konsultacyjny dot. Strategii został zaplanowany tak, aby dotrzeć z informacją o nim do jak najszerszej grupy mieszkańców/ mieszkanek, w tym migrantów/ migrantek, którzy/ które nie znają języka polskiego. Na potrzeby procesu opracowano m.in. materiały w językach: ukraińskim i angielskim (w tym: ogłoszenie o konsultacjach, informacja o przebiegu procesu oraz prezentacja nt. powstawania Strategii) i zorganizowano spotkania, mające na celu omówienie przebiegu konsultacji (w języku polskim z tłumaczeniem na: angielski, ukraiński i polski język migowy). Przygotowano też ankietę konsultacyjną w trzech wersjach językowych.

- **Konsultacje społeczne Planu Zrównoważonej Mobilności Miejskiej dla Miasta Poznania**

Organizatorzy mieli za zadanie poinformowanie przedstawicieli instytucji i organizacji reprezentujących interesy różnych grup społecznych, w tym migrantów i mniejszości narodowych, o rozpoczęciu konsultacji. Dodatkowo podczas przynajmniej jednego ze spotkań na każdym etapie konsultacji zapewniono obecność tłumaczy języków: angielskiego i ukraińskiego.

- **Konsultacje społeczne Programu Edukacji Obywatelskiej dla Krakowa**

¹²⁶ Urząd Miasta Łodzi, *Raport z konsultacji społecznych*, [on-line]: uml.lodz.pl/lodzjutra/konsultacje, [31.05.2022].

Jednym z tematów poruszanych podczas konsultacji była "integracja społeczności polskiej i ukraińskiej". W związku z powyższym, jak wynika z raportu z konsultacji, prośbę o udostępnienie informacji o ankiecie konsultacyjnej wysłano do różnych instytucji, w tym do organizacji migranckich i realizujących inicjatywy międzynarodowe. Odbłyły się też panele eksperckie, do których zaproszono m.in. przedstawicieli mniejszości ukraińskiej. W opracowanym na podstawie konsultacji dokumencie poruszone zostały m.in. kwestie związane z partycypacją migrantów/ migrantek.

Warto zobaczyć. zapisy m.in. zawarte w projekcie Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej dla Krakowa na lata 2022-2025 :

- Cel 1.2.
"Wzrost wiedzy i dostępności informacji dla imigrantek i uchodźców poświęconych ich prawom i obowiązkom potrzebnych do lepszego włączenia się w życie społeczne Krakowa."
- Cel 4.4.
"Wielokierunkowa edukacja dla integracji"
- Cel 4.6.
"Umacnianie poprzez edukację pozycji osób będących członkami i członkiniami grup zagrożonych nierównym traktowaniem na arenie spraw wspólnoty samorządowej."

Panel obywatelski

Panel obywatelski pozwala na podejmowanie decyzji ważnych dla danej społeczności, przy jej udziale. W miastach losowo wybiera się do udziału w nim grupę mieszkańców/ mieszkank. Proces selekcji podzielony jest zwykle na dwa etapy. Na początku zaproszenie do udziału w panelu wysyłane jest do wylosowanych gospodarstw domowych na terenie miasta lub do grupy mieszkańców/ mieszkank wytypowanej w ten sam sposób spośród całej społeczności metropolii. Następnie z osób, które odpowiedzą na zaproszenie, losuje się grupę, która powinna odzwierciedlać strukturę demograficzną danej miejscowości. W dotychczasowych panelach obywatelskich, mających miejsce w dużych miastach Polski, podczas

wyboru uczestników brano pod uwagę następujące kryteria: płeć, grupa wiekowa, miejsce zamieszkania (dzielnica lub osiedle) i poziom wykształcenia. Jak pisze Marcin Gerwin: “Przygotowując panele w Polsce, na poziomie miasta stosujemy cztery podstawowe kryteria – płeć, grupa wiekowa, dzielnica oraz poziom wykształcenia. W innych państwach mogą dojść dalsze kryteria, na przykład grupa etniczna. Pierwsze odczucie dotyczące składu panelu powinno być takie, że ‘są to ludzie tacy jak my’. Drugie kryterium oparte na odczuciu jest, że skład został dobrany właściwie (ang. *it feels right*)”¹²⁷. W kontekście tych słów warto zastanowić się, czy, ze względu na duży odsetek migrantów/ migrantek w obecnej populacji dużych polskich miast i tutaj nie należałoby wprowadzić dodatkowego kryterium, gwarantującego udział tej znaczącej grupie nowych mieszkańców/ mieszkank.

Z pewnością dobrym krokiem w kontekście włączania migrantów/ migrantek do udziału w panelach obywatelskich jest odejście od losowania dokonywanego na podstawie dostępnych rejestrów wyborców (obejmują wyłącznie informacje o obywatelach i obywatelkach Polski i krajów Unii Europejskiej stale zamieszkałych na obszarze danej gminy). Miasto Łódź, organizując panel pn. “Zieleń w mieście”, ze względów prawnych dokonało losowania panelistów/ panelistek spośród osób, które zgłosiły chęć udziału w ramach otwartego naboru. Pozwoliło to na obecność mieszkańców/ mieszkank, którzy/ które nie są zameldowani/ zameldowane w mieście i ich nazwisk nie ma w rejestrze wyborców. Łódź umożliwiła też uczestnictwo osobom młodym (od 15. roku życia). Podczas określania profili panelistów/ panelistek bazowano w pierwszej kolejności na rejestrze mieszkańców i mieszkank Łodzi z 2019 r. (grupa wiekowa, miejsce zamieszkania oraz płeć), a następnie – na danych Narodowego Spisu Powszechnego nt. struktury poziomu wykształcenia łodzian/ łodzianek. Jednocześnie starano się o zapewnienie dostępności dla osób o specjalnych potrzebach. Wśród potencjalnych udogodnień nie było jednak możliwości skorzystania z tłumaczy języka polskiego na języki obce. Mimo otwartego naboru, na stronie internetowej zabrakło również podstrony bądź informacji na ten ostatni temat.

¹²⁷ Gerwin M., *Panele obywatelskie. Przewodnik po demokracji, która działa*, Fundacja Otwarty Plan, Kraków 2008, s. 33, [on-line]: citizensassemblies.org/wp-content/uploads/2018/10/Panel-obywatelski-przewodnik_PL_web.pdf, [31.05.2022].

Wśród miast, które opublikowały informację o panelu obywatelskim po angielsku, wymienić można Warszawę (artykuł o rozpoczynającym się procesie w aktualnościach) oraz Poznań (podstrona z krótką informacją o programie i linkiem do strony w języku polskim). W odróżnieniu od Łodzi, panele w stolicach: Wielkopolski i kraju, podobnie jak wcześniej organizowane tego typu przedsięwzięcia w Polsce, bazowały na losowaniu adresów gospodarstw domowych. Jednak, także i w tych miastach, przy określaniu grupy panelistów/ panelistek nie korzystano z rejestru wyborców. W przypadku Poznańskiego Panelu Obywatelskiego “[d]o ustalenia składu idealnego w kategoriach płeć, wiek i osiedle zamieszkania zostały wykorzystane dane z Urzędu Miasta Poznania, z bazy mieszkańców zameldowanych na pobyt stały lub czasowy (...). Poziom wykształcenia został ustalony na podstawie danych z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r. (...)”¹²⁸. Oznaczało to, że kryteria udziału spełniała każda pełnoletnia osoba, mieszkająca na stałe w mieście, co dotyczy również migrantów/ migrantek pochodzących spoza Unii Europejskiej. Podobnie jak w przypadku innych miast, lista uczestników/ uczestniczek Panelu Poznańskiego jest jednak zaszyfrowana i nie zawiera informacji nt. udziału migrantów. Trudno zatem zbadać, czy nowi mieszkańcy/ nowe mieszkanki miast, nawet jeśli mają taką możliwość, korzystają z narzędzia partycypacji, jakim jest panel obywatelski. Przy organizacji kolejnych paneli tym bardziej warto zatem pamiętać o promocji tej formy uczestnictwa w społecznościach migranckich.

Mikrogranty / inicjatywy sąsiedzkie

Jedną z form partycypacji społecznej są programy, w ramach których osoby fizyczne (mieszkańcy/ mieszkanki danego miasta), grupy nieformalne oraz organizacje pozarządowe mogą otrzymać nieduże dofinansowanie na realizację własnych inicjatyw o charakterze miękkim. Programy minigrantów mogą być adresowane do konkretnej grupy wiekowej, w tym młodzieży lub seniorów.

¹²⁸ Zob. Część *Kryteria demograficzne* w raporcie podsumowującym metodologię Poznańskiego Panelu Obywatelskiego, s.13, [on-line:] www.poznan.pl/mim/wortals/wortal.344/raport-metodologia.p.51691.60264.html, [30.05.2022].

W Gdańsku działa program pn. "Gdański Fundusz Młodzieżowy", w ramach którego dofinansowanie na inicjatywy na rzecz lokalnej społeczności otrzymać mogą nieformalne grupy młodzieży oraz młodzież działająca przy organizacjach pozarządowych, a także organizacje pozarządowe realizujące projekty na rzecz dzieci i młodzieży, w tym inicjatywy młodzieżowe, projekty z zakresu edukacji nieformalnej oraz wyrównywania szans edukacyjnych.

W Warszawie wśród programów grantowych dla młodzieży wyróżnić można m.in. programy "Ochota na naukę" (granty na projekty naukowe i edukacyjne), "InQbator Q Działaniu" (dofinansowanie projektów społecznych, obywatelskich, artystycznych, sportowych, medialnych itp. realizowanych przez młodzieżowe grupy ze środowisk defaworyzowanych lub o niewielkim doświadczeniu projektowym), "W Warszawie jest MOC" (granty na działania artystyczne, charytatywne, profilaktyczne, społeczne, sportowe oraz zmianę przestrzeni szkolnej lub zmianę przestrzeni w społeczności lokalnej), "Inicjatywy Młodzieżowe" (granty na rozwój osobisty oraz aktywność na polu społecznym) czy "Pole do działania! Aktywna Warszawska Młodzież" (dofinansowanie działań dot. tematów związanych z równością płci, antydyskryminacją, prawami człowieka, radykalizacją poglądów i postaw oraz przeciwdziałaniem negatywnym skutkom zmiany klimatu).

Miasto Łódź realizuje program "Mikrogranty dla Seniorów", w ramach którego o dofinansowanie na realizację działań dedykowanych osobom 60+ mogą ubiegać się organizacje pozarządowe, a także grupy nieformalne. Programy oferujące dofinansowywanie inicjatyw na rzecz osób w wieku senioralnym realizowane są także w Gdańsku oraz Poznaniu. Gdański Fundusz Senioralny podzielony jest na ścieżkę dla organizacji pozarządowych i ścieżkę dla grup nieformalnych złożonych z osób powyżej 60 r. ż., natomiast poznański program "Akademia Aktywności Senioralnej" skierowany jest wyłącznie do grup nieformalnych złożonych z osób w wieku senioralnym.

Część miast oferuje też niewysokie dofinansowania na realizację inicjatyw dotyczących konkretnej tematyki. Wśród tego typu programów wyróżnić można minigranty promujące: działania na rzecz rodziny rozwoju wolontariatu,

proekologiczne, sportowo-rekreacyjne. Dodatkowo niektóre miasta organizują konkursy mikrograntowe dotyczące inicjatyw promujących różnorodność społeczną, wielokulturowość i działania na rzecz środowisk migranckich.

Oprócz tych niedużych dofinansowań dla konkretnych grup społecznych lub na określony obszar działań, istnieją konkursy, w ramach których uzyskać można drobne wsparcie inicjatyw realizowanych w wybranej części miasta (np. w dzielnicy, na osiedlu czy ulicy).

Ofertę dużych gmin w zakresie wspierania oddolnych przedsięwzięć uzupełniają ogólnomiejskie programy mikrograntów, mające na celu szeroko pomyślaną integrację społeczną.

Działania na rzecz rodziny – przykłady:

- konkurs grantowy “Poznańskie Dni Rodziny”, w ramach którego dofinansowanie na przedsięwzięcia “na rzecz rodziny, macierzyństwa, rodzicielstwa, upowszechniania i ochrony praw dziecka” otrzymać mogą organizacje pozarządowe oraz grupy nieformalne składające się z co najmniej 3 osób fizycznych. Jednym z celów działań dofinansowanych w edycji z 2022 r. było “wsparcie mikrodotacją oraz działaniami konsultacyjno-doradczymi inicjatyw integrujących mieszkańców Miasta ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji Ukrainek i Ukraińców przebywających w Poznaniu”.

Działania na rzecz rozwoju wolontariatu:

- W Poznaniu organizowany jest konkurs “Wolontariat do Poznania”, w ramach którego dofinansowanie uzyskać mogą inicjatywy wolontariackie realizowane przez instytucje pożytku publicznego, organizacje pozarządowe oraz nieformalne grupy.
- W Gdańsku w 2022 r. Uruchomiono “Gdański Fundusz Europejskiej Stolicy Wolontariatu”, który “wspiera inicjatywy wspomagające rozwój i szerzenie idei wolontariatu” realizowane wyłącznie przez grupy nieformalne.

Inicjatywy proekologiczne:

- Poznański konkurs pn. “Akademia Edukacji Ekologicznej” oferuje granty “na projekty zwiększające liczbę oraz różnorodność działań w obszarze ekologii,

działań ekologicznych, edukacji ekologicznej oraz rozwoju inicjatyw oddolnych”. O dofinansowanie mogą ubiegać się organizacje pozarządowe oraz grupy nieformalne złożone z co najmniej 3 osób fizycznych.

- Program mikrograntowy dofinansujący inicjatywy ekologiczne w Gdańsku – “Gdański Fundusz Ekologiczny” – dostępny jest wyłącznie dla grup nieformalnych złożonych z 5 mieszkańców miasta.

Inicjatywy sportowo-rekreacyjne:

- Konkurs “Gdański Fundusz Sportowo-Rekreacyjny”, dostępny w ścieżkach: dla grup nieformalnych (min. 4 mieszkańców miasta) i dla organizacji pozarządowych,
- przedsięwzięcia kulturalne, np. katowickie programy dofinansowywane przez instytucję kultury Katowice Miasto Ogrodów: 1. “Mikrogranty” (dofinansowanie mogą otrzymać organizacje pozarządowe), 2. “Muzykogranty” (konkurs wspierający projekty wpisujące się w ideę Katowic jako Miasta Muzyki UNESCO, aplikować mogą organizacje pozarządowe, osoby fizyczne oraz mikroprzedsiębiorcy), to też 3. “Teatrogranty” (program wsparcia teatrów niezależnych, których aktywność ma charakter teatralny lub okołoteatralny).

Inicjatywy sąsiedzkie

- W Warszawie Minigranty Lokalne dostępne są obecnie w ramach programu “U nas na prawym brzegu”.
- Wśród zakończonych programów dofinansowań inicjatyw realizowanych na obszarze innych warszawskich osiedli wymienić można “Kokosy kultury” na Ochocie oraz “Twój pomysł na MAL Chrzanów” i konkurs na działania online w MAL Dwa Jelonki na Bemowie.
- W 2021 r. w stolicy uruchomiono także ogólnomiejski program wsparcia oddolnych działań lokalnych pn. “Inicjatywy sąsiedzkie”, który oferuje wsparcie lokalnym przedsięwzięciom; ma on na celu: “zwiększenie zaangażowania mieszkańców w sprawy lokalne w swoich dzielnicach; zwiększenie integracji i aktywizacji społeczności sąsiedzkich, wspieranie działań pomocowych oraz samopomocowych, wymianę doświadczeń,

wzajemne uczenie się, budowanie więzi sąsiedzkiej, wspólne działania na rzecz klimatu, ochrony środowiska i terenów zielonych w swojej dzielnicy; wspólne działania na rzecz poprawy estetyki otoczenia; wspólne działania na rzecz odkrywania lokalnej historii i pogłębiania patriotyzmu lokalnego”, a także “działań, które zakładają docieranie do różnych grup defaworyzowanych”.

- Miasto Gdańsk finansuje zaś działania lokalne w ramach programu “Gdański Fundusz Sąsiedzki”, który służy integracji mieszkańców od poziomu wspólnot mieszkaniowych do poziomu dzielnic.
- Poznański Konkurs Mikrograntów “Regrantingowe Centrum Inicjatyw Lokalnych” wspiera projekty grup nieformalnych i organizacji pozarządowych, “które zakładają wspólne działania wzmacniające i pobudzające aktywność społeczną w tym działania na rzecz wspólnej przestrzeni mieszkańców”.
- W Łodzi, w ramach tzw. “Mikrograntów”, mieszkańcy miasta zrzeszeni w grupach nieformalnych, a także organizacje pozarządowe mogą uzyskać dofinansowanie przedsięwzięć z zakresu “animacji, aktywizacji społecznej, edukacji czy rekreacji dotyczące lokalnej społeczności”. O priorytetach programu w 2022 r. przeczytać można na stronie jego operatora.

Promowanie wśród migrantów/ migrantek możliwości realizacji własnych pomysłów na działania dla społeczności miejskiej w ramach programów dot. tematyki migracji lub międzykulturowości jest istotne. Jednakże równie ważne wydaje się udostępnienie i promocja w tych środowiskach programów na inne tematy, konkursów wspierających inicjatywy o charakterze lokalnym czy też skierowanych do określonej grupy wiekowej. Tym bardziej, że w ramach danego naboru operator programu może wskazać priorytetowe obszary działań. Przykładowo w ramach łódzkich Mikrograntów w 2022 r. oferowano dotacje na inicjatywy, które wzmacniają m.in. “integrację społeczną, w tym integrację z nowymi mieszkańcami Łodzi (zwłaszcza z osobami doświadczonymi przez wojnę w Ukrainie)”. Również w wiosennej edycji warszawskich “Inicjatyw sąsiedzkich” w 2022 r. obszarem przewodnim były: “działania pomocowe i integrujące uchodźców i uchodźczynie z

Ukrainy”. W rezultacie ponad połowa projektów dotyczyła tej grupy. Zwiększenie dostępności programów mikrograntowych wśród obcokrajowców opierać się może m.in. na komunikowaniu o nich w językach obcych. Na temat wspomnianych “Inicjatyw sąsiedzkich” można było przeczytać na oficjalnym portalu miasta w językach: angielskim, ukraińskim i rosyjskim. Przetłumaczono również podstawowe dokumenty: regulamin, formularz zgłoszeniowy czy sprawozdanie końcowe.

Przykłady konkursów poświęconych promocji różnorodności społecznej oraz inicjatyw na rzecz migrantów/ migrantek:

- **Gdański Fundusz Równości**

Konkurs realizowany od 2022 r. Jego operatorem jest Stowarzyszenie WAGA. Cel Funduszu to “wspieranie inicjatyw lokalnych dotyczących różnorodności, równości praw i szans, praw człowieka i swobód obywatelskich”. Działania w ramach dofinansowanych inicjatyw powinny dotyczyć mieszkańców/ mieszkank Gdańska, w tym osób, które przeniosły się do Gdańska w wyniku wybuchu wojny w Ukrainie. W pierwszej edycji programu zwrócono szczególną uwagę na wsparcie inicjatyw lokalnych “na rzecz obywateli i obywaterek Ukrainy oraz przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne i narodowe”. Uprawnionymi do składania wniosków są organizacje pozarządowe (grant w wysokości 7000 zł) oraz grupy nieformalne, liczące min. 4 osoby (grant do 700 zł).

- **Program Minigranty organizowany przez warszawskie Centrum Wielokulturowe**

W ramach programu dofinansowanie mogą otrzymać projekty dotyczące następujących obszarów: “zwiększenie aktywizacji społeczności sąsiedzkich ze szczególnym uwzględnieniem migrantów”, “wspieranie integracji społeczności lokalnej”, “poszukiwanie i rozwijanie innowacyjnych rozwiązań w obszarze migracji”, “integracja międzykulturowa, edukacja migrantów/ migrantek”. Co roku zmienia się hasło przewodnie konkursu. Odbiorcami/ odbiorczyniami działań powinni być mieszkańcy/ mieszkanki Warszawy, w tym migranci/ migrantki. Do składania wniosków na kwotę w wysokości od

500 zł do 5000 zł uprawnione są osoby fizyczne, grupy nieformalne i inicjatywy obywatelskie “ze szczególnym uwzględnieniem środowisk migranckich”. Szczegółowa informacja o naborze została opublikowana na polskojęzycznej wersji strony Centrum w kilku językach (po polsku, angielsku i rosyjsku), jednakże dokumenty takie jak regulamin konkursu, wzór wniosku czy sprawozdania dostępne są wyłącznie w języku polskim.

Inicjatywa lokalna

W przeciwieństwie do programów mikrograntowych, narzędzie to pozwala na zgłaszanie pomysłów działań zarówno o charakterze miękkim, jak i infrastrukturalnym. Realizowane są one we współpracy z urzędem miejskim. W ramach inicjatywy lokalnej mieszkańcy/ mieszkanki, którzy zaproponowali działanie, powinni partycypować w jego realizacji poprzez wkład finansowy lub rzeczowy bądź też przez wykonanie pracy o charakterze wolontariackim. Przedsięwzięcie realizować mogą mieszkańcy/ mieszkanki bezpośrednio lub za pośrednictwem organizacji pozarządowych. Co istotne, samorzady umożliwiają zgłaszanie inicjatyw **wszystkim zamieszkałym na terenie danej miejscowości**, niezależnie np. od miejsca zameldowania, wieku czy innych czynników. W większości wniosków należy podać jedynie imię i nazwisko, adres zamieszkania i dane kontaktowe. Również osoby popierające określoną inicjatywę nie muszą być zameldowane w danym mieście. **Obszary zadań, które mogą być realizowane w ramach inicjatyw lokalnych**, określa art. 19 b Ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Zgodnie z jego zapisami przedsięwzięcia te mogą dotyczyć m.in.:

- “działalności wspomagającej rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, obejmującej w szczególności budowę, rozbudowę lub remont dróg, kanalizacji, sieci wodociągowej stanowiących własność jednostek samorządu terytorialnego, a także budynków oraz obiektów małej architektury”,
- “działalności charytatywnej”,
- “podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej”,
- “kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego”,

- “promocji i organizacji wolontariatu”,
- “edukacji, oświaty i wychowania”,
- “działalności w sferze kultury fizycznej i turystyki”,
- “ochrony przyrody, w tym zieleni w miastach i wsiach”,
- “porządku i bezpieczeństwa publiczne”,
- “rewitalizacji”,
- a także “działalności na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego”¹²⁹.

W praktyce jednak wiele realizowanych inicjatyw dotyczy infrastruktury, a nie działań o charakterze miękkim. Tylko nieliczne projekty ukierunkowane są na mniejszości narodowe i etniczne.

W kontekście **informowania nt. inicjatywy lokalnej** społeczności migranckich należy zauważyć, że choć większość stron internetowych, a także dokumentów poświęconych temu narzędziu, dostępnych jest wyłącznie w języku polskim, część dużych samorządów dokonuje starań, by wieści o działaniach dotarły do obcokrajowców (promocja i udostępnienie informacji nt. inicjatyw lokalnych). Dla przykładu zarówno w Warszawie, jak i w Lublinie opis tego programu znalazł się w broszurach przybliżających miejskie narzędzia partycypacyjne przetłumaczonych na języki: angielski i ukraiński (oba miasta) oraz wietnamski (Warszawa). Kraków w 2019 r. wydał zaś broszurę poświęconą inicjatywie lokalnej w języku ukraińskim.

Podstawowe informacje nt. tego instrumentu dostępne są również w obcojęzycznych wersjach oficjalnych stron internetowych Warszawy i Lublina. Miasto Kraków zaś umieściło zakładkę “For Foreigners” na swojej stronie poświęconej inicjatywie lokalnej. W zakładce tej dostępne są tłumaczenia na języki obce (angielski, ukraiński i rosyjski) uchwały Rady Miejskiej oraz Zarządzenia Prezydenta Miasta odnoszące się do tego narzędzia partycypacji. W 2021 r. Kraków informował w aktualnościach na stronie portalu o naborze wniosków na inicjatywy lokalne pn. Otwarty Kraków; wiadomość podana była w językach: polskim, ukraińskim, rosyjskim i angielskim. Dwa lata wcześniej zorganizowano szkolenie dla zamieszkałych w mieście cudzoziemców/ cudzoziemek na temat programu.

¹²⁹ Ustawa...,art. 19b.

Miejsca aktywności lokalnej (sąsiedzkiej)

Miejsca Aktywności Lokalnej (zwane również m.in. Centrami Inicjatyw Lokalnych, Miejscami Aktywności Mieszkańców, Domami Sąsiedzkimi, Strefami Aktywności Sąsiedzkiej) to przestrzenie współtworzone przez mieszkańców/ mieszkanki, gdzie mogą oni realizować własne działania sąsiedzkie oraz korzystać z bezpłatnej oferty inicjatyw skierowanych do lokalnej społeczności. W związku ze wzrostem liczby migrantów/ migrantek w poszczególnych dzielnicach dużych miast oraz przeświadczeniem, że **miejscami spotkań stałych mieszkańców/ mieszkanek z przybyszami/ przybyszkami** mogą być właśnie tego typu przestrzenie lokalne, centra takie starają się nie tylko kreować “preteksty do spotkań” imigrantów/ imigrantek i społeczności lokalnej, ale i wspierać aktywność przedstawicieli/ przedstawicielek środowisk migranckich. Wiąże się to z **rozwojem oferty międzykulturowej, włączającej imigrantów/ imigrantki, a także umożliwianiem im podejmowania własnych inicjatyw**. W miejscach tych organizowane są m.in. zajęcia językowe (w tym języka polskiego jako obcego), spotkania okolicznościowe czy warsztaty cykliczne prowadzone przez nowych mieszkańców/ mieszkanki miasta, w których uczestniczą zarówno cudzoziemcy/ cudzoziemki, jak i Polacy/ Polki. Co istotne, oferta międzykulturowa przygotowywana jest także w specjalnych **miejscach aktywności kierowanych do młodzieży**, takich jak krakowskie Pracownie Młodych (z myślą o m.in. młodych: migrantach/ migrantkach i przedstawicielach/ przedstawicielach mniejszości, studentach/ studentkach, wolontariuszach/ wolontariuszach czy pracownikach/ pracownicach z innych krajów). Warto wspomnieć o działaniach mających na celu włączanie migrantów/ migrantki w aktywności sąsiedzkie. Wśród takich przedsięwzięć wymienić można m.in. wspólne wypracowywanie dobrych praktyk dot. integracji w lokalnych miejscach aktywności, publikację informacji nt. inspirujących działań wielokulturowych zrealizowanych na poziomie lokalnym czy też zatrudnienie specjalistów/ specjalistek ds. integracji międzykulturowej.

Wśród kluczowych czynników pozwalających na integrację imigrantów/ imigrantek ze społecznością lokalną w Gdańsku wskazanych w dyskusji o doświadczeniach,

możliwościach i potrzebach dotyczących integracji imigrantów i imigrantek, która odbyła się w 2017 r. wymieniono:

- “wspólną potrzebę np. dzielenie się doświadczeniem w opiece nad dzieckiem, zainteresowanie sportem, etc.”,
- “uzgodnioną filozofię integracji w ramach domu, która jest podzielana i pilnowana przez wszystkich członków zespołu”,
- “różnorodny, szeroki wachlarz działań w domu, [który] pozwala integrować osoby o różnych potrzebach, np. mamy spotykają się z mamami w klubie, ojcowie na zajęciach sportowych, dzieci w klubie młodych”,
- “wiedzę i dobre zsieciovanie z ludźmi zajmującymi się różnymi aspektami integracji w mieście, [które] pozwala[ją] poszukiwać pomocy, lepiej objaśniać zagadnienia, odsyłać osoby potrzebujące konkretnej pomocy do osób mogących jej udzielić”,
- “włączanie do istniejących działań, [które] sprzyja integracji, [w przeciwieństwie do] wydzieleni[a] równoległych, osobnych ofert skierowanych wyłącznie do imigrantów, których jej nie sprzyja”,
- “szukanie autentycznych pretekstów do wspólnego działania (np. wspólne oglądanie meczu, wspólne zajęcia kucharskie)”,
- partner[ów] lokaln[ych], [którzy] powinni wiedzieć o swoich działaniach i możliwościach, np. dom sąsiedzki i szkoła.”

Zob. “Domy sąsiedzkie a integracja wielokulturowej społeczności lokalnej”

Dodatkowo w niektórych dużych miastach **część punktów lokalnej aktywności prowadzi działania o charakterze międzynarodowym oraz ukierunkowane na współpracę z przedstawicielami/ przedstawicielkami środowisk migranckich.**

Przykładami takich miejsc są: Centrum Wielokulturowe oraz Wolskie Centrum Kultury (operator to m.in. Polsko-Ukraińskiego Centrum Wolska), należące do warszawskiej sieci Miejsc Aktywności Lokalnych, a także trzy łódzkie Międzynarodowe Strefy Aktywności Sąsiedzkiej powstałe w 2022 r., działające przy miejskich bibliotekach publicznych w ramach projektu pn. “Cudzoziemiec – mieszkaniec –

sąsiad”, realizowanego przez Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS.

Koordinacja działań migrantów/ migrantek w centrach lokalnych wymaga również odpowiedniego **informowania i promocji**. O działalności miejsc aktywności sąsiedzkiej dowiedzieć się można z: oficjalnych portali miast dostępnych w językach obcych, informatorów miejskich skierowanych do nowych mieszkańców/ mieszkanek, broszur nt. narzędzi partycypacyjnych oferowanych przez gminy czy też materiałów promujących inicjatywy realizowane w punktach aktywności lokalnej. Warto jednak, aby miasta dbały również o dostępność językową stron miejsc inicjatyw lokalnych, które obecnie prowadzone są wyłącznie w języku polskim.

Dokumenty, programy, działania i miejsca dedykowane partycypacji migrantów/ migrantek

Przykładowe programy na rzecz partycypacji migrantów/ migrantek finansowane z innych źródeł

- **Konkurs Inicjatyw Integracyjnych – województwo pomorskie**

“Inicjatywy” to przedsięwzięcie realizowane przez pomorskie Centrum Wsparcia Imigrantów i Imigrantek. W jego ramach można uzyskać wsparcie merytoryczne i finansowe pomysłów, opierających się na współpracy międzykulturowej, oraz przyczyniających się do integracji obywateli/ obywaterek polskich i cudzoziemców/ cudzoziemek. W programie mogą wziąć udział wyłącznie grupy nieformalne, planujące działania na terenie województwa pomorskiego i składające się z co najmniej trzech osób, w tym obywateli polskich i osób nieposiadających polskiego obywatelstwa. Przewidywano dofinansowanie co najmniej 30 inicjatyw realizowanych w terminie od początku kwietnia do końca września 2022 r.

- **Program “Cześć” – Gdańsk**

Cykl spotkań dla nowych mieszkanek i mieszkańców Gdańska. Przedsięwzięcie zainicjowane zostało w 2017 r. (pierwsze edycje odbywały się pod nazwą “Program Praktyki Obywatelskiej”) i obecnie jest realizowane przez Europejskie Centrum

Solidarności. Początkowo koncentrowano się na psychologicznych aspektach migracji, później jednak zaczęto podejmować tematykę aktywności obywatelskiej. W 2019 r. program trwał pół roku i składał się z 3 modułów tematycznych: "Ja w społeczności", "Porozmawiajmy" i "Język". Jedno ze spotkań w ramach modułu pierwszego poświęcone było aktywnościom społecznym, w które mogą zaangażować się mieszkający w Gdańsku migranci i migrantki. Z kolei w 10. edycji, która odbyła się na przełomie 2021 i 2022 r. i trwała 5 miesięcy, zorganizowano łącznie 16 spotkań. W ramach cyklu poruszano tak zróżnicowane tematy jak: psychologia migracji i procesy adaptacyjne, legalizacja pobytu i prawo pracy, edukacja szkolna i szkolnictwo wyższe, a także ustrój polityczny, samorządność, historia międzykulturowego Gdańska czy polityki równościowe w tym mieście. Nabory do udziału w programie ogłaszane są dwa razy w roku.

- **Projekt "Cudzoziemiec – Mieszkaniec – Sąsiad" – Łódź**

Realizowany jest przez Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS we współpracy z norweskim Stowarzyszeniem Razem = Sammen oraz Fundacją Białorusini w Łódzkiem. Dotyczy wsparcia aktywności obywatelskiej migrantów i migrantek w Łodzi. Przewidziano:

- organizację seminariów m.in. dla przedstawicieli/ przedstawicielek środowisk migranckich w mieście,
- założenie Centrum Wspólnoty Białorusinów (w związku z tym przeprowadzono m.in. cykl szkoleń pn. "Akademia mieszkańca", w którym poruszano tematy takie jak zrzeszanie się i działalność organizacji społecznych oraz narzędzia partycypacji),
- stworzenie Międzykulturowych Stref Aktywności Sąsiedzkiej przy trzech filiach biblioteki miejskiej,
- "zbudowanie Zespołu ds. włączenia tematu cudzoziemców w politykę miasta w zakresie aktywności obywatelskiej".

W ramach przedsięwzięcia odbyły się już spotkania na temat planowania działań sąsiedzkich i w ramach kawiarenki językowej w Międzynarodowych Strefach Aktywności Sąsiedzkiej (w filiach bibliotek: przy ul. Cieszkowskiego, przy ul. Ketlinga oraz w bibliotece Wolność). Zorganizowano także seminarium on-line pt.

“Cudzoziemcy a narzędzia partycypacji i polityki lokalne”. W jego trakcie zastanawiano się, “w jaki sposób cudzoziemcy/ cudzoziemki mogą skutecznie włączać się w korzystanie z narzędzi partycypacji (takie jak budżet obywatelski, konsultacje społeczne, mikrogranty czy inicjatywa lokalna) oraz jak właściwie uwzględniać potrzeby migrantów/ migrantek w politykach miejskich, np. w obszarze kultury, edukacji czy działań społecznych”. Przeprowadzono zajęcia z cyklu “Akademia mieszkańca” (tematy takie jak: wolontariat w Łodzi, legalizacja i zatrudnienie i narzędzia partycypacji w tym mieście).

- **Projekt “Włącz się. Sieciowanie, edukowanie, komunikowanie – partycypacja łódzkich mniejszości” – Łódź**

Inicjatywa ta została podjęta przez Stowarzyszenie HaKoach w partnerstwie z Centralną Radą Romów w Polsce. Centrum Doradztwa i Informacji dla Romów oraz Urząd Miasta Łodzi. Zakłada się “wypracowanie miejskiej polityki partycypacyjnej przy udziale osób reprezentujących mniejszości i grupy migranckie”.

W ramach przedsięwzięcia realizowane są m.in. działania o charakterze aktywizującym przedstawicieli/ przedstawicielki grup mniejszościowych do partycypacji społecznej oraz samorzecznictwa, w tym m.in. spotkania koalicji Łódź Różnorodności czy szkolenia samorzecznicze.

- **Projekt “Poznajmy się” – województwo wielkopolskie**

Konkurs, w ramach którego podmioty takie jak: instytucje i placówki edukacyjne (m.in. przedszkola, szkoły, uczelnie), centra kultury i biblioteki, organizacje pozarządowe, kluby osiedlowe czy firmy, a także osoby fizyczne i grupy nieformalne, mogą ubiegać się o wsparcie finansowe (do kwoty 5000 zł netto) na lokalne działania integrujące migrantów/ migrantki z lokalną społecznością. Celem inicjatyw powinno być wzajemne poznawanie się, zrozumienie, zbliżenie oraz kształtowanie postaw otwartości i tolerancji.

Przedsięwzięcie realizowane jest w ramach projektu #AKTYWATOR WLKP – Wsparcie integracji migrantów w województwie wielkopolskim.

Miejsca dla migrantów/ migrantek i poświęcone ich partycytacji

- **Łódzkie Centrum Wielokulturowe – Łódź**

Miejsce współtworzone przez Fundację Ocalenie oraz Centrum OPUS, a finansowane przez Urząd Miasta Łodzi. Jego celem jest szeroko rozumiane integrowanie nowych mieszkańców/ mieszkanki miasta o doświadczeniu migranckim z Polakami/ Polkami z Łodzi. Oferta Centrum składa się z:

- działań informacyjno-pomocowych, mających na celu wsparcie migrantów/ migrantek (porady udzielane są przez asystentów kulturowych/ asystentki kulturowe, prawników/ prawniczki i psychologów/ psycholożki),
- kursów języka polskiego,
- inicjatyw antydyskryminacyjnych,
- zajęć i warsztatów o charakterze animacyjno-integracyjnym.

Fundacja Ocalenie odpowiada za działania informacyjno-wspierające, a Centrum OPUS – za przedsięwzięcia o charakterze integracyjnym, edukacyjnym i kulturalnym. W ramach realizacji inicjatyw osiedlowych przewidziano m.in. przybliżanie dostępnych narzędzi partycytacji, np. "wspólne inicjatywy na rzecz przygotowania projektów do Łódzkiego Budżetu Obywatelskiego na rok 2023, czy zasady korzystania z inicjatywy lokalnej w Łodzi".

Do tej pory zrealizowano:

- seminarium on-line pt. "Imigrant/Imigrantka – mieszkańcem/ mieszkanką miasta", którego jedna z części poświęcona była doświadczeniom i dobrym praktykom w zakresie włączania imigrantów/ imigrantek w polityki miejskie¹³⁰,
- spotkania poświęcone budżetowi obywatelskiemu, kierowane do migrantów/ migrantek mieszkających w Łodzi, które prowadzone były w językach: polskim, ukraińskim i angielskim.

Więcej informacji można znaleźć na stronach: Centrum Wielokulturowego i Centrum OPUS.

¹³⁰ Relacja z seminarium wraz z podsumowaniem wypowiedzi zaproszonych gości dostępna on-line: opus.org.pl/lcw/seminarium-migranci-mieszkancami-miasta, [2.06.2022].

- **Fabryka Aktywności Miejskiej – Łódź**

To nowa siedziba Biura Aktywności Miejskiej UM, a zarazem miejsce na mapie Łodzi poświęcone partycypacji społecznej. Ma też służyć spotkaniom z różnorodnymi grupami, w tym migrantami/ migrantkami.

W Fabryce mieszczą się: punkty doradztwa dla NGO oraz dla Łódzkiego Budżetu Obywatelskiego, punkt informacyjny dla Inicjatywy Lokalnej i Funduszu Wkładów Własnych oraz punkt Wolontariatu Miejskiego. Obsługiwane są tu również rady osiedli. Jednocześnie planuje się prowadzenie tam spotkań w ramach konsultacji społecznych czy o budżecie obywatelskim, z osobami starszymi i z grupami mniejszościowymi oraz innych przedsięwzięć dla mieszkańców/ mieszkank, np. organizowanie warsztatów poświęconych integracji i migracji. Miejsce to ma również oferować wsparcie dla różnorodnych grup, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, dzieci i młodzieży, seniorów/ seniorek i cudzoziemców/ cudzoziemek.

- **Centrum Wielokulturowe – Warszawa**

Wspomniane już jako Miejsce Aktywności Lokalnej warszawskie Centrum Wielokulturowe w 2022 r. prowadzone było przez kilka organizacji: Stowarzyszenie Pro Humanum, Fundację dla Somali, Armenian Foundation oraz Polsko-Ukraińską Izbę Gospodarczą. Celem działalności Centrum jest wsparcie integracji międzykulturowej i obywatelskiej mieszkańców/ mieszkank miasta. W ofercie ma działania o charakterze edukacyjnym, kulturalnym i informacyjno-doradczym. Centrum Wielokulturowe wspiera partycypację mieszkańców/ mieszkank, w tym migrantów/ migrantek nie tylko poprzez wymieniony już w raporcie program Minigrantów wielokulturowych, ale i m.in. przez:

- pomoc merytoryczną i organizacyjną przy realizacji własnych inicjatyw oraz wsparcie doradcze w procesie zakładania organizacji pozarządowych,
- bezpłatne udostępnianie przestrzeni na realizację inicjatyw oraz umożliwianie korzystania z przestrzeni biurowej do pracy,
- możliwość odbycia wolontariat i praktyk.

- **Centrum Wielokulturowe – Kraków**

Krakowskie Centrum Wielokulturowe w 2021 r. podejmowało działania mające na celu:

- integrację migrantów/ migrantek i mniejszości ze społeczeństwem większościowym poprzez m.in. wspólne zajęcia oraz wolontariat,
- informowanie o krakowskich organizacjach działających na rzecz migrantów/ migrantek i mniejszości oraz o wydarzeniach kulturalnych i edukacyjnych odbywających się w mieście,
- edukację migrantów/ migrantek i mniejszości zamieszkałych w Krakowie,
- wspieranie tej grupy mieszkańców w realizowaniu własnych inicjatyw czy wydarzeń oraz w zrzeszaniu się i samoorganizacji, aktywizacji i włączaniu się w inicjatywy lokalne.

Jednym z celów realizowanych przez Centrum w 2021 r. było “[p]rowadzenie działań na rzecz wzrostu zaangażowania obywatelskiego cudzoziemców mieszkających w Krakowie oraz integracji z mieszkańcami Krakowa”.

Centrum prowadzone jest obecnie przez Fundację Internationaler Bund Polska w partnerstwie z Fundacją Zustricz.

Dokumenty strategiczne

- **Model Integracji Imigrantów – Gdańsk**

To przyjęta w 2016 r. polityka Gdańska dotycząca mieszkających w mieście migrantów/ migrantek. Model, dostępny w językach: polskim i angielskim, pozwala na zarządzanie migracjami oraz integrację na poziomie miasta.

Jeśli chodzi o włączenie migrantów/ migrantek we współdecydowanie o metropolii, najistotniejsza jest część zatytułowana “Społeczności lokalne”¹³¹, bowiem znajdują się w niej zadania (nr I oraz V), których działania bezpośrednio odnoszą się do aktywności obywatelskiej środowisk migranckich.

¹³¹ Warto zauważyć, że liderem grupy pracującej nad częścią dot. społeczności lokalnych w Modelu był Przemysław Kluz z Gdańskiej Fundacji Innowacji Społecznej, będący menedżerem Domu Sąsiedzkiego (miejsca aktywności lokalnej) „Gościńska Przystań” na osiedlu Orunia. Zob. publikacja *Model Integracji Imigrantów*, [on-line]: www.gdansk.pl/akcja/pdf/20170691578/model-integracji-imigrantow, s. 182, [02.06.2022].

W zadaniu I “Wdrożenie pilotażowego systemu integracji imigrantów w społecznościach lokalnych” warto zwrócić uwagę na działanie 5. “Włączenie aktywnych imigrantów przez LOI [Lokalnych Organizatorów Integracji – red.]¹³² do pracy i procesów decyzyjnych w systemie integracji imigrantów zgodnie z zasadą *empowerment*.” Z kolei Zadanie V tej części Modelu pt. “Tworzenie warunków do uczestnictwa przez imigrantów w procesach decyzyjnych demokracji lokalnej i partycypacji, poprzez m.in. aktywność w radach dzielnic, budżecie obywatelskim, głosowaniach, planowaniu przestrzennym, konsultacjach społecznych” w pełni poświęcono partycypacji migrantów/ migrantek. W zadaniu tym wymieniono następujące działania:

1. “Inicjowanie i wdrażanie poprzez LOI, organizacje pozarządowe, instytucje miejskie programów edukacji obywatelskiej dla migrantów”.
2. “Włączanie migrantów w wydarzenia o charakterze partycypacyjnym w lokalnej społeczności poprzez zaproszenia do lokalnych konsultacji, warsztatów społecznych, zgłaszanie wniosków do budżetu obywatelskiego, kandydowania do rad dzielnic – inicjowane poprzez LOI”.
3. “Angażowanie zarówno społeczności imigranckich, jak i indywidualnych migrantów w wydarzenia lokalne, jak dni sąsiada, festyny oraz akcje społeczno-przestrzenne, np. zagospodarowanie skwerów czy podwórek”.
4. “Zainicjowanie przez CWII [Centrum Wsparcia Imigrantów i Imigrantek] i WRS [Wydział Rozwoju Społecznego] działań zmierzających do przeprowadzenia analizy formalno-prawnej możliwości uczestniczenia imigrantów w głosowaniu w budżecie obywatelskim oraz w wyborach do rad dzielnic”¹³³.

¹³² LOI to lokalni animatorzy działający i rozpoznawalni w społecznościach lokalnych; *Model Integracji Imigrantów*, s. 73.

¹³³ *Ibidem*, s. 70–76.

Podobne zapisy znajdują się w mapie zadań dla części Modelu “Społeczności lokalne” przy zadaniu pt. “Tworzenie warunków do uczestnictwa przez imigrantów w procesach decyzyjnych demokracji lokalnej i partycypacji”:

- “Programy edukacji obywatelskiej dla migrantów”
- “Włączenie migrantów w wydarzenia partycypacyjne w lokalnej społeczności (np. planowanie przestrzenne, głosowania lokalne)”
- “Włączenie migrantów w działania społeczno-przestrzenne w lokalnej społeczności (np. festyny, Dni Sąsiada, akcje zmiany przestrzeni sąsiedzkiej)”
- “Analiza formalno-prawna udziału migrantów w Budżecie Obywatelskim i wyborach do Rad Dzielnic”.

- **Model na Rzecz Równego Traktowania – Gdańsk**

To polityka miasta z 2018 r., mająca na celu przeciwdziałanie dyskryminacji. Zgodnie z jej założeniami każdy mieszkaniec/ każda mieszkanka Gdańska, bez względu na: stan zdrowia (niepełnosprawność), wiek, płeć, orientację seksualną i tożsamość płciową, pochodzenie etniczne i narodowe, religię/ wyznanie (lub bezwyznaniowość), a także światopogląd powinien/ powinna czuć się w mieście bezpiecznie i być traktowany/ traktowana z szacunkiem. W kontekście partycypacji społecznej warto zwrócić uwagę na część dokumentu, zatytułowaną “Rekomendacje i zadania w obszarze integracja i aktywność obywatelska”, w tym zwłaszcza na zadanie pn. “Udział w życiu publicznym i działaniach obywatelskich”. W ramach tego zadania wymieniono następujące posunięcia:

- “W związku z różnymi formami udziału i partycypacji obywateli/ elek w życiu publicznym np. rady, zespoły doradcze, e-uczestnictwo (transmisje, głosowania, mobilne), zapewnienie możliwości równego udziału mieszkańcom/kom. W przypadku, kiedy sposoby uczestnictwa i partycypacji nie prowadzą do takiej równości, tworzenie i testowanie nowych metod.”
- “Wspieranie samoorganizowania się grup zagrożonych dyskryminacją i nierównym traktowaniem ze względu na wszelkie przesłanki Modelu.”
- “Rozwój wolontariatu i pomocy sąsiedzkiej, zapewniających wsparcie osobom z grup przesłankowych Modelu.”
- “Włączenie centrów lokalnych, domów i klubów sąsiedzkich w sieć działań ukierunkowanych na równe traktowanie i przeciwdziałanie dyskryminacji.”

Zapisy te są zatem zgodne z założeniami dot. partycypacji migrantów/ migrantek w Modelu Integracji Imigrantów; uzupełniają one działania wypracowane w ramach wcześniejszej polityki i je wzmacniają.

- **Standard Minimum w Integracji Imigrantów – Obszar Metropolitalny
Gdańsk – Gdynia – Sopot**

Mimo że dokument ten nie zawiera bezpośrednich zapisów dot. wspierania aktywności obywatelskiej migrantów/ migrantek, jest ważny jako jedyny akt w Polsce, wprowadzający systemowe rozwiązania dotyczące przedstawicieli/ przedstawicielek

tej grupy na poziomie metropolii¹³⁴. Standard Minimum w Integracji (SMI) został przyjęty w 2020 r. przez 56 samorządów obszaru Metropolitalnego Gdańsk – Gdynia – Sopot. Obejmuje on cztery kroki, wśród których wymieniono m.in. działania takie jak: “informacja dla migrantów”, “powiatowe zespoły ds. migracji” (Krok I), “przeгляд usług publicznych i barier dostępu dla imigrantów” (krok III), czy “znoszenie barier korzystania z usług publicznych (mainstreaming)” (Krok IV).

Dokument, w którym szczegółowo opisane zostały zadania w ramach każdego z IV kroków, dostępny jest [na stronie internetowej](#). W kontekście SMI warto zapoznać się również z treścią publikacji pt. [“Integracja Imigrantek i Imigrantów. Przewodnik Pomorski”](#).

- **Program “Otwarty Kraków” – Kraków**

Przyjęty w 2016 r. program ma na celu zapewnienie otwartości miasta na przedstawicieli/ przedstawicielki mniejszości narodowych i etnicznych oraz migrantów/ migrantki.

W dokumencie wśród zadań priorytetowych wymieniono m.in. “budowanie Urzędu przyjaznego cudzoziemcom, mniejszościom narodowym i etnicznym poprzez równy dostęp do usług i świadczeń oferowanych przez Gminę” oraz “budowę instytucjonalnych ram współdziałania pomiędzy przedstawicielami mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców a jednostką samorządu terytorialnego”¹³⁵. To ostatnie zadanie, zgodnie z zasadą “nic o nas bez nas”, przewidywało m.in. “powołanie zespołu interdyscyplinarnego ds. współpracy na rzecz realizacji Programu”¹³⁶, który składa się z przedstawicieli/ przedstawicielek organizacji pozarządowych i uczelni, migrantów/ migrantek oraz urzędników/ urzędniczek¹³⁷. Więcej o historii programu “Otwarty Kraków” [na stronie internetowej](#).

¹³⁴ Zob. artykuł: Obszar Metropolitalny Gdańsk Gdynia Sopot, *Standard Minimum dla Imigrantów - pilne zadanie dla samorządów*, [on-line]: www.metropoliagdansk.pl/metropolitalne-wiadomosci/standard-minimum-dla-imigrantow-pilne-zadanie-dla-samorzadow, [2.06.2022].

¹³⁵ Zadania priorytetowe Programu “Otwarty Kraków”, s. 8–10.

¹³⁶ *Ibidem*, s. 9.

¹³⁷ Zespół interdyscyplinarny ds. współpracy na rzecz realizacji Programu *Otwarty Kraków* został opisany w tym raporcie, w rozdziale *Ciała opiniodawcze, inicjatywne i doradcze, koalicje*.

Treść dokumentu dostępna jest w pięciu językach (polskim, angielskim, ukraińskim, rosyjskim i niemieckim) [na stronie w Internecie](#).

- **Polityka Różnorodności Społecznej – Warszawa**

Podobnie jak gdański Model na Rzecz Równego Traktowania, przyjęta wiosną 2022 r. Polityka Różnorodności odnosi się do wielu różnorodnych grup społecznych. Wśród wymienionych w niej cech składających się na różnorodność są: narodowość i pochodzenie (w tym: etniczne, migracje spoza Polski, migracje w ramach Polski, wielkość miejscowości pochodzenia). Zapisy tego dokumentu odnoszą się zatem m.in. do zamieszkałych w Warszawie cudzoziemców/ cudzoziemek.

Polityka zakłada rozwój stolicy Polski oparty na modelu inkluzywnym, w którym każda osoba zamieszkała w mieście może je aktywnie współtworzyć. Wśród wartości wymienionych w dokumencie wskazano m.in. “włączanie”, zakładające “podejmowanie działań, dzięki którym każda osoba może poczuć się pełnoprawnym mieszkańcem lub mieszkanką miasta”, czy też dbanie o to, by różne grupy “były obecne we wszystkich przestrzeniach życia społecznego”. Natomiast wśród zasad, które zgodnie z Polityką powinny określać wszelkie działania władz miasta i administracji, określono m.in. wytyczne takie jak:

- “Miasto dba o dostępność swoich zasobów i usług dla wszystkich mieszkających w nim osób – pod względem infrastrukturalnym, językowym i ekonomicznym”,
- “Miasto wspiera dialog, otwartość na różnorodność i poznanie się jego mieszkanki i mieszkańców”,
- oraz “Miasto umożliwia wszystkim swoim mieszkańcom i mieszkankom wpływ na jego rozwój”.

Ta ostatnia zasada została opisana następująco: “Chcemy, by wszystkie osoby mieszkające w Warszawie miały przekonanie, że są w niej mile widziane. Co więcej, powinny czuć się jej obywatelkami/ obywatelami/ osobami obywatelskimi oraz móc angażować się w rozwój swojego miasta. Dzięki temu zyskują poczucie zakorzenienia, bycia ‘u siebie’ i współodpowiedzialności za Warszawę. W tym celu zapewniamy wszystkim zainteresowanym dostęp do rozmaitych form zaangażowania na rzecz dobra wspólnego. Dbamy o to, by procesy partycypacyjne

były dostępne dla każdego, a zapraszając do udziału w nich, stosujemy język równościowy i niewykluczający. Dążymy również do tego, by poznać perspektywę osób, które dotychczas nie korzystały z możliwości wpływu na rozwój stolicy oraz wzmacniamy głos słabo słyszalnych grup”.

Zasada ta wprost dotyczy zatem włączenia różnorodnych grup, w tym cudzoziemców/ cudzoziemek, do współdecydowania o mieście. Podobny zapis odnaleźć można w tabeli z rekomendacjami odnoszącymi się do Celów Operacyjnych Strategii #Warszawa2030. Rekomendacja do Celu 1.2. “Wspólnie decydujemy o naszym mieście” została opisana jako: “Wsparcie zaangażowania społecznego osób z różnych grup społecznych, m.in. przez zwiększanie dostępności miejskich narzędzi partycypacji i innych form aktywności obywatelskiej dla osób o szczególnych potrzebach związanych z dostępnością językową lub kulturową, niepełnosprawnością czy wiekiem”. Zapisy Polityki z założenia mają charakter ogólny, dlatego sposoby, w jakie miasto poprawi dostępność językową i kulturową programów partycypacyjnych, tak aby wspierać aktywność społeczną m.in. zamieszkałych w Warszawie migrantów/ migrantek, wymagać będą doprecyzowania¹³⁸.

Więcej informacji o dokumencie można przeczytać [na stronie miasta](#), treść Polityki Różnorodności dostępna jest [na portalu miejskim](#).

¹³⁸ Miasto st. Warszawy, *Polityka Różnorodności Społecznej*, s. 24, Warszawa 2022, [on-line]: ([Polityka Różnorodności Społecznej](#) [2.06.2022]).

Partycypacja migrantów i migrantek we Wrocławiu

Wybrane programy partycypacyjne

Mikrogranty

“Program pozwala na podjęcie aktywności w mieście, która może mieć charakter integracyjny, animacyjny, edukacyjny, rekreacyjny czy artystyczny. Projekty, realizowane we współpracy z Wrocławskim Instytutem Kultury i Fundacją Umbrella, zakładają aktywne zaangażowanie uczestników i uczestniczek w proponowane wydarzenia, co pozwala osobom z doświadczeniem migracyjnym czy uchodźczym na zawiązywanie i umacnianie więzi w działaniu i bezpośrednim kontakcie z innymi osobami. (...) Mikrogranty to (...) program (...), który pozwala na zgłoszenie swojej inicjatywy osobom z doświadczeniem migranckim i/ lub uchodźczym. Osoby współpracujące w ramach ścieżki dla młodzieżowych grup nieformalnych oraz ścieżki dla osób fizycznych i grup nieformalnych nie muszą mieć zezwolenia na pobyt, by podjąć (...) bezkosztową współpracę. W przypadku pobierania przez takie osoby wynagrodzenia za np. koordynację projektu, niezbędne jest takie pozwolenie lub certyfikat rezydencji podatkowej, jednak bycie liderem czy liderką projektu, w przypadku, gdy wynagrodzenie nie jest uwzględnione – jest jak najbardziej dopuszczalne”. (Opis opracowany przez Alicję Pietrzyk – koordynatorkę ścieżki Mikrograntów młodzieżowych, Fundacja Umbrella.)

Mikrogranty – ścieżka dla osób fizycznych i grup nieformalnych

Z danych¹³⁹ przekazanych przez koordynatorkę ścieżki dla osób fizycznych i grup nieformalnych programu Mikrogranty Annę Bieliz z Wrocławskiego Instytutu Kultury wynika, że od 2017 r. do połowy 2022 r. wśród wnioskodawców/ wnioskodawczyń było

¹³⁹ Przekazanie danych dot. aktywności wnioskodawców o pochodzeniu migranckim i/lub uchodźczym w Programie Mikrogranty – ścieżka dla osób fizycznych i grup nieformalnych – nastąpiło na mocy umowy partnerskiej pomiędzy Wrocławskim Instytutem Kultury a Fundacją na Rzecz Studiów Europejskich.

31 osób z doświadczeniem migracyjnym, w tym osiemnaście pochodzących z Ukrainy, po dwie z Rosji i Francji, po jednej z Gruzji, Włoch, Hiszpanii, Iranu, USA i Meksyku. Pozostałe trzy osoby nie określiły w aplikacji swojej narodowości. Łącznie

osoby z doświadczeniem migracyjnym złożyły 38 projektów, z czego:

- siedem zostało odrzuconych ze względów formalnych,
- dziewiętnaście przeszło ocenę formalną, ale nie otrzymało finansowania,
- dwanaście projektów zgłoszonych przez dziewięć osób migranckich (sześć z Ukrainy, dwie z Rosji i jedną z Iranu) uzyskało dofinansowanie i zostało zrealizowanych. Wśród liderów–migrantów jedna osoba otrzymała grant dwukrotnie, a jedna – trzykrotnie.

Część z ww. projektów składanych było w grupach nieformalnych, w których byli zarówno obywatele Polski, jak i migranci/ migrantki. Wydaje się, że wspólne składanie wniosku jest dobrą praktyką, ponieważ pozwala nie tylko na pokonanie ewentualnej bariery językowej związanej np. z koniecznością opracowania wniosku w języku polskim, jak też na ścisłą współpracę w międzykulturowej grupie podczas realizacji inicjatywy.

Po raz pierwszy osoba o doświadczeniu migracyjnym otrzymała grant w 2019 r. W 2020 r. zrealizowano trzy projekty składane przez osoby migranckie (w każdym naborze po jednej inicjatywie), w 2021 r. – cztery projekty (dwa w naborze I, po jednym w naborach II i III). W I naborze 2022 r. dofinansowanie uzyskały zaś jednocześnie cztery inicjatywy zgłoszone przez migrantów/ migrantki. Nabór ten był również rekordowy pod względem liczby projektów – wnioski złożyło dziewięcioro migrantów. Należy zauważyć, że tak wysoka liczba była efektem wzmożonej aktywności związanej z początkiem wojny w Ukrainie.

Oprócz przedsięwzięć, których zarówno wnioskodawcami/ wnioskodawczyniami, jak i liderami/ liderkami były osoby migranckie, istnieją inicjatywy, które składane przez inne osoby były ostatecznie (współ)realizowane przez osoby przyjezdne. Pierwszy projekt koordynowany przez osobę nie pochodzącą z Polski miał miejsce w 2018 r. Łącznie osoby migranckie, które nie były wnioskodawcami, zrealizowały cztery projekty (po jednym w latach: 2018 i 2019 oraz dwa w 2020 r.).

Wśród projektów składanych i realizowanych przez osoby migranckie wyróżnić można inicjatywy o charakterze: artystyczno-kulturalnym, międzykulturowym i integracyjnym, ekologicznym, edukacyjnym oraz mającym na celu zwiększenie dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

Wśród **działań artystyczno-kulturalnych** wymienić należy:

- Rękodzielniczy projekt “Jazzowe kosze” (edycja 20. – maj 2019 r.), w ramach którego uczestnicy i uczestniczki zaproszeni zostali do wykonania koszy z włóczki podczas warsztatów odbywających się we wrocławskich parkach. Na spotkaniach można było nie tylko poznać sąsiadów/ sąsiadki, ale i posłuchać muzyki jazzowej.
- Projekt „Poetyka nadodrzańskich szyldów i witryn. Dokumentujemy i tworzymy!” (edycja 27. – wrzesień 2021 r.), mający na celu zwrócenie uwagi mieszkańców i mieszkank Nadodrza na osiedlowe szyldy i witryny wykonane w estetyce TypoPolo. Zorganizowano spacer po Nadodrze i warsztaty, przybliżające charakterystyczne cechy tej estetyki, podczas których uczestnicy/ uczestniczki mogli/ mogły stworzyć własne plakaty inspirowane tym stylem. Zwieńczeniem była wystawa zaprojektowanych prac.
- Inicjatywę „Pryvit – warsztaty artystyczne na Wielkiej Wyspie” (edycja 28. – marzec 2022 r.), czyli cykl warsztatów plastycznych, muzycznych i filmowych. Zakończono ją otwartym spotkaniem, podczas którego zaprezentowane zostały prace wykonane w ramach projektu: zin, polsko-ukraiński śpiewnik oraz film o mieszkańcach i mieszkankach Wielkiej Wyspy¹⁴⁰.
- Przedsięwzięcie „Mikrokoncerty na Nadodrze” (edycja 16. – luty 2018 r.), które zakładało zorganizowanie pięciu wydarzeń muzycznych w prywatnych mieszkaniach na osiedlu Nadodrze. Do udziału w koncertach zaproszono sąsiadów/ sąsiadki – mieszkańców/ mieszkanki osiedla.

Projekty o charakterze międzykulturowym przybliżyły wybrane elementy kultury kraju lub regionu pochodzenia lidera/ liderki projektu. Poprzez inicjatywę „Byliny to nie bliny” (edycja 24. – wrzesień 2020 r.) autorka chciała przekazać wrocławianom i wrocławiankom wiedzę o bylinach, czyli pieśniach rosyjskich. W ramach tego

¹⁴⁰ Zobacz artykuł Gazety Wrocławskiej:

gazetawroclawska.pl/mikrogranty-przyznane-14-inicjatyw-zgloszonych-przez-wroclawian-poznajcie-laureatow/ga/c3-16290083/zd/56183055, [10.06.2022].

działania odbyły się: wykład o m.in. historii i formie bylin, a także warsztaty storytellingowe, podczas których, oprócz zdobycia wiedzy nt. tego, jak opowiadać, można było stworzyć własne pieśni. Wydarzeniem finałowym był "Wieczór opowiadania", kiedy odbyły się występy opowiadaczy/ opowiadaczek.

Na elementach kultury słowiańskiej skupiało się z kolei kilka projektów składających się z warsztatów wykonywania tradycyjnych lalek mocy – motanek (projekty: "Lalki i bajki – międzykulturowe spotkania artystyczne" – edycja 22./ 2020 r, „Lalki i bajki 2 – cykl międzykulturowych spotkań rodzinnych” – edycja 25./ 2021 r, "Zrób lalkę – stwórz bajkę – cykl międzykulturowych warsztatów rodzinnych" – edycja 26./ 2021 r. oraz "Motanki z Ukrainą" – cykl otwartych warsztatów artystycznych w języku ukraińskim, polskim, rosyjskim i angielskim” – edycja 28. / 2022 r.). Na zajęciach poznawano historie i legendy ludowe, a także baśnie i bajki pochodzące z krajów słowiańskich.

Wśród **projektów integracyjnych, służących nawiązaniu znajomości między stałymi mieszkańcami/ mieszkankami Wrocławia i nowo przyjezdnymi osobami** wyróżnić należy działania: "Poznaj Kulturę Sąsiada: Ukraina" oraz "Ramię w ramię. Szczepińska wymiana polsko-ukraińska" (oba projekty realizowane w ramach edycji 28. z marca 2022 r.). W ramach tych inicjatyw przybliżono elementy kultury ukraińskiej – m.in. potrawy, tradycyjne malarstwo Petrykiwka, wyplatanie wianków, muzykę i taniec. Odbywały się również inne warsztaty, mające na celu wspólne spędzanie czasu w międzykulturowej grupie oraz relaksację: joga śmiechu, joga relaksacyjna wspólne przygotowywanie posiłku, warsztaty rękodzielnicze i introligatorskie itp. ("Ramię w ramię. Szczepińska wymiana polsko-ukraińska").

Osoby z doświadczeniem migracyjnym poprzez uzyskane dofinansowanie z programu Mikrogranty realizowały również **działania o charakterze ekologicznym, w tym nawiązujące do idei less waste**. Projekt "Szafy do wymiany różnościami na Sepolnie, Biskupinie i Bartoszowicach" (edycja 22. – luty 2020 r.) miał na celu zwrócenie uwagi na to, czym są odpady, które produkujemy, oraz pokazanie, jak można ograniczyć ich powstawanie dzięki wymianom z innymi czy naprawie zepsutych przedmiotów. Uczestnicy i uczestniczki zastanawiali się również nad planem promowania idei powstawania osiedlowych "szaf do wymiany różności". Z kolei działanie "Zmień plastiki w dobre nawyki" (edycja 19. – luty 2019 r.) służyło zapoznaniu mieszkank i mieszkańców z informacjami o rodzajach plastiku i

przekazaniu wiedzy nt. jego wpływu na środowisko, a także – poznaniu zasad zrównoważonego rozwoju. Na warsztatach za pomocą maszyny do przetwarzania plastiku przerabiano nakrętki w doniczki i sadzono do nich rośliny. Oba te działania zakładały spotkania o **charakterze edukacyjnym**. Ten wymiar widoczny był również w projekcie “Polish jest spoko! – conversation meetings” (edycja 22. – luty 2020 r.), realizowanym przez grupę nieformalną “Spoko Polish”, której jedną z członkiń była lektorka z Australii. Inicjatorzy i inicjatorki przedsięwzięcia zaproponowali przeprowadzenie cyklu spotkań konwersacyjnych z języka polskiego dla mieszkańców i mieszkank Wrocławia pochodzących z różnych krajów. Każde spotkanie poświęcone było innej tematyce i miało na celu pomoc w porozumiewaniu się w sytuacjach z życia codziennego osobom z zagranicy mieszkającym we Wrocławiu.

Ostatnia z kategorii projektów realizowanych przez migrantów/ migrantki w ramach Mikrograntów dotyczyła **dostępności przestrzeni publicznej oraz kultury dla osób z niepełnosprawnościami** wzroku i słuchu. W ramach przedsięwzięcia „Doznanie ciszy. Przedstawienie kultury osób Głuchych oraz działania w Polskim Języku Migowym na Nadodrze” (edycja 23. – maj 2020 r.) jego inicjatorka zaproponowała integracyjne warsztaty ceramiczne dla mieszkańców i mieszkank Nadodrze dobrze słyszających i Głuchych, a także zorganizowała spacer po osiedlu, podczas którego osoby obecne badały dostępność lokali usługowych pod kątem potrzeb osób niesłyszających/ niedosłyszających. Oprócz tego działanie objęło: minikurs języka migowego (polski język migowy – PJM), stworzenie kart zawierających podstawowe zwroty w PJM i informacji ważnych w kontekście porozumiewania się z osobami niesłyszającymi, a także wywiady z osobami głuchymi. W kolejnym projekcie „Doznanie zmysłów – warsztaty i rozmowy o dostępności” (edycja 25. – luty 2021 r.) ta sama pomysłodawczyni pracowała zarówno z osobami niesłyszającymi/ niedosłyszającymi, jak i niewidzącymi/ niedowidzącymi. W ramach działania odbyły się rozmowy z osobami z niepełnosprawnością wzroku nt. ich życia powszedniego i codziennych wyzwań, a także nt. sposobów na poprawę dostępności oferty kulturalnej. Podczas projektu miały miejsce dwa cykle warsztatów ceramicznych – jeden dostosowany do potrzeb osób niewidzących, drugi zaś – niesłyszających.

Większość wymienionych wyżej inicjatyw nie tylko **podejmowanych było przez osoby z doświadczeniem migracyjnym, ale i angażowało migrantów/ migrantki w charakterze uczestników/ uczestniczek projektów.**

Wśród ww. projektów, w których brali udział migranci i migrantki, wymienić można: "Jazzowe kosze", "Mikrokoncerty na Nadodrze", "Polish jest spoko! – conversation meetings", "Szafy do wymiany różnościami na Wielkiej Wyspie", "Lalki i bajki – międzykulturowe spotkania artystyczne", "Byliny to nie bliny", "Zrób lalkę, stwórz bajkę – cykl międzykulturowych warsztatów rodzinnych", "Poetyka nadodrzańskich szyldów i witryn. Dokumentujemy i tworzymy!", "Pryvit – warsztaty artystyczne na Wielkiej Wyspie", "Motanki z Ukrainą. Cykl otwartych warsztatów artystycznych", "Poznaj Kulturę Sąsiada: Ukraina", "Ramię w Ramię. Szczepińska wymiana polsko-ukraińska".

Zarówno oni, jak też uchodźcy i uchodźczynie, włączali się w przedsięwzięcia zgłaszane i realizowane przez liderów/ liderki z Polski.

Do projektów realizowanych przez osoby z Polski, w których brali udział migranci i migrantki zaliczyć należy: "Pieśniopisy. Historie pieśnią przeplatane/ Спиви Польщі та України які творять гармонію культур" (Edycja 28. / 2022), "Pikniki sąsiedzkie na Przedmieściu Świdnickim" (Edycja 28. / 2022), "Mamo, zadbaj o siebie! Warsztaty dla ciała i umysłu" (Edycja 27. / 2021), "Mówimy po polsku! Aktywna nauka języka" (Edycja 27. / 2021), "Rozsmakuj się w Psim Polu" (Edycja 26. / 2021), "Od wykluczenia i stagnacji do sportu i rekreacji" (Edycja 26. / 2021), "Czy zostaniesz moim sąsiadem?" (Edycja 26. / 2021), "Kto tu mieszka? Ludzie w architekturze Placu Grunwaldzkiego" (Edycja 25. / 2021), "Poznaj kulturę sąsiada: Hiszpania" (Edycja 24. / 2020), "Pieśni uzdrawiające Wrocław vol. 2" (Edycja 24. / 2020), "Pole do działania – dziewczynskie warsztaty aktywistyczne" (Edycja 23. / 2020), "Pieśni uzdrawiające Wrocław" (Edycja 22. / 2020), "Kiszenie z seniorkami, czyli aktywne babcie z Nadodrza nauczą Cię co i jak ukusić" (Edycja 21. / 2019), "SLOW JOGGING WROCŁAW FABRYCZNA Vol. II, czyli truchtając poznaj swój park" (Edycja 19. / 2019), „Na Salonach”, czyli współczesne

dobrze manierey” (Edycja 18. / 2018), “Ożywiemy zabytkowe uliczki Tarnogaju” (Edycja 18. / 2018) oraz “Kolorowy Zakrzów” (Edycja 17. / 2018).

W 2018 r. we wszystkich projektach Mikrograntów – ścieżki dla osób fizycznych i grup nieformalnych – uczestniczyło ok. 40 osób migranckich, w 2019 r. – ok. 20 osób, w latach 2020 i 2021 – ok. 95 – 100 osób, zaś w 2022 r. w ramach jednej edycji Programu (28. edycja, która zbiegła się z wybuchem wojny w Ukrainie) – ok. 200 osób.

Mikrogranty NGO

Z przekazanych przez Kazimierza Szepielę z Fundacji Umbrella szacunkowych danych nt. projektów w ramach ścieżki Mikrograntów dla młodych organizacji pozarządowych wynika, że do połowy 2022 r. w ramach tej ścieżki programu dofinansowanie uzyskało 17 projektów o charakterze międzykulturowym realizowanych przez 15 różnych organizacji. Cztery z nich to organizacje (współ)tworzone przez migrantki i migrantów związanych z Wrocławiem¹⁴¹, takie jak:

Fundacja Polsko-Włoska Kontatto, Fundacja Urban Memory, Stowarzyszenie Białoruski Związek Solidarności oraz Fundacja UANITED.

W ramach projektu zatytułowanego “Z ziemi włoskiej do polskiej” (III nabór, 2020 r.), realizowanego przez Fundację Polsko-Włoską Kontatto, zorganizowano cztery lekcje gotowania (prowadzone przez osoby z Włoch oraz z Polski) oraz koncert grup muzycznych z obu tych krajów. Inicjatywa zaproponowana przez Fundację Urban Memory, czyli “Piknik dla mieszkańców na Gwarnej z historią Wrocławia w tle” (II nabór, 2021 r.), zakładała przybliżenie historii kilku postaci związanych z istniejącym dawniej przy ul. Gwarnej cmentarzem żydowskim i społecznością żydowską Breslau. Koordynatorzy tego projektu zaproponowali budowanie relacji z mieszkańcami/ mieszkankami i przybliżenie im opowieści o tożsamości tego miejsca w czasie dwudniowego pikniku, wspólne rozmowy, muzykę, a także poczęstunek kuchni żydowskiej i izraelskiej.

¹⁴¹ Do organizacji (współ)wzorzonych przez migrantów zaliczam te podmioty, których przynajmniej jeden z członków zarządu lub rady jest osobą pochodzącą z innego kraju. Informacje o członkach zarządu czerpałam z rejestru KRS oraz stron internetowych organizacji.

W przeciwieństwie do próby nawiązania do przeszłości miasta działania realizowane przez Stowarzyszenie Białoruski Związek Solidarności oraz Fundację UANITED odnosiły się do aktualnej sytuacji nowych mieszkańców/ mieszkanki miasta pochodzących z Białorusi oraz Ukrainy. Projekt tej organizacji (I nabór, 2022 r.) składał się z dwóch działań: kursu języka polskiego (poziom podstawowy) dla dorosłych z Białorusi i Ukrainy, a także zajęć edukacyjnych dla dzieci w języku białoruskim i wspólnych wydarzeń z elementami kultur: białoruskiej i ukraińskiej. Działania te miały przyczynić się do: ułatwienia znalezienia pracy i rozwiązywania kwestii administracyjnych przez dorosłych Białorusinów i Ukraińców, przybliżenia i promocji kultur: białoruskiej i ukraińskiej, a także do budowania więzi pomiędzy białoruską i ukraińską społecznością Wrocławia. Z kolei przedsięwzięcie „Друзи і прияці” (II nabór, 2022 r.) realizowane przez Fundację UANITED miało na celu – poprzez wydarzenia tematyczne (kulturalne, muzyczne, związane z tradycją i zwyczajami nowoprzybyłych i wieloletnich mieszkańców i mieszkanki Wrocławia) – umożliwienie osobom uchodźczym z Ukrainy poznanie miasta i ludzi mieszkających tu długo.

W przypadku pozostałych kilkunastu projektów odnoszących się do tematyki międzykulturowej zaobserwować można również **podział na przedsięwzięcia realizowane przed wybuchem wojny w Ukrainie i projekty powstałe w odpowiedzi na potrzeby mieszkańców i mieszkanki miasta z doświadczeniem uchodźczym**. Te pierwsze skupiają się przede wszystkim na przybliżaniu wieloletnim wrocławianom i wrocławiankom elementów odmiennych kultur (np. Ameryki Łacińskiej: I i II edycja projektu “Od nas dla was – Ameryka Łacińska we Wrocławiu” - nabór III 2020 r. i I 2021 r., Fundacja na Rzecz Badań, Edukacji i Popularyzacji Kultur Świata - Mundus; “Viva Szczepin!” – Fundacja Kultura Brzmienia – nabór II, 2021) czy Afryki (“Festiwal Tacy Sami – mali wrocławianie w podróży po Afryce” – Fundacji Akra, nabór III 2020 r.) poprzez różnorodne warsztaty i spotkania z osobami pochodzącymi z różnych krajów (“Szczypta świata na Szczepinie” – Stowarzyszenie Serce Szczepina – nabór I, 2020 r.) oraz zaznajomienie mieszkańców/ mieszkanki grodu nad Odrą z wielokulturowym charakterem miasta (“Na tropie wrocławskiej wielokulturowości – przestrzeń otwartego dialogu”, Fundacji Dobrych Czasów, nabór I, 2021) oraz inicjatywę Fundacji Żydoteka pn. “Borek. Historia i sztuka” (nabór I, 2022 r.).

Inicjatywy z I i II naboru 2022 r. powstały w reakcji na nagłe zmiany w strukturze społeczności miasta związane z rozpoczęciem wojny na terenie Ukrainy. Zakładają one działania dla nowych mieszkańców/ mieszkanki lub z nimi. Projekty te mają na celu:

- Budowanie relacji między osobami mieszkającymi tu od lat i tymi, które tu niedawno przyjechały, oraz między mieszkańcami/ mieszkankami osiedli, a także wzajemne poznawanie kultur i tradycji m.in. poprzez warsztaty kulinarne, plastyczne, rękodzielnicze i muzyczne czy zajęcia sportowe i językowe (“Po sąsiedzku” – Przyjazny Tarnogaj, nabór I, 2022, “Kulturka bez lipy” – Stowarzyszenie kulturalne BEZ CIŚNIENIA, nabór II, 2022, “Nowy dom, nowa szkoła - wspólny początek. Międzykulturowy piknik integracyjny dla mieszkańców Popowic” – Fauna i Flora Popowic, nabór II, 2022).
- Udzielenie praktycznego wsparcia nowo przybyłym osobom o doświadczeniu uchodźczym (m.in. poprzez zapewnienie dostępu do informacji, wzmacnianie zdolności adaptacyjnych, organizację zajęć z języka polskiego, spotkania z psychologami; projekty: “Integracja, adaptacja, akceptacja - o wspólnym życiu w obliczu konfliktu” - Fundacji Dobrych Czasów, nabór I, 2022, “Wspieranie dzieci i młodzieży uchodźczej z Ukrainy poprzez organizację Centrum Rozwoju PRZYSTAŃ” - Stowarzyszenia Unia Rozwoju - nabór I, 2022).
- Zwiększenia wiedzy stron ukraińskiej (dzieci i rodzice) oraz polskiej (nauczyciele) nt. odmiennych systemów edukacji w Polsce i Ukrainie (“Szkoła w pigułce”, Razem w szkole - Centrum edukacyjno-pedagogiczne, nabór II, 2022).

Mikrogranty młodzieżowe

Z szacunkowych danych nt. projektów w ramach ścieżki Mikrograntów dla nieformalnych grup młodzieżowych przekazanych przez Alicję Pietrzyk oraz Kingę Borkowską z Fundacji Umbrella wynika, że od 2018 r. do połowy 2022 r. w ramach tej ścieżki programu **osoby o doświadczeniu migranckim (lub grupy nieformalne, których członkami/ członkiniami były osoby z takim doświadczeniem) zgłosiły dziewięć projektów**. W 2019 r. przez osoby z doświadczeniem migranckim (lub grupy nieformalne, których członkami/ członkiniami były osoby z doświadczeniem

migranckim) złożonych zostało 4 projekty, w 2021 r. – 3, a w 2022 r. - 2. W latach: 2018 oraz 2020 nie odnotowano projektów zgłaszanych przez osoby migranckie. Warto zaznaczyć, że są to dane szacunkowe, ponieważ koordynatorzy Mikrograntów młodzieżowych nie zbierają danych dot. pochodzenia członków/ członkiń grup inicjatywnych. Łącznie od 2018 r. dofinansowanie uzyskało sześć przedsięwzięć (współ)realizowanych przez osoby migranckie:

- 3 projekty w 2019 r. (“Bądźmy razem”, “Łosiedlowy Klub Planszówkowy”, “Me som ROM – Sąsiadka Integracja”),
- 1 projekt w 2021 r. (“Warsztaty artystyczne – malowanie pejzażu”),
- 2 projekty w 2022 r. („Dzień Afgański w ASSA”, „Warsztat rozwojowy – wspólny oddech”).

Część z tych inicjatyw miała na celu **pokazanie młodym mieszkańcom i mieszkankom innych kultur**, np. poprzez zorganizowanie dnia kultury afgańskiej w liceum ASSA (“Dzień afgański w ASSA”) czy obchody Międzynarodowego Dnia Roma (“Me som ROM”). Inne przedsięwzięcia służyły **budowaniu więzi** – w ramach projektu “Bądźmy razem” realizowanego w ZS nr 1 zorganizowano warsztaty integracyjne, spotkanie międzypokoleniowe, powstały też siedziska do szkolnej Strefy Przyjaźni. Wśród projektów składanych przez młodzież polską i migrancką znalazły się pomysły na działania mające na celu **odreagowanie przez młodych trudnych sytuacji związanych z pandemią COVID-19 i wojną w Ukrainie**. Działanie “Warsztaty artystyczne – malowanie pejzażu” realizowane w 2021 r. miało na celu relaks, uspokojenie i poprawę nastroju członków i członkiń społeczności polsko-ukraińskiej zamieszkałej na osiedlu Tarnogaj. Z kolei projekt “Warsztat rozwojowy – wspólny oddech” z 2022 r., w ramach którego młodzi pracowali z ciałem i głosem, poznawali metody relaksacyjne i oddechowe, służył obniżeniu napięcia, rozładowaniu emocji oraz integracji młodzieży szkół ponadpodstawowych.

Warto zauważyć, że z roku na rok **wzrasta liczba inicjatyw o charakterze międzykulturowym i integrującym różnorodne grupy mieszkańców/ mieszanek** miasta, zgłaszanych i realizowanych przez młodzież w ramach programu Mikrogranty. W 2018 r. dofinansowanie uzyskały trzy tego typu projekty (1. “Ohayo Anime – dzień dobry Anime” – inicjatywa przybliżająca młodzieży japońskie filmy anime, 2. “Grabschen – spacer po Grabiszynie w Breslau” – projekt, w ramach którego

harcerze z Grabiszyna pokazali, jak wyglądało osiedle za czasów niemieckich, 3. "Muzyka wielu kultur", czyli warsztaty muzyczne prezentujące różnorodność kulturową), podobnie jak w latach: 2019 (1. "Me se ROM – sąsiedzka integracja", 2 i 3 – działania przybliżające elementy kultur Azji, "Muzyczna podróż do Tybetu" – koncert gongów tybetańskich w Centrum Aktywności Tarnogaju, "Azja - ICC ... polskim Intercity przez kontynent kontrastów" – warsztaty i zabawy kulinarne, kulturalne, muzyczne i artystyczne dla dzieci ze świetlicy Tobiaszki prowadzonej przez Fundację Tobiaszki) i 2020 (m.in. "Zielono nam! Wielka podróż świętego Patryka z zielonej Irlandii na zielone Sępólno poprzez granice, języki i religie", "Japonia znana i nieznana", "5 stron świata" – integracyjne spotkanie o charakterze kulinarnym). W 2021 r. zrealizowano już siedem takich działań ("Warsztaty artystyczne – malowanie krajobrazu"; "Kolory Mozaiki" – warsztaty artystyczne i rękodzielnicze; "5 smaków świata", "Warsztaty kulinarne – kuchnia ukraińska" oraz "Słodkie rośliny"; projekt "Tobiaszcon" który miał na celu przybliżenie elementów kultury Japonii m.in. poprzez prezentacje związane z tym krajem, czy inicjatywa "Ekipa 3R, czyli Równi, Różni, Różnorodni" w której założono przeprowadzenie warsztatów przybliżających m.in. tematy takie jak dyskryminacja czy empatia), zaś w pierwszych dwóch naborach 2022 r. dofinansowanie otrzymało ich aż trzynaście. Oprócz projektu "Dzień afgański w ASSA", były to przede wszystkim projekty odpowiadające na lokalną sytuację związaną z przyjazdem osób uchodźczych z Ukrainy. Wśród tego typu inicjatyw wyróżnić należy wydarzenia plenerowe w grupie wielokulturowej (m.in. projekt "Bliższe strony Świata-Ukraina", w ramach którego zorganizowano piknik sąsiedzki na Hubach, oraz działanie „Ping-pong pod Brochwaldem” – turniej ping-ponga i turniej rycerski na Brochowie). Obok wydarzeń na powietrzu wśród projektów zbliżających wieloletnich i nowych mieszkańców Wrocławia wymienić można działania, w ramach których odbyły się różnorodne warsztaty np. wykonywania pudełek zdobionych motywami polskimi i ukraińskimi ("Zaczarowane pudełka"), warsztaty o charakterze artystyczno-muzyczno-wokalno-tanecznym i rękodzielniczym ("Poznanie przez działanie") oraz warsztaty taneczne ("Lek na stres" dla kobiet z dziećmi) i potańcówki sąsiedzkie ("Potańcówki na Oławskim"). Działanie "Lek na stres" – relaks poprzez taniec – można też zaliczyć do grupy projektów o charakterze pomocowym. Wśród tego typu działań znalazły się inicjatywy wspierające dzieci przybyłe z Ukrainy

(projekt "Skazki - bajki od serca", w ramach którego powstała książeczka poruszająca tematykę nadziei) oraz osoby dorosłe z doświadczeniem uchodźstwa (projekt "Rynek pracy – bez obaw", mający na celu wsparcie w podjęciu pracy w Polsce). Należy zauważyć, że oprócz projektów nastawionych na poznanie się nowych i stałych mieszkańców osiedli z Polski i Ukrainy oraz wsparcie tych drugich, w 2022 r. przeprowadzono też inicjatywy integrujące grupy trójnarodowe, polsko-ukraińsko-białoruskie. Warto wymienić: "Wielokulturowo na ludowo" (edycja I i II), projekty, które przybliżyły kulturę, zwyczaje i folklor Białorusi i Ukrainy, oraz działanie "Tworzymy historię sztuki", podczas którego odbyły się warsztaty i plenerowy piknik związane ze sztuką i jej historią.

Warto odnotować także **wzrost liczby osób o pochodzeniu migranckim/ uchodźczym, biorących udział w wydarzeniach**. Według szacunkowych danych w latach 2018–2020 było to ok. 15–20 osób rocznie, a w 2021 r. ok. 30 osób. Projekty realizowane w ramach dwóch pierwszych naborów 2022 r. zgromadziły zaś ok. 70 osób z doświadczeniem migranckim i uchodźczym. Dane dot. pochodzenia uczestników i uczestniczek działań w ramach Mikrograntów młodzieżowych mają charakter szacunkowy. Koordynatorzy programu nie zbierają bowiem informacji na temat pochodzenia uczestników i uczestniczek.

Konsultacje społeczne

W konsultacjach społecznych we Wrocławiu może wziąć udział każdy mieszkaniec i każda mieszkanka miasta, bez względu na wiek, narodowość czy zameldowanie. Dział ds. Partycypacji Wydziału Partycypacji Społecznej UM, który we współpracy z Fundacją na Rzecz Studiów Europejskich odpowiada za konsultacje społeczne we Wrocławiu, nie zbiera jednak danych na temat uczestnictwa migrantów i migrantek w procesach partycypacyjnych. [Główna strona internetowa](#) dotycząca konsultacji społecznych, a także materiały poświęcone poszczególnym procesom konsultacyjnym, dostępne są wyłącznie w wersji polskiej. Warto zauważyć, że procesy te, choć otwarte dla wszystkich, kierowane są również do konkretnych grup mieszkańców/ mieszkanek, np. procesy o charakterze lokalnym (osiedlowym) adresowane są w szczególności do osób zamieszkujących daną okolicę.

Przykładem procesu, w którym organizatorom i organizatorkom zależało zwłaszcza na udziale osób o pochodzeniu migranckim i uchodźczym, były konsultacje pn. "Jaka ma być lokalna polityka integracyjna?" (2022 r.). W ich ramach można było wypowiedzieć się na temat założeń polityki miejskiej ustnie (podczas spotkania¹⁴²) lub pisemnie (poprzez formularz opinii dostępny on-line w językach: polskim, angielskim i ukraińskim). Wśród tematów poruszanych podczas rozmowy wskazano: edukację i integrację międzykulturową dzieci i młodzieży, utrzymanie zaangażowania wolontariuszy/ wolontariuszek (wiele osób chciało pomagać osobom uciekającym do Polski po wybuchu wojny), wsparcie procesu usamodzielniania się migrantów/ migrantek i uchodźców/ uchodźczyń, włączanie przedstawicieli/ przedstawicielek tych grup w lokalne procesy społeczne, migranci/ migrantki i uchodźcy/ uchodźczynie w lokalnych społecznościach, rozwiązywanie konfliktów międzykulturowych oraz uwzględnianie potrzeb i zasobów migrantów/ migrantek i uchodźców/ uchodźczyń w lokalnych dokumentach strategicznych. Co istotne, do udziału w konsultacjach zaproszono również dzieci i młodzież. Ich opinie (w tym uczniów i uczennic klas przygotowawczych i międzykulturowych) zbierano podczas warsztatów konsultacyjnych w jednym z wrocławskich liceów oraz mailowo. Konsultacje dot. kształtu polityki integracyjnej Wrocławia były częścią kilkudniowego wydarzenia pn. "Dialogopolis", które w 2022 r. odbyło się pod hasłem "Miasto włączające". Rozmowy poświęcone były wyzwaniom, postawionym przed lokalną społecznością w związku z wojną w Ukrainie. Chodziło o to, by naświetlić perspektywę osób migranckich, uchodźczych i zaangażowanych w działania pomocowe.

Rady osiedli (RO)

Wrocław podzielony jest na 48 osiedli. Każde z nich ma swoją radę. Zgodnie z obowiązującymi przepisami radnym osiedla może zostać pełnoletnia osoba, mająca obywatelstwo polskie lub innego kraju UE, jest wpisana do rejestru wyborców na

¹⁴² Nagranie *Dialogopolis 2022 – Miasto włączające* cz. 2, zawierające m.in. podsumowanie dyskusji w ramach spotkań stolikowych, [on-line]: www.facebook.com/czasoprzestrzenzajezdniadabie/videos/1168843073914546, [2.06.2022].

terenie danego osiedla oraz stale je zamieszkuje¹⁴³. Ostatnie wybory do rad osiedli miały miejsce w 2021 r. W materiałach dostępnych na stronie internetowej poświęconej ich wynikom nie wskazano, czy wśród kandydatów i kandydatek lub wśród nowo wybranych radnych byli obywatele innych krajów UE, w opublikowanych protokołach trudno odnaleźć “obcobrzmiące” imiona czy nazwiska (choć należy pamiętać, że wyszukiwanie innych niż polskie imion czy nazwisk nie jest oczywiście właściwym kryterium pozwalającym stwierdzić, czy ktoś jest czy nie jest obywatelem Polski).

Wrocławski Budżet Obywatelski (WBO)

Nabór projektów

Na stronie poświęconej edycji WBO z 2022 r. w części “Pytania i odpowiedzi” wśród pytań nt. zgłaszania projektów wprost zapisano, że obcokrajowcy oraz osoby niezameldowane we Wrocławiu są uprawnione do składania projektów. Informacja o tym, że każdy mieszkaniec i każda mieszkanka miasta ma możliwość złożenia projektu do WBO pojawia się również w punkcie 7. na podstronie “Zasady WBO 2022”. Jak mówi Przemysław Leszyński z Sekcji ds. Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego, Funduszu Osiedlowego i Osiedli Wydziału Partycypacji Społecznej Urzędu Miejskiego Wrocławia, “na potrzeby WBO posługujemy się tylko pojęciem mieszkańca i na żadnym etapie nie pytamy o narodowość czy obywatelstwo”. W celu poinformowania osób, które nie mówią (biegle) w języku polskim, na temat możliwości wzięcia udziału w WBO oraz składania projektów w edycji z 2022 r., materiały promocyjne przetłumaczono na języki: angielski i ukraiński. 21.01.2022 r. dodano również post w języku angielskim, zachęcający do złożenia projektu.

Głosowanie

W “Zasadach WBO 2022” (pkt. 15) oraz “Pytaniach i odpowiedziach” dot. tej edycji programu można znaleźć informację nt. tego, że uprawnionymi do udziału w głosowaniu są wszyscy mieszkańcy i mieszkanki Wrocławia, bez względu na

¹⁴³ Szczegółowe wytyczne dot. profilu kandydatów na radnych osiedlowych dostępne są w BIP-ie, [on-line: [vademecum-kandydata-na-radnego](#), [5.06.2022].

narodowość, wiek czy zameldowanie. Podobnie jak w przypadku etapu naboru projektów, również w fazie głosowania zadbano o tłumaczenie materiałów na angielski i ukraiński. W językach tych opublikowano: wzmiankę o programie i głosowaniu oraz artykuł i materiał promocyjny (krótki filmik). Co istotne, po raz pierwszy wykonano również tłumaczenie (na te języki) opisów wszystkich projektów poddanych głosowaniu, co mogło realnie przyczynić się do ułatwienia udziału tym, którzy nie znają języka polskiego.

Należy dodać, że Sekcja ds. WBO, Funduszu Osiedlowego i Osiedli nie rejestruje narodowości/ pochodzenia głosujących. Przemysław Leszyński zauważa w korespondencji z autorką niniejszego opracowania, że “zdarzają się osoby o niepolskich imionach i nazwiskach”, jednocześnie podkreśla on, że dotychczas nie było lidera/ liderki zwycięskiego projektu WBO, który nie mówiłby po polsku.

Wyniki ankiet

Ankiety dla migrantów i migrantek

Ankieta dla migrantów i migrantek została opracowana przez Annę Cwynar z Fundacji na Rzecz Studiów Europejskich, po konsultacjach z prof. zw. dr hab. Elżbietą Stadtmüller z Instytutu Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego. Narzędzie to miało pomóc sprawdzić, czy migrantki i migranci mieszkający we Wrocławiu znają lokalne programy umożliwiające aktywne uczestnictwo w życiu publicznym miasta (tzw. programy partycypacyjne) oraz czy biorą udział w tego rodzaju działaniach. Formularze były promowane przez stronę internetową FEPS-u i profil projektu na Facebooku, a także w mediach lokalnych. O wsparcie w dotarciu do migrantów i migrantek poprosiliśmy także organizacje pozarządowe pracujące z tymi grupami mieszkańców/ mieszkanek, zespół programu Mikrograntów i wykładowczynię pracującą ze studentami międzynarodowymi. Formularz dostępny w formie elektronicznej (Formularz Google) składał się z 4 części. Części I-III sprawdzały odpowiednio:

- Czy migrantki i migranci znają wrocławskie programy partycypacyjne, takie jak: Wrocławski Budżet Obywatelski (WBO), Mikrogranty, Fundusz Osiedlowy –

FO (w tym konsultacje prowadzone w jego ramach) oraz konsultacje społeczne i wiedzą o możliwości uczestnictwa w nich;

- znajomość działań instytucji i organizacji takich jak: Centra Aktywności Lokalnej (CAL), organizacje pozarządowe czy rady osiedli i uczestnictwo migrantek i migrantów w nich;
- działania inicjowane przez migrantki i migrantów.

Część IV dotyczyła promocji programów partycypacyjnych wśród migrantów i migrantek. Ankieta została opracowana w taki sposób, że kolejne pytania (lub ich brak) uzależnione były od odpowiedzi udzielonych wcześniej. Formularz przygotowano w czterech językach: polskim, angielskim, ukraińskim i rosyjskim. Łącznie otrzymano 37 ankiet – 18 wypełnionych w języku angielskim, 9 – w języku ukraińskim, 7 – w polskim i 3 – w rosyjskim. Osoby, które wzięły udział w badaniu ankietowym, pochodziły z następujących krajów: Argentyna, Białoruś, Brazylia, Egipt, Francja, Gruzja, Indie, Korea Południowa, Mołdawia, Niemcy, Rosja, Turcja i Ukraina.

Jak wynika z metryczki, umieszczonej na końcu ankiety, wśród badanych:

- 9 było w wieku między 18 a 25 lat,
- 24 było w wieku między 26–29 lat,
- 4 osoby miały od 40 do 65 lat.

Zdecydowana większość badanych była bardzo dobrze wykształcona – 36 osób ma wykształcenie wyższe, a tylko jedna – średnie. 16 osób wskazało, że we Wrocławiu uczy się lub studiuje, 22 zadeklarowały, że pracują, 6 podało, że szuka pracy, 2 – opiekują się członkiem rodziny, jedna jest na emeryturze lub rencie, dwie są wolontariuszami. Dodatkowo jedna pracuje zdalnie dla firmy w Ukrainie. (Tu warto zauważyć, że na pytanie “Czym się zajmujesz we Wrocławiu?” można było wskazać więcej niż 1 odpowiedź).

Długość pobytu we Wrocławiu kształtuje się następująco: 1 osoba mieszkała w mieście krócej niż 6 miesięcy, 12 osób – od 6 miesięcy do roku, 11 – od roku do 2 lat, 7 osób – od 2 do 5 lat, 5 osób – od 5 do 10 lat i 1 osoba powyżej 10 lat. 14 osób planuje stały pobyt we Wrocławiu, 14 nie jest zdecydowanych, co do miejsca zamieszkania, a 9 nie zamierza zostać w mieście na stałe.

W części I ankiety **“Znajomość i uczestnictwo we wrocławskich programach partycypacyjnych”** pytano, czy migranci i migrantki rozpoznają wrocławskie narzędzia partycypacyjne (WBO, Mikrogranty, FO, w tym konsultacje w ramach FO oraz konsultacje społeczne). Odpowiedzi twierdzącej (znane jest co najmniej jedno z wymienionych narzędzi) udzieliło 20 osób, czyli ponad połowa ankietowanych. 14 osób, które słyszały o wrocławskich narzędziach partycypacyjnych, brało udział w co najmniej jednym z tych programów. Osoby te swoją motywację do partycypacji argumentowały m.in.:

- chęcią wpływu na otoczenie i uczestnictwa w życiu społecznym miasta,
- pragnieniem wprowadzenia pozytywnych zmian w mieście, zainteresowaniem rozwojem miasta i najbliższej okolicy,
- możliwością wynagrodzenia działań osób, które do tej pory wykonywały swoją pracę nieodpłatnie, oraz potrzebą realizacji projektu organizacji, w której pracowały,
- chęcią dowiedzenia się, jak działają te programy i jakie korzyści mogą przynieść im samym i społeczności.

Osoby, biorące udział w którejś z form partycypacji we Wrocławiu, zostały również zapytane o to, co “działa”, jeśli chodzi o włączenie migrantów i migrantek do udziału w programie (programach), z którego korzystały, oraz o to, co się nie sprawdza i co należałoby poprawić. Wśród udzielonych wskazówek wymieniono:

- konieczność zapewnienia o tym, że mają prawo do uczestnictwa w programach partycypacyjnych na takich samych zasadach, jak obywatele i obywatelki Polski,
- zintensyfikowanie popularyzacji rezultatów projektów,
- wzmocnienie działań informacyjnych nt. istnienia tych programów,
- udostępnienie informacji o programach w językach obcych (angielskim, ukraińskim) w celu wyeliminowania bariery językowej.

Osoby ankietowane wskazywały na to, że atrakcyjne są dla nich te programy, które pozwalają na realizację projektów o charakterze integracyjnym i na włączenie migrantów i migrantek w lokalne życie społeczno-kulturalne, jak też takie, co umożliwiają realizację własnych inicjatyw. Podkreślano wagę wsparcia ze strony zespołu koordynującego programy – zarówno na etapie naboru projektów (pomoc w

uniknięciu błędów formalnych oraz doprecyzowaniu lub zmiany pomysłu, co wiąże się ze zwiększeniem szansy na otrzymanie dofinansowania), jak i na poszczególnych etapach realizacji działania.

Migranci i migrantki, którzy poleciliby udział w programach partycypacyjnych innym, użyliby argumentów związanych ze wsparciem ze strony koordynatorów programów oraz korzyściami z udziału w programie dla danej osoby i innych członków/ członkiń społeczności. Wśród profitów wymieniano: możliwość wspólnego przyczynienia się do poprawy miasta (w sensie społecznym i infrastrukturalnym) i zwiększenia komfortu jego mieszkańców/ mieszkanki, okazję do realizacji własnych inicjatyw i rozwoju osobistego czy też możliwość nauczenia się realizacji projektu od A do Z.

W związku z chęcią dowiedzenia się, jak widoczne w przestrzeni miejskiej (m.in. na przystankach, na ekranach i kasownikach w komunikacji zbiorowej itp.) ogłoszenia promujące wrocławskie narzędzia partycypacyjne są odbierane przez migrantów i migrantki, w ankiecie zapytano, czy osoby te, widząc materiały promocyjne, rozpoznają, że są one skierowane do wszystkich mieszkańców i mieszkanki miasta, niezależnie od pochodzenia. 14 osób odpowiedziało na to pytanie twierdząco, 11 wybrało odpowiedź "nie wiem", a 12 osób udzieliło odpowiedzi negatywnej.

Ankietowani/ ankietowane przekonani/ przekonane, że narzędzia uczestnictwa są skierowane również do nich jako migrantów i migrantek, argumentowali swoje odpowiedzi tym, że:

- słyszeli o istnieniu programów od pracowników i pracownic NGO lub widzieli taką informację w mediach i na portalach społecznościowych,
- przeczytali opisy interesujących ich programów, z których dowiedzieli się, że jako migrant/ migrantka mogą wziąć udział,
- nigdzie nie jest powiedziane, że migrantki i migranci nie mogą brać udziału lub głosować na projekty, nie ma wymogów takich jak posiadanie polskiego obywatelstwa,
- wiele z projektów jest pisanych przez te migrantów/ migrantki lub nastawionych na wsparcie adaptacji tej grupy osób,
- rozpoznają to po tematyce programów/ projektów,
- uważają, że programy są skierowane do wszystkich, którzy mają pomysły lub po prostu mieszkają w mieście,

- żyją we Wrocławiu i płacą tutaj podatki, więc to także ich miasto i mogą o nim współdecydować.

Z kolei osoby, które uznały, że lokalne programy uczestnictwa ich nie dotyczą, wskazywały na to, że:

- nie wiedziały o istnieniu tych programów,
- informacje i ogłoszenia o programach były dostępne wyłącznie w jęz. polskim, więc nie mogły zrozumieć, czego dotyczą,
- jako osoby nieposiadające polskiego obywatelstwa byli przekonani, że mają ograniczone prawa,
- ich zdaniem programy związane z budżetem dotyczą tylko rdzennych mieszkańców/ mieszkanki,
- nie są stałymi mieszkańcami/ mieszkankami miasta ani danego osiedla,
- jako osoby z innych środowisk, niewiedzące, jak długo będą mieszkać we Wrocławiu, nie mieli poczucia przynależności ani chęci do udziału w inicjatywach miejskich, bądź nie wiedzieli, jak i czy powinni wpływać na lokalną społeczność (może się to zmienić wraz z dłuższym czasem zamieszkania).

Wszystkie osoby, które wypełniały ankietę, zostały na koniec tej części zapytane o to, czy byłyby zainteresowane uczestnictwem lub większym zaangażowaniem w lokalne narzędzia demokracji w przyszłości. Największą motywację wyrażono do włączenia się w działania w ramach programu Mikrogranty: 17 osób uznało, że chętnie wzięłoby udział w projekcie, 11 – wyraziło chęć podjęcia się realizacji projektu, a 13 stwierdziło, że mogłoby pomóc w realizacji takiego projektu. W przypadku Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego 6 osób deklarowało chęć zostania liderem/ liderką projektu, 6 stwierdziło, że mogłoby pomóc w promocji, a 10 uznało, że chciałoby wziąć udział w głosowaniu. 11 ankietowanych osób zadeklarowało też, że chętnie wypowiedziałoby swoją opinię podczas konsultacji.

Warto zauważyć, że spośród migrantek i migrantów, którzy wypełnili ankietę, 10 osób nie wiedziało, czy chce angażować się w programy partycypacyjne, a 2 osoby odpowiedziały, że nie są tym zainteresowane.

Ci, którzy rozważali udział w programach partycypacyjnych, swoją wypowiedź motywowali:

- planem stałego pobytu w Polsce oraz tym, że uczestnictwo w podejmowaniu decyzji i udział w projektach lokalnych mają wpływ na poczucie przynależności do miejsca,
- chęcią bycia częścią aktywnej społeczności lokalnej, większego zaangażowania się w życie Wrocławia, wpływania na społeczeństwo,
- próbą zintegrowania się ze społecznością, poznania jej, nawiązania relacji i możliwością poznania ciekawych ludzi o podobnych poglądach,
- zadowoleniem z życia w danej okolicy,
- tym, że jako mieszkańcy/ mieszkanki miasta mogą angażować się, wpływając na kształtowanie miasta (m.in. zwiększając komfort życia we Wrocławiu czy sprawiając, że miasto będzie ładniejsze),
- chęcią informowania migrantów i migrantek o ww. programach, pragnieniem pracy w w programach partycypacyjnych,
- posiadaniem własnych pomysłów czy doświadczenia w realizacji projektów społecznych i chęcią kontynuacji realizacji tego typu działań,
- dobrymi wrażeniami po realizacji projektu,
- pragnieniem podzielenia się swoimi impresjami związanymi z migracją z nowo przyjezdnymi osobami, chęcią wsparcia adaptacji osób, które przymusowo opuściły swoją ojczyznę.

Z drugiej strony osoby, które nie planują zaangażowania się w życie w mieście, wskazywały, że:

- nie mieszkają już we Wrocławiu lub nie wiedzą, czy zostaną w Polsce na dłużej,
- brakuje im czasu na tego typu działania m.in. ze względu na zobowiązania zawodowe czy konieczność opieki nad członkiem rodziny,
- nie znają języka polskiego.

II część formularza – **“Znajomość i uczestnictwo w działaniach instytucji i organizacji”** – rozpoczynało pytanie o to, czy ankietowani znają bądź słyszeli o podmiotach organizujących (koordynujących) działania włączające mieszkańców i mieszkanki do uczestnictwa, np.: rady osiedli, Centra Aktywności Lokalnej lub wrocławskie organizacje pozarządowe. 23 osoby wskazały, że znają co najmniej jeden taki podmiot, 1 osoba wybrała odpowiedź “nie wiem”, a 13 ankietowanych odparło, że nie zna żadnej z tych organizacji.

Następnie osoby znające tego typu podmioty zostały zapytane o uczestnictwo w organizowanych przez nie inicjatywach, zajęciach lub działaniach. 15 osób odpowiedziało pozytywnie, a 8 – negatywnie. Wśród przedsięwzięć wskazano:

- pracę w organizacji pozarządowej lub w CAL-u,
- koordynację wolontariatu,
- wolontariat w organizacji pozarządowej, wolontariat dla Ukrainy,
- zajęcia prowadzone w CAL-ach,
- narzędzie osiedlowe, w ramach którego społeczność lokalna jest informowana o różnorodnych projektach mających miejsce na danym osiedlu,
- uczestnictwo w wydarzeniach organizowanych przez wrocławskie NGO oraz inicjatywach w ramach Mikrograntów,
- udział w warsztatach, spotkaniach, pokazach filmowych, grach terenowych, wydarzeniach ogólnomiejskich typu Dialogopolis,
- uczestnictwo w imprezach i wydarzeniach organizowanych przez rady osiedli, np. festynach osiedlowych, sprzątaniu osiedla, głosowaniu w ramach WBO,
- organizację projektu w ramach Mikrograntów w siedzibie RO.

Ankietowani poproszeni zostali o wskazanie, czy uważają, że wspomniane przez siebie inicjatywy są dostępne dla migrantów/ migrantek. Wśród zdań wspierających opinię pozytywną na ten temat można wymienić twierdzenia mówiące o tym, że:

- organizacje pozarządowe są osiągalne dla migrantów/ migrantek (wiele NGO pracuje z tą grupą i są one ze sobą powiązane, więc łatwo jest znaleźć różne możliwości i włączyć się w ich działania),
- określone inicjatywy były wprost adresowane do migrantów/ migrantek,
- wybrane działania było promowane, a następnie prowadzone w języku angielskim,
- informacje można łatwo wyszukać w Internecie, m.in. na Facebooku (rady osiedla, WBO, miejskie grupy),
- pracownicy CAL-i i NGO byli otwarci i oferowali wsparcie (np. językowe),
- mieszkańcy/ mieszkanki, którzy/ które chcą wziąć udział w działaniach, mogą to zrobić niezależnie od tego, czy są migrantami/ migrantkami, czy rodowitymi wrocławianami/ wrocławiankami.

Część osób wskazała na przeszkody takie jak: konieczność aktywnego szuk

ania informacji o tego typu przedsięwzięciach oraz brak tłumaczeń informacji o działaniach i prowadzenie ich jedynie w języku polskim.

Osoby, które zaznaczyły, że znają podmioty typu: CAL, rada osiedla i/lub wrocławskie organizacje pozarządowe, poproszone zostały również o określenie, czy chciałby w przyszłości uczestniczyć w spotkaniach organizowanych przez te instytucje. 18 z nich planuje uczestnictwo, 5 nie jest pewnych. Wśród przedsięwzięć, w których ankietowani chcieliby brać udział, należy wymienić:

- wydarzenia społeczno-kulturalne, artystyczne i sportowe,
- inicjatywy plenerowe, np. pikniki, sprzątanie osiedla, festyny osiedlowe, pokazy filmowe,
- warsztaty i zajęcia kierowane do osób dorosłych, w tym – służące rozładowaniu napięć i rozluźnieniu,
- przedsięwzięcia wspierające właściwe traktowanie zwierząt i inicjatywy ekologiczne,
- działania edukacyjne, szkolenia, inicjatywy rozwojowe, np. służące budowaniu kompetencji,
- projekty organizacji pozarządowych dotyczące migrantów/ migrantek,
- działania wspierające obcokrajowców,
- inicjatywy integracyjne, projekty łączące migrantów/ migrantki i “miejscowych”, podczas których można poznać mieszkańców/ mieszkanki danego osiedla,
- działania o charakterze wolontariackim,
- inicjatywy mające na celu poprawę infrastruktury osiedli,
- konsultacje specjalistów (np. psychologa, prawnika).

Część III – **“Działania inicjowane przez migrantki i migrantów”** – sprawdzała, czy migranci i migrantki sami realizują inicjatywy na rzecz społeczności lokalnych.

14 ankietowanych podało, że organizuje różnego rodzaju wydarzenia, spotkania i działania tematyczne, kulturalne bądź sąsiedzkie lub pomaga w ich organizacji.

Wśród nich wymieniono:

- pomoc w tłumaczeniu,

- organizację warsztatów oraz wystawy w ramach projektu, którego uczestnikami i uczestniczkami są osoby uchodźcze z Ukrainy,
- pomoc w organizacji pikników sąsiedzkich w grupie wielokulturowej,
- bycie członkiem/ członkinią stowarzyszenia lub fundacji,
- realizację projektu w ramach Mikrograntów (warsztaty integrujące polskich i ukraińskich mieszkańców/ mieszkanki osiedla),
- współtworzenie spektakli teatralnych adresowanych do polskich i ukraińskich odbiorców/ odbiorczyń,
- wolontariat,
- organizację akcji solidarnościowych w związku z wybuchem wojny w Ukrainie czy koncertów białoruskich wykonawców,
- realizację projektów edukacyjnych dla dzieci,
- prowadzenie spotkań dla organizacji, w której się jest..

Natomiast jeśli chodzi o działania lokalne, jakich migrantki i migranci chcieliby podjąć się w przyszłości, wymieniano:

- inicjatywy artystyczne (projekty, wystawy),
- wydarzenia społeczne, kulturalne i osiedlowe (m.in. festiwale osiedlowe, koncerty lokalnych muzyków),
- działania promujące tematy zrównoważonego rozwoju, ochrony środowiska, zielonej ekonomii,
- projekty mające wpływ na rozwój miasta,
- spotkania i konferencje międzynarodowe,
- wolontariat w organizacjach pozarządowych oraz w ramach działań o charakterze lokalnym,
- działania edukacyjne,
- wymiany językowe,
- działania, w ramach których można dowiedzieć się więcej o Polkach i Polakach,
- inicjatywy i warsztaty integracyjne,
- projekty w ramach Mikrograntów,
- działania wspierające migrantki i migrantów, a także uchodźczynie i uchodźców,

- przedsięwzięcia skierowane do dzieci i młodzieży,
- inne zajęcia tematyczne.

Na koniec tej części ankiety zapytano o znajomość innych animatorów/ animatorek, liderów/ liderki i grup o pochodzeniu migranckim, którzy/ które angażują się w działania we Wrocławiu oraz o typ tych przedsięwzięć. 15 ankietowanych zna takie osoby. Znani im działacze z doświadczeniem migracji to m.in. koordynatorzy i koordynatorki zatrudnieni w NGO (np. przy programie Europejski Korpus Solidarności), jednostki lub organizacje wspierające uchodźczynie i uchodźców, działacze lub organizacje skupiające migrantów i migrantki i koordynujące działania na ich rzecz, osoby prowadzące działania edukacyjne, organizatorzy/ organizatorki działań na rzecz dzieci i młodzieży, osoby prowadzące zajęcia związane z kulturą fizyczną oraz członkowie/ członkinie klubu, mającego na celu rozwój umiejętności przemawiania publicznego.

Ostatnia część formularza, **“Promocja programów partycypacyjnych”**, miała na celu uzyskanie wskazówek dot. rozpowszechniania informacji o wrocławskich narzędziach uczestnictwa w społecznościach migranckich miasta.

Pierwsze pytanie dotyczyło zasadności dodawania w materiałach promujących programy partycypacyjne informacji o tym, że do uczestnictwa w nich nie są wymagane określone dokumenty, polskie obywatelstwo, znajomość języka polskiego itp. Znakomita większość osób, które wypełniły ankietę (36/37), twierdziła, że tego typu informacje powinny zostać zawarte w materiałach o programach. Co więcej, 31 z 37 osób uznało, że na materiałach promocyjnych powinny zostać umieszczone specjalne hasła zachęcające migrantki i migrantów do udziału w nich (6 osób nie zgadzało się z tym postulatem).

Zapytano także o to, poprzez jakie kanały promować wrocławskie programy partycypacyjne, aby dotrzeć do jak najszerszej społeczności wrocławskich migrantek i migrantów. Najlepiej sprawdzi się umieszczanie informacji:

- w przestrzeni publicznej, np. na przystankach komunikacji zbiorowej (32 z 37 osób),
- w mediach społecznościowych na grupach gromadzących osoby z doświadczeniem migracji we Wrocławiu (31 z 37 osób),

- w pojazdach komunikacji miejskiej (28 z 37 osób),
- w mediach społecznościowych organizacji pozarządowych pracujących z osobami z doświadczeniem migracji (23 na 37 osób),
- w mediach społecznościowych przeznaczonych dla programów partycypacyjnych (22 na 37 osób).

Innymi kanałami, o których warto pomyśleć, są:

- strony internetowe organizacji pozarządowych pracujących z osobami z doświadczeniem migracji (tego zdania było 16 z 37 osób),
- szkoły (14 na 37 osób),
- Urząd Miejski: plakaty i ulotki w budynkach, strona www.wroclaw.pl (10 na 37 osób).

Za mniej efektywne kanały promocji programów partycypacyjnych uznano:

- stronę internetową Wrocławskiego Centrum Rozwoju Społecznego i programu Wielokultury (zaledwie 8 z 37 osób wskazało na tę formę informowania),
- miejską stronę na temat partycypacji: www.wroclaw.pl/rozmawia (6 z 37 osób),
- newsletter organizatorów programów partycypacyjnych (6 z 37 osób).

Migrantki i migranci wypełniający formularz nie są przekonani do tego, by o narzędziach partycypacji mówić w mediach lokalnych (prasa – 4/37, telewizja –3/37 czy radio –2/37).

Warto dodać, że osoby, które wypełniały formularz, mogły wskazać własne propozycje miejsc lub kanałów promocji. Wśród zgłaszanych pomysłów należy odnotować:

- uczelnie wyższe (z uwagi na dużą liczbę międzynarodowych studentów),
- Dolnośląski Urząd Wojewódzki,
- agencje zatrudnienia i pośrednictwa pracy,
- zakłady pracy, takie jak fabryki czy magazyny, w których większość pracowników to migranci/ migrantki.

Istotną kwestią poruszaną w tej części ankiety były języki, których operatorzy programów partycypacyjnych powinni używać, aby dotrzeć z informacją do jak najszerszej grupy osób przyjezdnych. Większość ankietowanych, oprócz języka polskiego, sugerowała: angielski (28 wypowiedzi), ukraiński (20 opinii) i rosyjski (8

wskazań). Wśród innych wymieniano: niemiecki (2), białoruski (2), turecki (1), hiszpański (1). Jedna osoba twierdziła, że materiały powinny być dostępne w jak największej liczbie języków, inna zwróciła zaś uwagę na to, że powinno się używać języka polskiego, ale prostego.

Na sam koniec formularza ankietowani mogli podzielić się swoimi rekomendacjami nt. sposobów na zwiększenie udziału migrantek i migrantów w lokalnych programach partycypacyjnych. Znalazły się tam następujące sugestie:

- Zamieszczenie ogłoszeń organizacji pozarządowych w zakładach pracy skupiających migrantów i migrantki oraz przekazywanie informacji nt. projektów realizowanych przez NGO, otwartych naborów i ofert poprzez agencje zatrudnienia.
- Przywiązanie wagi do tłumaczenia – jeśli program będzie promowany wyłącznie w języku polskim, migranci i migrantki mogą uznać, że jest on skierowany jedynie do Polaków i Polek, w związku z czym – nie zdecydują się na wzięcie w nim udziału.
- Utworzenie Rady Migrantów i Migrantek we Wrocławiu odpowiedzialnej za kwestie dotyczące tych grup mieszkańców.
- Informowanie o programach partycypacyjnych studentów i studentek międzynarodowych uczących się na wrocławskich uczelniach. Często utrzymują oni kontakty z innymi mieszkańcami/ mieszkankami Wrocławia ze swoich krajów pochodzenia i przekazują sobie wzajemnie wiadomości. W ten sposób z informacją o narzędziach partycypacji można dotrzeć do dużej grupy.
- Szeroko zakrojona promocja w mediach społecznościowych (Facebook, Instagram) oraz w MPK, propagowanie programów podczas ogólnodostępnych wydarzeń publicznych, informowanie poprzez materiały papierowe (plakaty, ulotki) w miejscach działających na rzecz migrantów/ migrantek oraz rozpowszechnianie informacji za pośrednictwem kanałów organizacji współpracujących na rzecz przedstawicieli tej grupy i innych potencjalnych uczestników/ uczestniczek.

Ankiety skierowane do przedstawicieli i przedstawicielek instytucji i organizacji pozarządowych

Ankieta dla instytucji i organizacji pozarządowych została opracowana przez Annę Cwynar z Fundacji na Rzecz Studiów Europejskich po konsultacjach z prof. zw. dr hab. Elżbietą Stadtmüller z Instytutu Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego. Formularz dostępny w formie elektronicznej (Formularz Google) miał na celu sprawdzenie, czy: instytucje i organizacje, które (współ)pracują z migrantkami i migrantami angażują się w lokalne programy umożliwiające aktywne uczestnictwo w życiu publicznym miasta (tzw. programy partycypacyjne), promują je wśród swoich beneficjentek i beneficjentów, oraz czy mają wiedzę nt. uczestnictwa w tych programach ich odbiorczyń i odbiorców. Ankieta służyła również poznaniu dobrych praktyk dot. promocji działań wśród społeczności migranckiej. Formularz składał się z trzech części:

- podstawowe informacje o organizacji/ instytucji,
- współpraca i promocja działań,
- znajomość i uczestnictwo we wrocławskich programach partycypacyjnych.

Pytania, na które trzeba było odpowiedzieć, zależały od odpowiedzi udzielonych wcześniej.

Łącznie otrzymano 11 ankiet, wypełnionych przez: operatorów wrocławskich i dolnośląskich programów partycypacyjnych, podmioty koncentrujące działania w dużej mierze na pracy z migrantami i migrantkami oraz organizacje ukierunkowane na wspieranie lokalnych liderów i liderek, rozwijanie innych organizacji pozarządowych, a także wsparcie inicjatyw społeczności lokalnych. Kwestionariusz nadesłały: organizacje pozarządowe (Fundacja Wspierania Organizacji Pozarządowych Umbrella, Fundacja Ładne Historie, Fundacja Polski Instytut Współpracy Obywatelskiej, Dolnośląska Federacja Organizacji Pozarządowych – DFOP), instytucja kultury (Wrocławski Instytut Kultury – 4 kwestionariusze wypełnione przez 4 osoby), Gmina Wrocław oraz jej jednostki organizacyjne (Wrocławskie Centrum Rozwoju Społecznego – Zespół Dialogu Międzykulturowego, Wydział Partycypacji Społecznej Urzędu Miejskiego Wrocławia, Wrocławskie Centrum Integracji).

Podmioty te, przy realizacji działań na rzecz migrantek i migrantów, współpracują najczęściej ze sobą nawzajem, a także z:

- innymi wrocławskimi organizacjami pozarządowymi (takimi jak: Stowarzyszenie Edukacji Krytycznej, Stowarzyszenie Żółty Parasol i Partnerzy, Fundacja Ukraina, Instytut Praw Migrantów, Fundacja Zobacz Mnie, która prowadzi Dom Ukraiński, Stowarzyszenie na Rzecz Integracji Społeczeństwa Wielokulturowego "Nomada", Stowarzyszenie "Tratwa", Wrocławska Fundacja Edukacji Europejskiej i Współpracy Międzynarodowej Freya, Fundacja MODE – Move and Develop Foundation, Fundacja Kalejdoskop Kultur, Fundacja Dom Pokoju, Fundacja Go'n'Act, organizacje – operatorzy Centrów Aktywności Lokalnej),
- Wrocławską Radą Działalności Pożytku Publicznego – WRDPP,
- Okręgową Izbą Radców Prawnych,
- urzędami pracy (Powiatowy Urząd Pracy, Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy),
- organami administracji publicznej – samorządowej i centralnej (Urząd Miejski Wrocławia, Dolnośląski Urząd Wojewódzki, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów),
- Agencją Rozwoju Aglomeracji Wrocławskiej (ARAW),
- MOPS-em,
- bibliotekami (Miejska Biblioteka Publiczna),
- biznesem – korporacjami, lokalnymi, mniejszymi przedsiębiorcami,
- osobami fizycznymi (migrantki, migranci).

O inicjatywach organizacje i instytucje, które wypełniły ankietę, informują poprzez: swoje media społecznościowe (11/11 ankiet), ogłoszenia i informacje na stronie internetowej (11/11), plakaty i ulotki (7/11), newsletter, listy mailingowe (7/11), grupy na Facebooku gromadzące osoby z doświadczeniem migracji we Wrocławiu (7/11), komunikację bezpośrednią (6/11), media lokalne, w tym radio (6/11), telewizję (5/11) oraz prasę (4/11).

Działania dotyczące społeczności migrantów i migrantek promowane są przez te podmioty w językach: polskim (11/11 ankiet), ukraińskim (11/11), angielskim (9/11), rosyjskim (3/11) oraz białoruskim (1/11).

Wśród rekomendacji nt. sposobów komunikowania i promowania inicjatyw skierowanych do migrantek i migrantów wskazanych przez ankietowane organizacje i instytucje wymieniano docieranie poprzez:

- grupy w mediach społecznościowych (m.in. Facebook, Telegram), w tym w szczególności grupy zrzeszające osoby z doświadczeniem migranckim i uchodźczym,
- aktywnie prowadzony profil w mediach społecznościowych danej organizacji lub /instytucji,
- reklamę sponsorowaną w mediach społecznościowych (na Facebooku, Instagramie),
- komunikację bezpośrednią (rozumianą jako bezpośredni kontakt z pracownikami/ pracownicami danej instytucji lub koordynatorami inicjatyw, a także informowanie poprzez tzw. pocztę pantoflową),
- materiały w wersji papierowej dystrybuowane w miejscach (na terenie Wrocławia) często odwiedzanych przez osoby migranckie.

Jeden z ankietowanych podmiotów na podstawie własnego doświadczenia w prowadzeniu kampanii promocyjnej ocenił, że nie sprawdza się komunikowanie o inicjatywach poprzez reklamy w pojazdach komunikacji publicznej. Osoby, które wypełniły ankietę, nie były zgodne co do tego, czy warto zamieszczać w tych pojazdach informację na specjalnych ekranach (część ankietowanych uważała, że to dobry pomysł, inni twierdzili, że tego typu reklama w niewielkim stopniu jest skuteczna). Ankietowane osoby zwróciły uwagę na to, że, oprócz wyboru kanału promocji, istotna jest forma przekazywanych treści. Komunikaty powinny być napisane językiem prostym i zachęcającym. Zamiast formułowania długich zdań w jednym poście, tłumaczonych na różne języki, lepiej sprawdzają się posty krótkie. Bardzo ważne jest również jasne komunikowanie, do jakiej grupy skierowane działania (np. językowej). Warto pamiętać, aby w informacji o danym wydarzeniu jasno określić język, w jakim będą prowadzone spotkanie i czy organizator zapewnia tłumaczenie.

Spośród ankietowanych podmiotów 6 działa na rzecz edukacji obywatelskiej wrocławskich migrantek i migrantów (zwiększenia ich udziału w życiu publicznym miasta). Działania te obejmują m.in.:

- wsparcie osób z doświadczeniem migracji i uchodźstwa, w tym konsultacje dla osób potrzebujących, i inne działania mające na celu pomoc w zakresie zdrowia psychicznego i psychospołecznego;
- organizację warsztatów i wycieczek do miejsc kulturalnych Wrocławia oraz wydarzeń integracyjnych;
- realizację przez organizacje pozarządowe projektów skierowanych m.in. do migrantów i migrantek, w tym inicjatyw o charakterze ekologicznym, międzykulturowym, edukacyjnym i artystycznym;
- prowadzenie portalu informacyjnego “Dobry blog o Polsce” nt. realiów życia w Polsce;
- koordynację programów partycypacyjnych, dostępnych dla migrantek i migrantów w roli wnioskodawców, liderów projektów oraz uczestników (m.in. Mikrogranty, WBO);
- przygotowanie i dystrybucja materiałów promocyjnych (w tym plakatów, broszur) w językach obcych nt. programów partycypacyjnych, a także informowanie o tych programach w językach obcych poprzez newslettery, posty w mediach społecznościowych czy artykuły na stronach internetowych;
- wydawanie “Wrocławskiego Niezbędnika Kulturalnego” – bezpłatnego magazynu dostępnego w formie papierowej i elektronicznej, tłumaczonego na język angielski i – częściowo – ukraiński;
- nawiązanie kontaktów z osobami z doświadczeniem migracji i uchodźstwa na osiedlach, informowanie ich o różnorodnych wydarzeniach prowadzonych w językach obcych.

Większość przedstawicieli i przedstawicielek organizacji i instytucji, którzy wypowiedzieli się poprzez kwestionariusz, podało, że reprezentowane przez nich podmioty promują wśród beneficjentów swoich działań o pochodzeniu migranckim uczestnictwo we wrocławskich programach partycypacyjnych (8/11 ankiet). Podmioty te mają też wiedzę nt. udziału tych osób w ww. narzędziach partycypacyjnych, a cztery z ankietowanych organizacji oferowało pomoc w uczestnictwie w tych programach. Wsparcie to polegało m.in. na:

- samej możliwości otrzymania dotacji na lokalne działania o charakterze miękkim (pozainfrastrukturalnym) lub infrastrukturalnym,

- wprowadzeniu do współpracy (w tym np. rekomendacji dot. utworzenia grupy nieformalnej z osobą polskojęzyczną dla osób, które nie znają języka polskiego),
- doradztwie, rekomendacjach, wyjaśnieniach dot. zasad danego programu i zasad uczestnictwa, konsultowaniu pomysłów z wnioskodawcami,
- komunikacji bezpośredniej w języku obcym (angielskim),
- promocji koordynowanego programu wśród migrantów i migrantek, w tym tłumaczeniu materiałów informacyjnych i organizacji kampanii promujących programy partycypacyjne w językach ukraińskim i angielskim,
- prowadzeniu szkoleń dot. programów partycypacyjnych,
- udzielaniu informacji migrantom–beneficjentom/ migrantkom–beneficjentkom o innych możliwościach działania w mieście, w tym – innych dostępnych programach partycypacyjnych (m.in. Mikrogranty, WBO, Fundusz Czasu Wolnego),
- informowaniu nt. możliwości wykorzystania infrastruktury powstałej w ramach WBO w ramach programu Mikrogranty.

Podmioty, które wypełniły formularz, zostały na koniec zapytane o zdanie nt. dostępności wrocławskich programów partycypacyjnych dla migrantek i migrantów (pod kątem informowania i uczestnictwa). Wymienione programy (zwłaszcza Wrocławski Budżet Obywatelski i Mikrogranty) zostały ocenione w dużej mierze pozytywnie. Warto zauważyć jednak, że część osób nie potrafiła ocenić dostępności poszczególnych elementów danego programu (np. kampanii informacyjno-promocyjnej, procesu zgłaszania projektów, udziału w głosowaniu, procesie realizacji projektów czy zgłaszania opinii). 1–2 osoby wskazały zaś wprost na to, że nie znają programów takich jak Fundusz Osiedlowy czy konsultacje społeczne. Zdaniem ankietowanych podmiotów, jeśli chodzi o włączenie migrantek i migrantów do udziału we wrocławskich programach partycypacyjnych, dobrze sprawdza się:

- otwartość na szczególne potrzeby osób z doświadczeniem migracji,
- tłumaczenie materiałów informacyjnych i promocyjnych na języki obce (np. ukraiński i angielski), a także realizacja działań w języku używanym przez te grupy mieszkańców/ mieszkank,

- jeśli chodzi o kanały promocji: organizacja spotkań informacyjnych, na których można bezpośrednio komunikować się ze społecznością, korzystanie z mediów społecznościowych do przekazywania informacji i promocji, rozpowszechnianie informacji w grupach skupiających migrantów/ migrantki w mediach społecznościowych, dystrybucja materiałów opracowanych w formie papierowej w różnych punktach na terenie miasta,
- przedstawianie w kampanii promocyjnej inicjatyw, które zostały już zrealizowane, aby pokazać przykłady różnych możliwych działań,
- w przypadku programów zakładających inicjatywy o charakterze społecznym) podkreślenie konieczności realizacji działań pozwalających na integrację różnych grup mieszkańców, w tym osób z doświadczeniem migracji,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz migrantów i migrantek.

Ankietowane podmioty podkreślają również wagę pokazywania, że osoby migranckie i uchodźcze mogą aktywnie działać w życiu miasta i mieć wpływ na otoczenie. Ich zdaniem w działaniach promocyjnych warto podkreślać, że programy te są dostępne dla różnych grup mieszkańców/ mieszkanki miasta. Należy też dbać o widoczność inicjatyw zgłaszanych i realizowanych przez migrantów (np. w ramach WBO czy Mikrograntów). Część nowych mieszkańców/ mieszkanki Wrocławia nie zna bowiem podobnych narzędzi uczestnictwa ze swoich krajów pochodzenia. Jako rozwiązanie sugerowano realizację jednej wspólnej kampanii w językach obcych, mającej na celu zaprezentowanie różnych narzędzi partycypacji mieszkającym we Wrocławiu migrantom/ migrantkom i zachęcenie ich do udziału w tego typu działaniach. Do ważnych rekomendacji zaliczyć należy również konieczność zapewnienia w budżetach programów kosztów tłumaczeń, aby możliwe było zwiększenie liczby materiałów w językach obcych.

Jedna osoba zauważyła, że brakuje danych statystycznych, pozwalających na: zdobycie wiedzy w zakresie skutecznych sposobów promocji i przekazywania informacji nt. programów partycypacyjnych (i udziału w nich migrantów/ migrantek) oraz pokazanie, jakie grupy angażują się chętnie w określone inicjatywy, biorą udział w głosowaniach czy wyrażają swoje opinie.

Wyniki badań fokusowych

Wstęp

Badania fokusowe przygotowane zostały przez zespół Fundacji na Rzecz Studiów Europejskich. Odbływały się one w marcu i kwietniu 2023 r. i podzielone zostały na kilka spotkań, podczas których prowadzono otwartą rozmowę, moderowaną przez organizatorów i organizatorki. Wzięło w nich udział łącznie 38 osób. Ich celem było zbadanie doświadczeń z zakresu angażowania się w sprawy publiczne (np. udział w radach, grupach nieformalnych, konsultacjach społecznych czy referendach) oraz znajomości zagadnienia partycypacji społecznej wśród migrantek i migrantów przebywających we Wrocławiu i obecnie aktywnie włączających się w działania na rzecz społeczności. Badanie skupione było wokół partycypacji społecznej oraz znajomości mechanizmu konsultacji społecznych. Proces badawczy rozpoczął się od ogólnego pytania o doświadczenie związane z angażowaniem się w sprawy publiczne, przed migracją oraz po przybyciu do Polski, następnie pytano o partycypację społeczną, aby przejść do bardziej szczegółowych zagadnień, takich jak konsultacje społeczne (znajomość tego procesu, jak i zainteresowanie nim ze strony migrantek i migrantów). Istotne było również poznanie przyczyn obecnego poziomu zaangażowania w konsultacje społeczne w mieście i sposobów na zwiększenie udziału migrantek i migrantów w rozmowach na temat przyszłości miasta.

Zadawane pytania miały na celu diagnozę poziomu zaangażowania ze strony migrantek i migrantów, przyczyn obecnego stanu oraz możliwości zmian i zwiększenia ich poziomu partycypacji. Rozpoczęto od pytań ogólnych, stopniowo przechodząc do coraz bardziej szczegółowych zagadnień. Migrantki i migrantów poproszono o ocenę obecnych procesów konsultacyjnych: tematyki oraz materiałów i metod promocyjnych.

Zaproszone osoby aktywnie biorą udział w życiu społecznym (głównie – zapewnienie wsparcia społecznościom migranckim oraz osobom uciekającym przed wojną w Ukrainie). To zarówno ludzie mieszkający we Wrocławiu od kilku lat, jak i tacy, którzy przyjechali tu bezpośrednio po wybuchu wojny. Badania fokusowe nie były

skierowane do osób pochodzących z konkretnego kraju, ale z racji liczebności Ukraińców i Ukrainek aktualnie przebywających w stolicy Dolnego Śląska, byli oni dominującą grupą biorącą udział w badaniu.

Zaproszenia rozdysponowywano na różne sposoby, aby dotrzeć do tych, którzy mogą mieć różnorodne doświadczenia i spostrzeżenia. Wsparciem w rekrutacji były organizacje pozarządowe oraz osoby na co dzień współpracujące z migrantami i migrantkami.

Zaproszone osoby zostały podzielone na trzy grupy, aby dostosować język prowadzonych rozmów do odbiorców. Grupy spotykały się z badaczami i badaczkami w ODLOCIE. Strefie Partycypacji we Wrocławiu, w dniach: 3–5 kwietnia 2023 r. W zniwelowaniu barier językowych pomagała zaproszona tłumaczka, posługująca się językami: polskim, ukraińskim oraz rosyjskim; oprócz tego w miarę potrzeb używano angielskiego. Badanie miało bardzo ustrukturyzowaną formę, co pozwoliło na zapewnienie komfortu i zrozumienia. Składało się z czterech głównych obszarów:

1. Partycypacja i ja
2. Ocena wrocławskich konsultacji
3. Co możemy lepiej zrobić?
4. Jak możemy wam pomóc?

Na początku przedstawiono podstawowy cel badań fokusowych, przebieg spotkania oraz dalsze etapy projektu. Podczas badania wyświetlane były materiały pomocnicze, ułatwiające komunikację i zebranie konkretnych odpowiedzi. Pokazano między innymi stronę internetową Wrocław Rozmawia, która poświęcona jest konsultacjom społecznym; plakaty (mówiące o małych procesach na podwórkach, jak i o tematach dotyczących funkcjonowania całego miasta); przewodniki z Krakowa czy Warszawy skierowane do migrantów i migrantek. Poproszono o ocenę tych materiałów i wskazanie, co można by było zmienić, aby informacja była jak najbardziej czytelna dla migrantek i migrantów.

Obszar 1: Partycypacja i ja

Czego chcieliśmy się dowiedzieć?

- Czy badanym znane jest zagadnienie partycypacji społecznej?
- Czy badanym znany jest mechanizm konsultacji społecznych?

Najważniejsze wątki

Przed przyjazdem do Polski nie każdy uczestnik i nie każda uczestniczka badań mieli doświadczenie w angażowaniu się w sprawy publiczne, część osób brała udział w wolontariacie, ale najczęściej dopiero po przyjeździe do Polski te aktywności zyskały na intensywności. W większości przypadków zaangażowanie skupia się wokół wsparcia migrantów/ migrantek i społeczności, której członkowie pochodzą z rodzinnego kraju. Wybuch wojny w Ukrainie sprawił, że działania te były konieczne i pilne. Była to pomoc w zakresie zaspokojenia podstawowych potrzeb, związanych głównie z zapewnieniem zakwaterowania, środków do życia czy wsparcia psychologicznego. Z biegiem czasu to się zmieniło, dlatego też forma dalszego wsparcia i działań powinna się zmienić.

Korzyści z angażowania się w działania wolontariackie, dostrzegane przez uczestniczki i uczestników badania, to przede wszystkim kontakt z ludźmi, nabywanie doświadczenia i poczucie sprawczości, a także świadomość stawiania się bardziej otwartym i pewnym siebie.

Uczucia – jak bierzesz udział w czymś na poziomie miasta, niby kropla, ale ta kropla może działać tak, aby innym było lepiej, tym milionom. Czujesz moc i siłę, kiedy pracujesz w grupie, ta siła rośnie stokrotnie. Te uczucia, moc – widać to w działaniach.

Z powodu różnic pomiędzy Polską a krajami pochodzenia uczestników i uczestniczek badania fokusowego, większości nie było znane pojęcie partycypacji społecznej czy konsultacji społecznych. Była ogromna potrzeba dokładnego wytłumaczenia, jak to wygląda w Polsce, i podania konkretnych przykładów. Zdaniem uczestniczek i uczestników badania w Ukrainie, skąd – jak powiedziano – pochodziła dominująca

część z nich, nie ma podobnych praktyk i nie ma możliwości, by współdecydować w ważnych dla siebie kwestiach dotyczących miast – decyzje te zapadają odgórnie.

Jest inaczej niż w Ukrainie, tam władza sama podejmuje decyzje, dlatego nie czuję, że powinnam brać udział w tego typu rzeczach.

Większość osób nie wiedziała, że może zaangażować się w sprawy publiczne i ich głos, mimo że nie mają polskiego obywatelstwa, zostanie wysłuchany. Borykają się również z wieloma problemami, które sprawiają, że nie czują potrzeby wypowiedzenia się na temat np. remontu podwórka.

Te pytania są dalekie od nas, jak mamy myśleć o rzeczach, o których mowa, jeśli nie mam zapewnionych podstawowych potrzeb, jak mieszkanie, jedzenie itd. To jest pytanie dla osób, które mają długofalowe plany, nie dla nas. One nie są dla nas ważne.

Wnioski

- **Migrantki i migranci nie znają polskich narzędzi partycypacyjnych.**

Niezbędna jest edukacja, skierowana bezpośrednio do migrantek i migrantów, dotycząca partycypacji społecznej w Polsce oraz możliwości angażowania się w sprawy publiczne. Z powodu różnic kulturowych, obyczajowych i formalnych pomiędzy Polską a innymi krajami, z których pochodzą potencjalni adresaci/potencjalne adresatki takich szkoleń, większość z nich nie wie, że może angażować się w rozmowy na temat przyszłości miasta i że warto to robić.

- **Potencjał, który należy wykorzystać.**

Migrantki i migranci angażują się w działania na rzecz społeczności i chcieliby to robić w przyszłości, dlatego też niezwykle ważne jest wykorzystanie tego potencjału i wskazanie im możliwości, które przed nimi stoją. Jak wynika z rozmów, przydatne dla nich informacje warto zebrać i umieścić w jednym miejscu, np. na stronie internetowej. Powinny znaleźć się tam informacje na temat Mikrograntów, Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego czy konsultacji społecznych.

Obszar 2: Ocena wrocławskich konsultacji

Czego chcieliśmy się dowiedzieć?

- Czy badani wiedzą o konsultacjach społecznych prowadzonych we Wrocławiu?
- Jak oceniają istniejącą stronę Wrocław Rozmawia?
- Jak oceniają wrocławskie plakaty konsultacyjne?
- Jak oceniają inne sposoby informowania o konsultacjach we Wrocławiu?

Najważniejsze wątki

Większość uczestniczek i uczestników badania fokusowego nie wiedziała o wrocławskich konsultacjach społecznych, choć w przestrzeni miejskiej natknęli się na plakaty informujące o spotkaniach konsultacyjnych. Żadna osoba do tej pory nie brała w nich aktywnego udziału, ponieważ z jednej strony nie znała takiego narzędzia jak konsultacje społeczne, a z drugiej – nie wiedziała, że może w nich uczestniczyć, lub wręcz – że warto, by to robiła. Wśród migrantek i migrantów istnieje przeświadczenie, że rozmowy na temat przyszłości miasta skierowane są wyłącznie do ludzi zameldowanych tu, którzy dodatkowo mają polskie obywatelstwo.

Mam wrażenie, że to do osób, które są tu zameldowane, nie wynajmujących. Ja nie jestem zameldowana, więc nie powinnam decydować o tym, co tu się dzieje.

Migrantki i migranci biorący udział w badaniu ocenili stronę Wrocław Rozmawia jako czytelną i nie zgłaszali potrzeby tworzenia wersji w swoich ojczystych językach, ponieważ na co dzień korzystają ze specjalnej wtyczki tłumaczącej. Wcześniej nie znali tej witryny, ale deklarują korzystanie z niej w przyszłości.

Przekaz umieszczany w materiałach informujących o konsultacjach społecznych oceniono jako nieczytelny.

Powinna być informacja, dla kogo to jest, że dla wszystkich i dla nas też, migrantów.

Twoja opinia jest ważna, powinno być: opinia każdego jest ważna!

Najlepszym kanałem informowania o konsultacjach społecznych, jak wskazują migrantki i migranci, może okazać się Telegram – jeden z najpopularniejszych komunikatorów wśród osób z Ukrainy.

Najbardziej interesujące tematy to te mające wpływ na dzieci i ich przyszłość. Kolejną kwestią, zapewniającą wysoką frekwencję, byłoby zagadnienie kontrowersyjne, zmuszające do zabrania głosu.

Wnioski

- **Migrantkom i migrantom nie jest znane narzędzie, jakim są konsultacje społeczne.**

Większość badanych natknęła się na plakaty informujące o konsultacjach społecznych, ale żadna nie wzięła w nich czynnego udziału, ponieważ nie wiedziała, że może. Istnieje potrzeba stworzenia czytelnego przekazu, że na spotkania zapraszani są wszyscy, niezależnie od obywatelstwa, meldunku czy kraju pochodzenia. Należy ogłaszać konsultacje w taki sposób, aby nie było wątpliwości, że przyjść może każdy.

- **Należy dostosować sposób promocji do migrantów i migrantek.**

Dla osób, które wzięły udział w badaniu, strony internetowe typu Wrocław Rozmawia są obce. Dodatkowo informacja, która nie trafia do nich bezpośrednio, często jest ignorowana, ponieważ oceniają ją jako nieskierowaną do siebie, z kolei promowanie wydarzeń w miejscach zrzeszających migrantki i migrantów może przekonać do wzięcia udziału w konsultacjach. Dobrym kanałem informacyjnym może być Telegram.

Obszar 3: Co możemy lepiej zrobić?

Czego chcieliśmy się dowiedzieć?

- Co moglibyśmy zrobić, by badani nie obawiali się udziału w konsultacjach?

- Jak najlepiej promować konsultacje wśród migrantów i migrantek?
- Czy przykłady informatorów o partycypacji z innych miast są dobre, czy coś takiego można przygotować we Wrocławiu?
- Jak rozwiązać barierę językową: jak tłumaczyć?
- Czy powinny być specjalne formy (narzędzia) konsultacji dla migrantów i migrantek?
- Czy przygotowany przez nas formularz konsultacyjny jest czytelny?
- Jak powinniśmy przygotować spotkania konsultacyjne, by były dostępne dla migrantów i migrantek?

Najważniejsze wątki

Najistotniejsza dla migrantek i migrantów jest informacja, że konsultacje społeczne adresowane są do wszystkich, również do nich. Często problemem jest link umieszczony na plakatach, ponieważ korzystają z innego alfabetu (klawiatura z tym alfabetem jest w telefonie czy na komputerze) i przepisanie adresu strony może stanowić trudność. Najwygodniejszy byłby kod QR, który z łatwością da się skanować i wejść na stronę, do której prowadzi. Niektórzy wskazują, że na plakatach brakuje takich słów jak „Zapraszam”, a zwrot „Twoja opinia jest ważna!” mógłby zostać zastąpiony przez wyrażenie „Opinia każdego jest ważna!”, aby jeszcze bardziej podkreślić, że każdy powinien się wypowiedzieć.

Nie wiedzieliśmy, że nasza opinia jest dla Was ważna – teraz już wiemy.

Tłumaczenia nie są tak istotne, skuteczniejszą formą zachęcenia do wzięcia udziału w konsultacjach byłby jakiś „akcent narodowy” – zdanie w języku angielskim lub ukraińskim, flagi różnych krajów itd., co przyciągnęłoby uwagę i bezpośrednio wskazało, że na te rozmowy zaproszone są również osoby z innych krajów. Przyjezdni chcą się integrować, dlatego też na pytanie, czy dodatkowe spotkania konsultacyjne wyłącznie dla migrantów i migrantek powinny być organizowane, w większości odpowiedzieli, że nie, gdyż może to prowadzić do gettoizacji, a oni chcą czuć się częścią grupy, poznawać sąsiadów i współtworzyć lokalną społeczność.

Promocja powinna zostać zintensyfikowana w miejscach, gdzie migrantki i migranci spędzają dużo czasu, czekają na coś i mają możliwość, by przeczytać ulotkę czy plakat. Dobrym pomysłem jest również połączenie konsultacji społecznych np. z festynem, gdzie dziecko byłoby zajęte zabawą, a rodzic miałby przestrzeń, aby porozmawiać na dany temat.

Formularz jest czytelny, a możliwość wypełnienia go on-line to świetna opcja, ponieważ mało kto ma czas, aby dodatkowo chodzić na organizowane spotkania. Dla wielu jest on najatrakcyjniejszy.

Przykłady innych miast, gdzie powstały informatory dla migrantek i migrantów, zostały odebrane pozytywnie; we Wrocławiu wiedza taka, jak zawarta w tych publikacjach, jest rozproszona, co bardzo utrudnia odnalezienie się w nowej rzeczywistości.

Wnioski

- **Nie ma potrzeby organizowania odrębnych spotkań dla migrantów/ migrantek.**

Konsultacje społeczne nie są w tym momencie znane w społeczności osób przyjezdnych. Jednocześnie nie chcą oni spotkań organizowanych wyłącznie dla siebie. Pragną się integrować, poznawać zdanie innych, a przede wszystkim – czuć się częścią lokalnej społeczności. Obawiają się jednocześnie dyskryminacji ze strony Polek i Polaków, negatywnego odbioru swojego zaangażowania w sprawy społeczne i wypowiedzania się głośno na temat przyszłości miasta.

- **We Wrocławiu należy stworzyć informator skierowany do migrantek i migrantów.**

Badani wskazali, że bardzo brakuje im miejsca, gdzie znajdą wszystkie podstawowe informacje, zarówno o partycypacji, jak i o mieście, adresy pomocnych instytucji czy kontakty, dlatego też załatwienie niektórych spraw zajmuje im sporo czasu, a niekiedy czują się bardzo zagubieni. Przedstawione przykłady takich informatorów z

innych miast zostały odebrane bardzo pozytywnie i jasno wskazano, że tego typu wydawnictwo jest bardzo potrzebne również we Wrocławiu.

Obszar 4: Jak możemy wam pomóc?

Czego chcieliśmy się dowiedzieć?

- Jakie tematy na konsultacje byłoby atrakcyjne dla badanych?
- Akademia Partycypacji – warsztaty i szkolenia na jakie tematy byłyby potrzebne i kto powinien je prowadzić?
- Godziny mentorskie – jakie są propozycje, jakiego rodzaju wsparcie byłoby potrzebne¹⁴⁴?

Najważniejsze wątki

Podczas rozmów okazało się, że migrantki i migranci wskazali dużo potrzeb względem tematów ich interesujących. Osoby, które od jakiegoś czasu mieszkają w Polsce, zauważają, że istnieją dość duże różnice kulturowe między Polakami i Polkami a przedstawicielami innych krajów, szczególnie – Ukraińcami i Ukrainkami. Odczuwalne jest to w dużej mierze w komunikacji publicznej, gdzie często dochodzi do niepotrzebnych nieporozumień.

Interesujące tematy to również te dotyczące organizacji działań społecznych i kulturowych w Polsce, wolontariatu itd. Szczególnie ważne są prawne aspekty podejmowanych inicjatyw. Brakuje również wiedzy dotyczącej możliwości podjęcia działań przez osoby fizyczne i grupy nieformalne.

Jak możesz będąc w Polsce wpływać na życie społeczne?

To, czego brakuje również migrantkom i migrantom, to kompendium wiedzy w ich ojczystych językach dotyczące Mikrograntów i Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego. Uważają te inicjatywy za bardzo potrzebne i atrakcyjne, natomiast

¹⁴⁴Akademia Partycypacji to cykl szkoleń na temat tego, jak organizować partycypację. Zarówno Akademia, jak i godziny mentorskie to działania realizowane w ramach projektu *Active migrants*.

brakuje im informacji na temat tego, jak mogliby się w nie zaangażować oraz jakie są wymogi formalne i merytoryczne, konieczne do spełnienia.

Rzeczy, o jakich musisz wiedzieć, pisząc projekty.

O jakie granty mogą się starać, jakie istnieją możliwości pozyskania środków na działania, wyjaśnienie podziału kosztów, długości trwania projektów – wszystko to jest wiedzą, której brakuje aktywnym migrantom i migrantkom.

Potrzebne jest również szkolenie na temat praw obywatelskich – tego, co jest możliwe, a co nie (informacje w pigułce). Przydałoby się przedstawienie korzyści z aktywności lokalnej, dlaczego jest ważna i czemu warto brać w takich inicjatywach udział. Na pewno na tego typu spotkania warto zaprosić migrantkę/ migranta, który opowie o swoich doświadczeniach i odpowiednio pokieruje zainteresowane osoby.

Wnioski

- **Migrantki i migranci chcą działać bardziej profesjonalnie i na większą skalę.**

Mieszkające we Wrocławiu osoby chcą działać na większą skalę, jednakże często brakuje im wiedzy, jak coś zorganizować, skąd i w jaki sposób pozyskać środki, aby wszystko było w pełni legalne i bezpieczne. Oferta szkoleniowa adresowana do migrantów i migrantek powinna być zatem bardziej profesjonalna, szersza i kompleksowa.

Podsumowanie

Aktywni migranci to grupa, która działa i chce się rozwijać. Osoby te potrzebują wsparcia i swobodnego dostępu do informacji, aby bez przeszkód tworzyć nowe projekty i podejmować coraz ambitniejsze inicjatywy. Zgłaszają oni potrzebę powstania kompendium wiedzy dla migrantów i migrantek, które pomogłoby w zdobyciu podstawowych informacji o mieście. Niezbędne są również szkolenia, bo z jednej strony pomogłyby zniwelować nieporozumienia wynikające z różnic kulturowych (formalnych czy obyczajowych) między obywatelami różnych krajów, a z

drugiej – pozwoliłyby zdobyć wiedzę na temat podejmowania inicjatyw społecznych, pisania wniosków projektowych i pozyskiwania środków zewnętrznych.

Niezbędna jest również edukacja z zakresu partycypacji społecznej w Polsce, bo pomogłoby to zrozumieć, jak mieszkańcy i mieszkanki miast, niezależnie od pochodzenia, obywatelstwa czy statusu zamieszkania, mogą angażować się w jego rozwój i istotne dla społeczności sprawy. Jak się okazuje, aby migrantki i migranci brali udział w konsultacjach społecznych, muszą wiedzieć, że są one skierowane również do nich, a informacje powinny być rozpowszechniane w nieco inny sposób niż robi się to obecnie.

Bibliografia

Abdullah C., Karpowitz C. F., Raphael Ch., 2016, *Equity and Inclusion in Online Community Forums: An Interview with Steven Clift*, Journal of Public Deliberation: Vol. 12 : Iss. 2 , Article 11, [on-line]:

www.researchgate.net/publication/330304249_Equity_and_Inclusion_in_Online_Community_Forums_An_Interview_with_Steven_Clift/fulltext/5eac18b845851592d6ae89c8/Equity-and-Inclusion-in-Online-Community-Forums-An-Interview-with-Steven-Clift.pdf.

Ahokas L., *Promoting immigrants' democratic participation and integration*, Tampere 2010, [on-line:]

https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/promoting-immigrants-democratic-participation-and-integration_en.

Avritzer L., *New Public Spheres in Brazil: Local Democracy and Deliberative Politics*. *International Journal of Urban and Regional Research*, No. 30, 2006.

Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Miasta Gdańsk [on-line]:

bip.gdansk.pl/prezydent-miasta/gdanskie-rady/III-Kadencja-2020-2022,a186761.

Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Miasta Wrocławia,

[on-line:] vademecum-kandydata-na-radnego.

Broszura dot. IX edycji BO w Katowicach, [on-line:] [IX-edycja-BO-broszura-informacyjna.pdf \(rjp19.katowice.pl\)](http://ix-edycja-BO-broszura-informacyjna.pdf(rjp19.katowice.pl)).

Brzozowski J., Legut A., Pędziwiatr K., Trzszczyńska P., Wiktor-Mach D., *Ekspaci w Krakowie w kontekście procesów zadomawiania*, Obserwatorium Wielokulturowości i Migracji, 2021, [on-line:] owim.uek.krakow.pl/index.php/publikacje.

Cabannes, Y., *Participatory budgeting: a significant contribution to participatory democracy*, *Environment and Urbanization*, No. 16 (1), 2006.

Centrum Komunikacji Społecznej Urzędu m.st. Warszawy, *Warszawa po mojemu*.

Przewodnik dla wszystkich, którzy chcą mieć wpływ na Warszawę, Warszawa 2019, [on-line]: (um.warszawa.pl/documents/54320/21584862/Warszawa+Po+Mojemu.pdf/a0725f18-b270-7a20-30e3-c8d24f51ed2f?t=1629198590419).

Chaib L., *Immigration and Local Urban Participatory Democracy: A Boston-Paris Comparison*, Paris 2004, [on-line:]

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=523302.

Climent-Ferrando V., Triviño-Salazar J., *Incorporating immigrant voices? Formal access to participatory mechanisms in the city of Barcelona*, Swedish International Centre For Local Democracy, "Working Paper" No 17, 2022, [on-line:]

https://icld.se/app/uploads/2022/01/WP_Trivino_Salazar_2021-final-web.pdf.

Coleman S., Cardoso Sampaio R., *Sustaining a democratic innovation: a study of three e-participatory budgets in Belo Horizonte*, *Information, Communication & Society*, No. 20(5), 2016.

Council of Europe, *Migrant representation & participation bodies in the intercultural city: key considerations & principles*, s. 1, [on-line:] <https://rm.coe.int/16806f1b02>.

Czym jest budżet obywatelski, [on-line]: [Czym jest budżet obywatelski? \(katowice.eu\)](http://Czym.jest.budzet.obywatelski?.katowice.eu).

Fung A., *Survey Article: Recipes for Public Spheres: Eight Institutional Design Choices and Their Consequences*, *Journal of Political Philosophy*, No. 11, 2004.

Gerwin M., *Panele obywatelskie. Przewodnik po demokracji, która działa*, Fundacja Otwarty Plan, Kraków 2008, [on-line]: citizensassemblies.org/wp-content/uploads/2018/10/Panel-obywatelski-przewodnik_PL_web.pdf.

Gsir S., *Civic Participation and Integration: A country of origin perspective*, Interact Research Report No 3, Fiesole 2014, [on-line:] <http://aei.pitt.edu/79335/1/Gsir.pdf>.

Gsir S., Martiniello M., *Local consultative bodies for foreign residents - a handbook*, Strasbourg 2004.

Hayduk R., Hackett K., Tamashiro Folla D., *Immigrant Engagement in Participatory Budgeting in New York City*, "New Political Science", 2017.

Jacobs D., Tillie J., *Introduction: social capital and political integration of migrants*, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 30, no. 3, 2004.

Kruszyńska-Kośmicka M., Princ M., *Partycypacja cudzoziemców w gminach – zagadnienia administracyjnoprawne*, "Acta Iuridica Resoviensia", nr 4(35), Rzeszów 2001.

Leighninger J., *Participatory and Deliberative Democracy Strategies for the Intercultural City*, Intercultural Cities Policy Briefs, 2017, [on-line]: rm.coe.int/jcc-policy-brief-participatory-and-deliberative-democracy-strategies-f/168073f6b8.

Kubicki P., Czerna-Shaw K., *Stosunek migrantów do usług publicznych oraz tworzenie więzi sąsiedzkich w mieście „globalizującym się”. Studium przypadku miasta Krakowa*, Obserwatorium wielokulturowości i migracji, Kraków 2020, [on-line]: owim.uek.krakow.pl/index.php/publikacje.

Marschall M. J., *Does the Shoe Fit? Testing Models of Participation for African-American and Latino Involvement in Local Politics*, *Urban Affairs Review*, California 2001.

Meléndez J. W., Martínez-Cosío M., *Differentiating Participation: Identifying and Defining Civic Capacities Used by Latino Immigrants in Participatory Budgeting*, "City & Community" Vol. 20, Issue 3, September 2021, [on-line:] journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1535684121993473.

Miasto Gdynia, *Niezbędnik Dialogu*, Gdynia moje miasto, Platforma Dialogu [on-line]: konsultujemy.gdynia.pl/pages.

Miasto Lublin – Biuro Partycypacji Społecznej, Fundacja Hesperos, *Twoje miasto, ty decydujesz. Przewodnik dla mieszkańców i mieszkank*, [on-line]: (lublin.eu/gfx/lublin/userfiles/public/mieszkanicy/organizacje_pozarządowe/ppliki_do_pobrania/folder_partycypacja_pl.pdf).

Miasto st. Warszawy, *Polityka Różnorodności Społecznej*, Warszawa 2022, [on-line]: ([Polityka Różnorodności Społecznej](#)).

Moving cities [strona projektu], Stowarzyszenia [United4Rescue - Gemeinsam Retten](#), <https://moving-cities.eu/pl/walencja>.

Nagranie z ogłoszenia wyników głosowania w ramach 8. edycji budżetu obywatelskiego w Warszawie z 2021 r. [on-line: www.youtube.com/watch?v=psuc0gzlVlY].

Nagranie z ogłoszenia wyników BO 2022 w Gdańsku [on-line: ne-np.facebook.com/gdanskpl/videos/og%C5%82oszenie-wynik%C3%B3w-bud%C5%BCetu-obywatelskiego-2022/237727935066470/].

Nagranie z ogłoszenia wyników BO 2021 w Gdyni [on-line: www.facebook.com/budzetobywatelskiGdynia/videos/og%C5%82oszenie-wynik%C3%B3w-bo2021/522786082376241/].

Obszar Metropolitalny Gdańsk - Gdynia - Sopot, *Standard Minimum dla Imigrantów - pilne zadanie dla samorządów*, [on-line]: www.metropoliagdansk.pl/metropolitalne-wiadomosci/standard-minimum-dla-imigrantow-pilne-zadanie-dla-samorzadow.

Odpowiedzi na najczęściej zadawane pytania, [on-line:] uml.lodz.pl/budzet-obywatelski/lbo-20222023/najczesciej-zadawane-pytania.

Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Migrant political participation: a review of policies and integration results in the OSCE region*, Warszawa 2017, [on-line]: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/c/367936.pdf>.

Opis z podsumowaniem wyników VIII edycji BO w Lublinie [on-line: lublin.eu/mieszkanicy/partycypacja/budzet-obywatelski/aktualnosci/znamy-wyniki-glosowania-na-projekty-viii-edycji-budzetu-obywatelskiego.82,36271.html].

Organization for Security and Co-operation [we:] *Frameworks for democracy: an overview of legal and political provisions for migrant political participation in the OSCE region*, Warszawa 2017, [on-line:] <https://www.osce.org/odihr/374080>.

OSCE ODIHR, *Local Authorities' Migrant Integration Guide*, Warsaw 2018, [on-line:] <https://www.osce.org/files/Local%20Authorities%20Migrant%20Integration%20Guide%20web.pdf>.

Organization for Security and Co-operation in Europe, *Good Practices in Migrant Integration: Trainee's Manual*, Warszawa 2018, s. 195, [on-line:] <https://www.osce.org/files/f/documents/a/2/393554.pdf> [22.10.2022].

People Powered. Global Hub for Participatory Democracy, *Want to engage immigrants and refugees in participatory budgeting? Here are 5 ideas*. [on-line:] www.peoplepowered.org/news-content/five-ideas-engaging-immigrants-refugees-pb.

Pons V., Liegey G., *Increasing the Electoral Participation of Immigrants: Experimental Evidence from France*, *The Economic Journal*, Volume 129, 2019, Issue 617.

Podsumowanie frekwencji w IX edycji BO w Łodzi [on-line:] uml.lodz.pl/aktualnosci/artykul/ilu-lodzian-i-lodzianek-zaglosowalo-w-ix-edycji-lodzkiego-budzetu-obywatelskiego-id45215/2021/11/12/.

Prezentacja podsumowująca głosowanie w 2021 r. w Krakowie [on-line:] budzet.krakow.pl/aktualnosci/254161,1909,komunikat,budzet_obywatelski_tak_zdecydowali_krakowianie_.html].

Raport podsumowujący metodologię Poznańskiego Panelu Obywatelskiego, [on-line:] www.poznan.pl/mim/wortals/wortal,344/raport-metodologia,p,51691,60264.html.

Raport z przeprowadzenia konsultacji społecznych z mieszkańcami Gdyni dotyczących Budżetu Obywatelskiego 2021, [on-line:] bo.gdynia.pl/cms/fck/uploaded/2021-07-06_Raport%20podsumowuj%C4%85cy%20BO%202021_pop.pdf

Regulamin Rady Imigrantów i Imigrantek przy Prezydencie Miasta Gdańska III Kadencji, 2020–2022.

Sacco M., *Political participation of immigrants through new urban policies in Brussels: constraints and small opportunities*, Belgeo, Urban studies in Belgium, Brussels 2011, [on-line]: journals.openedition.org/belgeo/6363.

Sprawozdanie z realizacji Programu “Otwarty Kraków” za 2019 r., [on-line:] www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/269592/karta?_ga=2.24229178.1297078116.1654884180-891244560.1651856944.

Sprawozdaniach z realizacji Programu “Otwarty Kraków” za rok 2020 oraz 2021, [on-line:] otwarty.krakow.pl/program/217942,artykul,sprawozdania_i_raporty.html.

Strona internetowa - Otwarty Kraków, Open Krakow, *Pakiet powitalny dla cudzoziemców*, [on-line:] otwarty.krakow.pl/program/217945,artykul,pakiet_powitalny_dla_cudzoziemcow.html, [10.05.2022].

Triviño-Salazar, J.C., *The local reception of refugees through multilevel lens. A retrospective look at Barcelona and Madrid*. International Studies Association Conference, April 6-10 2021.

Urząd Miasta Katowice, Przewodnik: *Niezbędnik – KatoObywatel*, [on-line]: katoobywatel.katowice.eu/niezbednik.

Urząd Miasta Krakowa, Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia, *Partycypedia. Czyli jak możesz zmieniać swoje miasto*, Kraków 2021, [on-line]: obywatelski.krakow.pl/start/244609.artykul.dobre_praktyki_i_ciekawe_publicacje.html.

Urząd Miasta Lublin, Portal Partycypacyjny, Budżet Obywatelski, [on-line]: decyduje.lublin.eu/pl/budzet-obywatelski-l/regulamin-bo.

Urząd Miasta Łodzi, *Przewodnik dla obcokrajowców. Część 1 - Pierwsze kroki*, Łódź 2019, [on-line:] (mlodziwlodzi.pl/wp-content/uploads/czesc-1_polski.pdf).

Urząd Miasta Łodzi, *Przewodnik dla obcokrajowców. Część 2 - Studiuje w Łodzi*, Łódź 2019, [on-line]: (mlodziwlodzi.pl/wp-content/uploads/czesc_2_polski.pdf).

Urząd Miasta Łodzi, *Przewodnik dla obcokrajowców. Część 3 - Zostań w Łodzi*, Łódź 2019, [on-line]: (mlodziwlodzi.pl/wp-content/uploads/czesc-3_polski.pdf).

Urząd Miasta Łodzi, *Raport z konsultacji społecznych*, [on-line]: uml.lodz.pl/lodzjutra/konsultacje.

Urząd Miasta Łodzi, Przewodnik: *Przepis na Łódź. Instrukcja wspólnego tworzenia miasta*, Łódź 2021, [on-line:] uml.lodz.pl/files/public/uploads/Przepisy_na_lodz_internet.pdf.

Urząd Miejski w Gdańsku – Wydział Rozwoju Społecznego, *Jestem z Gdańska, jestem aktywny. Aktywator obywatelski. Szybka pomoc techniczna*, [on-line]: (download.cloudgdansk.pl/gdansk-pl/d/201807110620/aktywator-obywatelski.pdf).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. 2003 Nr 96 poz. 873 ze zm.).

Witaj w Gdyni, Informator dla nowych mieszkańców, Gdynia 2020, [on-line:] https://przystan.gdynia.pl/wp-content/uploads/2021/11/Informator-dla-nowych-mieszkancow_PL.pdf.

